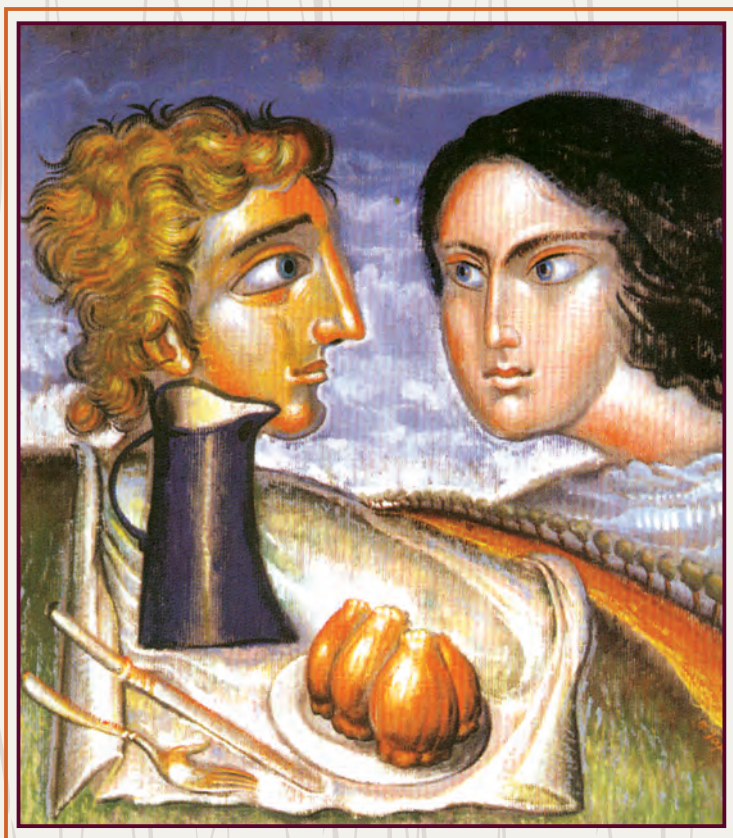

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Θέματα Χριστιανικής Ηθικής

Μάριος Π. Μπέζος

Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Συγγραφή

1. Μάριος Π. Μπέγζος, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*
2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, *Δρ Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζεφυρίου Αττικής*

Κριτική Επιτροπή

1. Χρήστος Βασιλόπουλος, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης*
2. Γεώργιος Διλμπότης, *Θεολόγος - συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος*
3. Δημήτριος Κούκης, *Θεολόγος, πρ. Σχολικός Σύμβουλος*

Εποπτεία

Αθανάσιος Θ. Νίκας, *Σύμβουλος Π.Ι. († 5-3-1999)*

Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη μνήμη του.

Εικόνα του εξωφύλλου

Έργο του ζωγράφου π. Σταμάτη Σκλήρη (1998)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ταμείο

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΘΕΜΑΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Γ΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1. Ο ηθικός προβληματισμός. Η χριστιανική θεώρηση της Ηθικής.....	13
2. Εντολές και δόγματα. Συνταγές σκληραβιάς ή δρόμοι ελευθερίας;	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.	
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	25
3. Η ηθική συνείδηση.....	26
4. Τα κίνητρα των πράξεων στην ηθική ζωή	33
5. Η ελευθερία του ανθρώπου στις επιλογές και τις πράξεις του.....	42
6. Οι εξτρεμιστές της ελευθερίας. Η περίπτωση των «δια Χριστόν σαλών»	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.	
ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	57
7. Το κοινωνικό πρόβλημα	58
8. Το όραμα της ειρήνης και η πραγματικότητα.....	66
9. Η βούληση του ανθρώπου για διάκριση και δύναμη.....	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.	
Η ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	79
10. Το ανθρώπινο σώμα	80
11. Τα δύο φύλλα	86
12. Η οικογένεια.....	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ.	
ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ	101
13. Ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής.....	102
14. Βιοϊατρική και ηθική	108
15. Παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής.....	114
16. Άρνηση και υποτίμηση της ανθρώπινης ζωής.....	125
17. Το πρόβλημα των ναρκωτικών	131

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ 137

18. Ορθοδοξία και τεχνολογία..... 138

19. Η Εκκλησία και το οικολογικό πρόβλημα..... 146

20. Η πληροφορική και τα Μέσα Ενημέρωσης των Πολιτών (Μ.Ε.Π) 156

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΥΠΑΡΞΙΑΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ 163

21. Άγχος, μοναξιά και περιθωριοποίηση..... 164

22. Αηθλοτρίωση 171

23. Ο άνθρωπος στις χαρές και στις λύπες της ζωής 177

24. Ο χριστιανός μπροστά στο θάνατο 185

ΓΛΩΣΣΑΡΙ..... 194

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 195

Πρόλογος

Πολλές φορές οι καθηγητές θεολόγοι, αλλά και οι μαθητές τους, πολιορκούνται από τη σκέψη ότι ευκολότερα θα διδασκόταν ο Χριστιανισμός σε ανθρώπους που δεν τον γνώρισαν ποτέ, παρά σε εκείνους που ανήκουν σε λαό παραδοσιακά χριστιανικό. Πιθανότατα μια τέτοια σκέψη να είναι υπερβολική. Ωστόσο, αναδεικνύει ένα από τα σημαντικά προβλήματα της σύγχρονης νεοελληνικής πραγματικότητας.

Μέσα από μια πορεία αιώνων, η ζωή του λαού μας «μπολιάστηκε» από την πίστη της Εκκλησίας. Η νοοτροπία, οι ευαισθησίες, ο πολιτισμός, η παράδοση του λαού μας μαρτυρούν για την καρποφορία αυτού του μπολιάσματος, που όμως εμείς δε συνειδητοποιούμε επειδή γεννιόμαστε μέσα σ' αυτή την παράδοση. Γι' αυτό και η σχέση μας με την Εκκλησία συχνά δεν είναι ξεκάθαρη, αλλά είναι θολή και ασυνείδητη, κάτι σαν μηχανικό, τυπικό και αυτονόητο έθιμο. Πολλοί δε γνωρίζουμε την πίστη μας ή την έχουμε νοθεύσει με στοιχεία από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις ή με δεισιδαιμονίες. Έτσι, δυσκολευόμαστε να ξεκαθαρίσουμε τι από αυτά που δεχόμαστε ως διδασκαλία της Εκκλησίας είναι πράγματι διδασκαλία της.

Ζώντας μέσα σ' αυτή τη σύγχυση, γίνεται δύσκολη και η συνεννόηση περί του τι πραγματικά λέει η Εκκλησία για το «σωστό» και το «λάθος» της καθημερινής μας ζωής, όταν, δηλαδή, η συζήτηση έρχεται στην Ηθική της. Πολύ περισσότερο που τα λόγια δύσκολα μπορούν να ψηλαφίσουν ζητήματα ζωής.

Έχοντας επίγνωση αυτών των δυσκολιών, οι συγγραφείς ανέλαβαν να συντάξουν τα μαθήματα αυτού του βιβλίου –το πρώτο μέρος (δ.ε. 1-12) ο Αθανάσιος Παπαθανασίου και το δεύτερο μέρος (δ.ε. 13-24) ο Μάριος Μπέγζος– σε συνεννόηση και συνεργασία, ώστε συνολικά το βιβλίο να αποτελεί κοινό έργο. Οι συγγραφείς δεν μπορούν να καυχηθούν ότι τελικά υπερνίκησαν τις δυσκολίες που προαναφέραμε. Προσπάθησαν, ωστόσο, να καταδείξουν, όσο γίνεται σαφέστερα, τα κριτήρια που διαθέτει η Εκκλησία για την πορεία του ανθρώπου στους σύγχρονους και-

ρούς. Την προσπάθεια αυτή συνεπικουρούν κείμενα που πλαισιώνουν τις διδακτικές ενότητες τα οποία προσφέρονται για συζήτηση στην αρχή του μαθήματος. Το όλο εγχείρημα θα μπορέσει τελικά να χαρακτηριστεί επιτυχές, αν οι σελίδες που ακολουθούν μπορέσουν να λειτουργήσουν ως αφορμές για πέρασμα από τα λόγια **για** τη ζωή **στην** ίδια τη **ζωή**, δηλαδή την Εκκλησία.

Όσοι θα εργαστούν με βάση αυτό το βιβλίο (είτε διδάσκοντες είτε διδασκόμενοι) καλούνται να έχουν κατά νου, ως ένα είδος πνευματικής πυξίδας, τα παρακάτω εμπνευσμένα λόγια, τα οποία μπορούν να δώσουν και το στίγμα της εκκλησιαστικής παρουσίας μέσα στην τρίτη χιλιετία μετά Χριστόν: *«Η Ορθοδοξία για μια ακόμη φορά αποκαλύπτεται... ως μια νικητήρια δύναμη, ως δύναμη αναγεννητική και καταφατική της ζωής, και όχι μονάχα ως καταφύγιο για τις κουρασμένες και αποθαρρημένες υπάρξεις. Η Ορθοδοξία δεν είναι το τέλος, αλλά η αρχή, η αρχή μιας αναζήτησης και μιας δημιουργίας, είναι μια 'νέα δημιουργία'»* [π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ].

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Οι λέξεις που σημειώνονται με αστερίσκο (*) εξηγούνται στο τέλος του βιβλίου. Στο τέλος του βιβλίου, επίσης, παρατίθεται ενδεικτική βιβλιογραφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Δ.Ε. 1 και 2)

*Εδώ θα δούμε πώς το πρώτο ερώτημα που θέτει η Εκκλησία δεν είναι για τις **πράξεις**, αλλά για την **ύπαρξη** του ανθρώπου.*

Το «τι πρέπει να κάνω», δηλαδή, δεν είναι ένα αυτόνομο ερώτημα, αλλά εξαρτάται από το «τι ον είμαι».

Στην Ορθόδοξη λειτουργική ζωή η ηθικότητα δεν πηγάζει από μια δικανική σχέση με το Θεό, αλλά από τη **μεταμόρφωση και ανακαίνιση** της κτίσεως και του ανθρώπου **έν Χριστώ**, ώστε κάθε ηθική επιταγή να γίνεται κατανοητή μόνον **ως συνέπεια** αυτής της **μυστηριακής μεταμορφώσεως**...*

*Μ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία δεν προσφέρει στον κόσμο ένα σύστημα ηθικών κανόνων, αλλά μια **αγιασμένη κοινωνία**, μια ζύμη που θα ζυμώσει τη δημιουργία όχι με την επιβολή των ηθικών προσταγών της, αλλά με την αγιαστική της παρουσία. Είναι μια παρουσία μαρτυρίας, που δε σφυρηλατεί δεσμά «δυσβάστακτα τοῖς ἀνθρώποις», για να τους σύρει δεσμούς στη σωτηρία, αλλά τους καλεί στην «ελευθερία των τέκνων του Θεού», σε μια κοινωνία με το Θεό, που συνεπάγεται την ανακαίνιση του κόσμου.*

Ιωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Περγάμου), *Η Κτίση ως Ευχαριστία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1992, σελ. 31-32.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από έργο του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου (περ. 347-407). Χρησιμοποιώντας παραστατικές εικόνες, συμβολισμούς και τολμηρές μεταφορές, ο Ι. Χρυσόστομος επιχειρεί να αποδώσει πώς η Εκκλησία κατανοεί τη σχέση ανθρώπου και Θεού και τη σάρκωση του δευτέρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι με «αμαρτωλή» παρομοιάζει την ανθρώπινη φύση, που έχει εκπέσει στη φθορά, στην αλλοτρίωση και στο βασίλειο του θανάτου. Καλούμαστε να προσεγγίσουμε το κείμενο νηφάλια και να επιχειρήσουμε ένα είδος διαλόγου με τις ιδέες που εκφράζει.

Αμαρτωλή επιθυμούσε ο Θεός; Ναι, αμαρτωλή· εννοώ τη δική μας φύση. Ήταν τρανός κι αυτή ταπεινή. Τρανός όχι στη θέση, αλλά στη φύση. Πεντακάθαρος ήταν, ακατάστρεφτη η ουσία του, άφθαρτη η φύση του. Αχώρητος στο νου, αόρατος, άπιαστος από τη σκέψη, υπάρχοντας παντοτινά, μένοντας απaráλλαχτος. Πάνω από τους αγγέλους, ανώτερος από τις δυνάμεις των ουρανών. Νικώντας τη λογική σκέψη, ξεπερνώντας τη δύναμη του μυαλού, είναι αδύνατο να τον δεις, μόνο να τον πιστέψεις. Τον έβλεπαν οι άγγελοι και τρέμανε. Τα χερουβείμ σκεπάζονταν με τα φτερά τους, όλα στέκονταν με φόβο. Έριχνε το βλέμμα του στη γη και την έκανε να τρέμει. Στρεφότανε στη θάλασσα και την έκανε στεριά. Ποτάμια έβγαζε στην έρημο. Στ' αναμέτρημά του έστησε βουνά και ζύγισε λαγκάδια. Πώς να το πω; Πώς να το παραστήσω; Το μεγαλείο του απέραντο· πού να πιαστεί η σοφία του με αριθμούς; Ανεξιχνίαστες οι αποφάσεις που παίρνει κι οι δρόμοι του ανεξερευνήτοι.

Κι αυτός ο τόσο μέγας και τρανός επεθύμησε την αμαρτωλή. Γιατί; Για να την αναπλάσει από αμαρτωλή σε παρθένα. Για να γίνει νυμφίος της.

Τι κάνει; Δεν της στέλνει κάποιον από τους δούλους του, δεν στέλνει άγγελο στην αμαρτωλή, δεν στέλνει αρχάγγελο, δεν στέλνει τα χερουβείμ, δεν στέλνει τα σεραφείμ. Αλλά καταφθάνει αυτός ο ίδιος ο ερωτευμένος.

(π. Σταμάτης Σκλήρης, “Ζεγάρι σε σοφίτες”, 1994)

Επεθύμησε την αμαρτωλή· και τι κάνει; Επειδή δεν μπορούσε ν’ ανέβει εκείνη στα ψηλά, κατέβηκε ο ίδιος στα χαμηλά. Έρχεται στην καλύβα της. Τη βλέπει μεθυσμένη. Και με ποιο τρόπο έρχεται; Όχι μ’ ολοφάνερη τη θεότητα του, αλλά γίνεται εντελώς ίδιος μαζί της, μήπως βλέποντάς τον τρομοκρατηθεί, μήπως λαχταρήσει και του φύγει. Τη βρίσκει καταπληγωμένη, εξαγριωμένη, από δαίμονες κυριευμένη. Και τι κάνει; Την παίρνει και την κάνει γυναίκα του. Και τι δώρα της χαρίζει; Δαχτυλίδι. Ποιο δαχτυλίδι; Το Άγιο Πνεύμα. Έπειτα λέγει:

- Δεν σε φύτεψα στον παράδεισο;
- Του λέει, ναι.
- Και πώς ξέπεσες από κει;
- Ήλθε και με πήρε ο διάβολος από τον παράδεισο.
- Φυτεύτηκες στον παράδεισο και σε έβγαλε έξω. Να. Σε φυτεύω μέσα μου. Δεν τολμά να με πλησιάσει εμένα. Ο ποιμένας σε κρατάει κι ο λύκος δεν έρχεται πια.
- Αλλά είμαι, λέει, αμαρτωλή και βρόμικη.

– *Μη μου σκοτίζεσαι, είμαι γιατρός.*

Δώσε μεγάλη προσοχή. Κοίταξε τι κάνει. Ήλθε να πάρει την αμαρτωλή, όπως αυτή –το τονίζω– ήταν βουτηγμένη στη βρομιά. Για να μάθεις τον έρωτα του Νυμφίου. Αυτό χαρακτηρίζει τον ερωτευμένο: το να μη ζητάει ευθύνες για αμαρτήματα, αλλά να συγχωρεί λάθη και παραπτώματα.

Πιο πριν ήταν κόρη των δαιμόνων, κόρη της γης, ανάξια για τη γη. Και τώρα έγινε κόρη του βασιλιά. Κι αυτό γιατί έτσι θέλησε ο ερωτευμένος μαζί της. Γιατί ο ερωτευμένος δεν πολυνοιάζεται για τη συμπεριφορά του. Ο έρωτας δε βλέπει ασχήμια. Γι' αυτό και ονομάζεται έρωτας, επειδή πολλές φορές αγαπά και την άσχημη. Έτσι έκανε και ο Χριστός. Άσχημη είδε και την ερωτεύτηκε και την ανακαινίζει.

... Ως μέλος του σώματός του την περιποιείται. Τη φροντίζει, ως κεφαλή της που είναι, τη φυτεύει ως ρίζα, την ποιμαίνει ως ποιμένας. Ως νυμφίος την παίρνει γυναίκα του, και ως εξίλαστήριο θύμα τη συγχωρεί, ως πρόβατο θυσιάζεται, ως νυμφίος τη διατηρεί μέσ' στην ομορφιά, ως σύζυγος φροντίζει να μη της λείπει τίποτα.

Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 52,404A-411B (μτφρ. Ελ. Μάινα), στο περιοδικό «Σύναξη» 2 (1982), σελ. 4-7.

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ο Θεός τον οποίο έχουν πολλοί άνθρωποι στο νου τους είναι ένας θεός δικαστής, τιμωρός. Πώς σκιαγραφεί όμως τον Θεό ο Χρυσόστομος εδώ;
2. Τι είδους είναι η σχέση Θεού και ανθρώπου, κατά τον Χρυσόστομο; Προσέξτε ότι γίνεται λόγος για διάλογο, έρωτα, γιατρεία. Εντοπίστε ποια σημεία μιλούν για ένωση Θεού και ανθρώπου και για μετοχή του δευτέρου στη ζωή του πρώτου.
3. Πώς κατανοείται ο άνθρωπος μέσα σ' αυτήν τη σχέση; Τι του προσφέρει αυτή η σχέση;

1. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ο ηθικός προβληματισμός

Καθημερινά και αδιάκοπα συμβαίνουν γύρω μας απειράριθμα γεγονότα που αποτελούν εκδηλώσεις φυσικών νόμων και ενστίκτων. Τέτοια μπορεί να είναι π.χ. ότι πέφτει βροχή, ότι τα μαλλιά μας μεγαλώνουν, ότι ένα ζώο τρώει, κτλ.. Αυτά τα γεγονότα πραγματοποιούνται μηχανικά και αναπόφευκτα, όταν συντρέξουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Πέρα όμως από τέτοια γεγονότα, έχουμε και τις πράξεις και ενέργειες του ανθρώπου. Αυτές δε συμβαίνουν αυτόματα και αναπόφευκτα, αλλά εξαρτώνται από τη *θέληση*, την *πρόθεση* και την *απόφαση* του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, δηλαδή, διαμορφώνει απόψεις και μπορεί να αποφασίσει την πραγματοποίηση ή τη μη πραγματοποίηση μιας πράξης. Εδώ, στις συνειδητές επιλογές και πράξεις, ανακύπτει ζήτημα “σωστού” και “λάθους”, “καλού” και “κακού”, ζήτημα που δεν μπορεί να τεθεί για τα μηχανικά γεγονότα που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο. Ο προβληματισμός, λοιπόν, σχετικά με το τι είναι “σωστό” και τι “λάθος”, τι είναι “καλό” και τι “κακό” στις απόψεις, στις ενέργειες, στη στάση και στη συμπεριφορά του ανθρώπου είναι ο **ηθικός προβληματισμός**.

Ο πόνος στην καθημερινή ζωή, η συνύπαρξη των ανθρώπων, η αποζήτηση της αγάπης, η κυριαρχία της αδικίας, το ερώτημα αν ο άνθρωπος είναι σκλάβος στα χέρια ενός θεού - δικτάτορα, όλα αυτά είναι μερικά από τα ζητήματα με τα οποία ασχολείται ο ηθικός προβληματισμός. Κανένας άνθρωπος και καμία κοινωνία σε καμία εποχή δεν είναι δίχως ηθικό προβληματισμό. Οι απαντήσεις, βέβαια, που δόθηκαν και δίνονται (δηλαδή η *ηθική* την οποία διαμορφώνουν λαοί και άτομα), είναι ποικίλες. Π.χ. για το ζήτημα των σχέσεων των δύο φύλων, άλλοι υποστηρίζουν την ισότητα, άλλοι την ανωτερότητα του άντρα, άλλοι την πολυγαμία κτλ. Όλη αυτή η ποικιλία απαντήσεων, όμως, δείχνει τούτο ακριβώς: ο ηθικός προβληματισμός και η ανάγκη απάντησης σ’ αυτόν υπάρχει σε όλους.

Ηθική και ανθρωπολογία

Ανθρωπολογία (όπως δείχνει ετυμολογικά η ίδια η λέξη, *ανθρωπολογία*) σημαίνει: λόγος περί ανθρώπου, δηλαδή άποψη για το τι είδους ον είναι ο άνθρωπος. Κάθε ηθική βασίζεται σε (απορρέει από) κάποια ανθρωπολογία. Π.χ. αν κάποιος πιστεύει ότι οι μαύροι δεν είναι πραγματικά άνθρωποι (αυτή η αντίληψη δηλαδή είναι η ανθρωπολογία του), τότε δεν τους αναγνωρίζει ίσα δικαιώματα με τους λευκούς (αυτή είναι η ηθική του). Στην περίπτωση αυτή βλέπουμε ότι ρατσιστική ανθρωπολογία γεννά ρατσιστική ηθική.

Πριν αναφερθούμε ειδικότερα στον Χριστιανισμό, χρειάζεται να επιχειρήσουμε ένα ξεκαθάρισμα. Πολύς κόσμος νομίζει ότι, για το Χριστιανισμό, ηθική είναι η υπακοή σε ορισμένους κανόνες (κυρίως απαγορεύσεις) που επιβάλλονται στον άνθρωπο ως προσταγές ενός θεού-δικαστή. Γι' αυτό, για πολλούς ανθρώπους είναι ακατανόητοι αυτοί οι κανόνες, αφού φαίνεται σαν να μην έχουν άλλο λόγο ύπαρξης, παρά μόνο να αποτρέψουν τη θεία οργή! Στην ουσία τους όμως τα πράγματα δεν είναι έτσι. Το πώς είναι, θα το δούμε αμέσως στη συνέχεια.

Ζωή χωρίς λήξη κι όχι απλώς αναβολή της λήξης

Η στάση του Χριστιανισμού απέναντι στον ηθικό προβληματισμό προσδιορίζεται από την ανθρωπολογία του. Ας το δούμε αυτό μέσα από μερικά παραδείγματα.

Οι πράξεις του ανθρώπου έχουν νόημα, στο μέτρο που υπάρχει μέλλον. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο με τα όνειρα που κάνει κάποιος για τα χρόνια που περιμένει ότι θα έρθουν, αλλά, κατά βάθος, ακόμα και με τις καθημερινές, “πεζές” πράξεις μας· π.χ. το πρωί, πριν βγούμε από το σπίτι μας, έχει νόημα να χτενιστούμε, ακριβώς επειδή προσδοκούμε ότι τις επόμενες στιγμές αφενός θα υπάρχουμε και αφετέρου κάποιοι θα μας δουν. Η ύπαρξη του ανθρώπου διψά να συνεχιστεί. Μέχρι πού μπορεί όμως να φτάσει η συνέχισή της;

Την ανθρώπινη ύπαρξη θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με μια συσκευή μπαταρίας. Χαρακτηριστικό της, δηλαδή, είναι ότι έχει μεν ζωή (το ηλεκτρικό φορτίο της μπαταρίας), αλλά πρόκειται για ζωή με ημερομηνία λήξης· κάποια στιγμή θα τελειώσει, δίχως να μπορεί από

*Μάχη μεταξύ
αετού και φιδιού
(Βυζαντινό μωσαϊκό
δάπεδο του Μεγάλου
Παλατίου στην
Κωνσταντινούπολη)
("Ιστορία του
Ελληνικού Έθνους",
Εκδοτική Αθηνών,
τ.Ζ', σ. 115)*

μόνη της να ανανεωθεί - να επαναφορτιστεί. Τα πράγματα θα αλλάξουν όμως ριζικά αν η συσκευή αυτή συνδεθεί με παροχή ηλεκτρικού ρεύματος. Τότε θα αντλεί ανεξάντλητη ζωή από μιαν άλλη οντότητα (την ηλεκτρική γεννήτρια), η οποία δεν έχει απλώς ζωή, αλλά γεννά ζωή (ηλεκτρισμό)¹.

Αν ως συσκευή μπαταρίας παρομοιάσουμε τον άνθρωπο, τότε ως γεννήτρια θα παρομοιάσουμε το Θεό. Η θεολογική γλώσσα χρησιμοποιεί δύο πολύ εύστοχους όρους. Αποκαλεί τον άνθρωπο *κτιστό* (δηλαδή ον δημιουργημένο, του οποίου η ύπαρξη οφείλεται σε κάποιον άλλον), και τον Θεό *άκτιστο* (δηλαδή ον που υπάρχει δίχως να οφείλει τον λόγο ύπαρξής του σε κανέναν και σε τίποτα). Αυτό που πρέπει να προσέξουμε, είναι ότι η σύνδεση –η σχέση με το Θεό– δεν είναι ζήτημα νομικό, δεν είναι ζήτημα πειθαρχίας ή απειθαρχίας σε κάποιες προσταγές, αλλά –πάνω απ' όλα– ζήτημα ζωής. Για την Εκκλησία, η δημιουργία σχέσης

1. Όπως, βεβαίως, είπαμε και στην αρχή του μαθήματος, και όπως θαυμάσια δείχνει το κείμενο του Χρυσοστόμου που βρίσκεται στην αρχή του μαθήματος, ο άνθρωπος είναι πρόσωπο κι όχι μηχανήμα ή άβουλο ον. Στη θέση του παρόντος παραδείγματος θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το πως ο άνθρωπος χάνει βαθμιαία τη θερμότητά του και χρειάζεται να πάρει καινούργια από τον ήλιο, ή πως χάνει τον αέρα των πνευμόνων του και χρειάζεται να τροφοδοτηθεί από την ατμόσφαιρα.

με το Θεό σημαίνει για τον άνθρωπο δυνατότητα να γίνει μέτοχος μιας ζωής δίχως λήξη. Γι' αυτό, άλλωστε, όπως έχουμε δει σε μαθήματα των προηγούμενων ετών, αυτό που οραματίζεται η Εκκλησία δεν είναι απλώς η αιώνια ύπαρξη του μισού ανθρώπου (δηλαδή της ψυχής) μετά τον ατομικό του θάνατο, αλλά η τελική και κυριολεκτική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου στον άνθρωπο και σ' ολόκληρο το σύμπαν, μετά τα Έσχατα και την ψυχοσωματική ανάσταση του ανθρώπου.

Ούτε ο Θεός ούτε ο άνθρωπος είναι παθητικά όντα, αφηρημένες δυνάμεις ή αδρανείς υπάρξεις. Αντιθέτως, έχουν προσωπικότητα, επιθυμούν, ενεργούν κ.λπ. Η μεταξύ τους σχέση, λοιπόν, δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, αλλά μπορεί να περάσει τις περιπέτειες που διέρχεται κάθε σχέση μεταξύ ζωντανών προσώπων: Ο Θεός αδιάκοπα ανοίγεται προς τον άνθρωπο, τον πλησιάζει, τον προσκαλεί. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να δεχτεί τον Θεό στη ζωή του ή να τον απορρίψει, να ανοιχτεί σ' αυτόν με εμπιστοσύνη ή να μείνει κλεισμένος στα ανθρώπινα δεδομένα. Καθένα από αυτά τα ενδεχόμενα έχει αντίστοιχα τις συνέπειες που προσπαθήσαμε να δείξουμε με το παράδειγμα της μπαταρίας.

Η ζωή χωρίς λήξη, λοιπόν, για την οποία μιλά η Εκκλησία, δεν σημαίνει απλώς μια αιώνια παράταση της ανθρώπινης ζωής όπως αυτή υπάρχει σήμερα (μαζί, δηλαδή, με τον πόνο, το κακό, τον εγωισμό, την αδικία, τη φθορά), αλλά ριζική αναμόρφωσή της, ποιοτική αναβάθμισή της. Η σχέση με τον Θεό είναι η πραγματική ζωή, διότι είναι άνοιγμα προς τον άλλον, αγάπη, ξεπέραςμα του εγωκεντρισμού¹. Και είναι χωρίς λήξη, διότι στα έσχατα θα καταργηθεί το κακό σε κάθε του μορφή· είτε ως βιολογικός θάνατος που θέτει ημερομηνία λήξης στην ανθρώπινη ύπαρξη είτε ως εγωισμός που θέτει ημερομηνία λήξης στις ανθρώπινες σχέσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι το Ευαγγέλιο παριστάνει τα Έσχατα και τη Βασιλεία του Θεού σαν γλέντι γάμων, σαν μια γιορτινή συνάντηση, δίχως λήξη και δίχως πλήξη! (Αποκάλ. 19: 6-9, 21: 21-3).

1. Στο επόμενο μάθημα θα δούμε ειδικότερα τι σημαίνει για τον άνθρωπο το γεγονός ότι ο Θεός είναι Αγία Τριάδα.

Επιγραμματικά, το όραμα της Εκκλησίας μπορούμε να το διατυπώσουμε ως εξής:

- *Με τη σάρκωσή Του ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, για να κάνει τον άνθρωπο κοινωνό της θείας ζωής.*
- *Με την Ανάστασή Του νίκησε το θάνατο. Το ανθρώπινο σώμα Του εγέρθηκε υλικό, αλλά “αναβαθμισμένο”: είναι πλέον άφθαρτο. Για το σώμα αυτό, ο θάνατος έχει καταργηθεί.*
- *Η αναστημένη ανθρώπινη φύση Του λειτουργεί στη συνέχεια, μέσα στην ιστορία, σαν “μαγιά”. Γίνεται τροφή και φάρμακο (θεία ευχαριστία), για να μπολιάσει και να ανακαινίσει σιγά σιγά την δημιουργία.*
- *Αυτή η πορεία (η οποία ούτε ατρίκυμαστη είναι, ούτε αυτόματα μπορεί να γίνει, αφού χρειάζεται την ελεύθερη συνέργεια του ανθρώπου) θα ολοκληρωθεί στα Έσχατα, για τα οποία το μέλος της Εκκλησίας δηλώνει: “προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος”.*

Ζωή κι όχι φτιασίδωμα

Ας επανέλθουμε στο παράδειγμά μας, για να θέσουμε ένα τελευταίο ερώτημα. Με την ύπαρξη μιας συσκευής σχετίζονται διάφορα “πρέπει” (π.χ. ότι η συσκευή πρέπει να είναι καθαρή, να είναι καλοβαμμένη κ.ο.κ.). Τι νόημα έχουν όμως αυτά τα “πρέπει”, αν η μπαταρία της συσκευής πρόκειται να νεκρωθεί οριστικά και αμετάκλητα σε δύο λεπτά; Νόημα μπορεί να έχουν μόνο αν αντιμετωπιστεί το θεμελιώδες θέμα της ύπαρξης που προαναφέραμε. Δεν είναι δηλαδή απόλυτα, αλλά σχετικά, αφού τελούν σε σχέση, σε συνάρτηση με το μείζον αυτό θέμα. Αν, αντιθέτως, αυτά τα “πρέπει” απολυτοποιηθούν και αυτονομηθούν, τότε η τήρησή τους –ακόμη κι αν γίνεται με τις αγαθότερες προθέσεις– αφήνει ανενόχλητη την κυριαρχία του θανάτου πάνω στη ζωή· δεν προσφέρουν καμιά δυνατότητα αλλαγής της ίδιας της ύπαρξης, παρά μόνο φτιασιδώνουν την επιφάνειά της. Με μια τέτοια στάση η Εκκλησία διαφωνεί.

Ο Χριστός δεν ήρθε στο θνητό ανθρώπινο γένος απλώς για να το καλωπίσει πριν τη λήξη του (κάτι αντίστοιχο κάνουν όσοι αυτονομούν τα επιμέρους “πρέπει”), αλλά για να καταργήσει τη λήξη του!

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Αυτός που φοβάται τον θάνατο, είναι δούλος και υφίσταται τα πάντα προκειμένου να μην πεθάνει... Εκείνος όμως που δε φοβάται το θάνατο, δεν φοβάται κανέναν, δεν τρέμει κανέναν. Είναι ανώτερος απ' όλους και πιο ελεύθερος απ' όλους.

Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 63,41

2. Η θεότητα δεν είναι απλώς μια πραγματικότητα ή μια δύναμη από την οποία εξαρτάται το παν, μήτε είναι πολύ περισσότερο μια δύναμη που καταδυναστεύει τον κόσμο και τη ζωή –πράγμα που επισημαίνεται σε πάμπολλες θρησκευτικές και φιλοσοφικές δοξασίες–, αλλά η πηγή τού είναι, της ζωής και κάθε εξέλιξης, όπου μετέχει η κτίση. Με τη μετοχή τούτη η κτίση γίνεται πραγματικότητα. Εδώ λοιπόν δεν πρόκειται απλώς για εξάρτηση, αλλά για μια σχέση, όπου το κυρίαρχο στοιχείο είναι η μετοχή και ο πλουτισμός της κτίσης από την αδαπάνητη θεότητα.

Νίκος Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, εκδ. Πουρναρά. τ.Β'. Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 47.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Φέρτε συγκεκριμένα παραδείγματα για το ότι κάθε ανθρωπολογία “γεννά” αντίστοιχη ηθική.
2. Πού στηρίζεται η αφοβία θανάτου, για την οποία κάνει λόγο ο Ι. Χρυσόστομος στο κείμενο που παρατίθεται στο τέλος του μαθήματος; Λάβετε υπόψη σας και το δεύτερο κείμενο.

2. ΕΝΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΟΓΜΑΤΑ. ΣΥΝΤΑΓΕΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ Ή ΔΡΟΜΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ;

Δόγματα, φόρμουλες ζωής

Αντίθετα προς τις κοινωνίες που οργανώνουν τα διάφορα “πρέπει” σε κώδικα, σε σύστημα ηθικής, σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να προσφέρει ένα σύστημα ηθικής, δηλαδή λεπτομερείς καταλόγους καλών και κακών πράξεων ή κανόνες καλής συμπεριφοράς. Αυτό που προσφέρει είναι η δυνατότητα μιας νέας ζωής, που προκύπτει, όπως είπαμε παραπάνω, από τη δημιουργία σχέσης με το Θεό. Όπως θα δούμε ειδικότερα σε επόμενα μαθήματα, η Εκκλησία προτείνει στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής της, για να αποφασίσει ο ίδιος ελεύθερα αν θα τον επιλέξει. Τον τρόπο ζωής της η Εκκλησία τον έχει καταγράψει σε σύντομες διατυπώσεις που ονομάζονται δόγματα. Ο πολύς κόσμος έχει την εντύπωση πως δόγμα είναι ένα αφηρημένο, εγκεφαλικό κι άσχετο προς την καθημερινή ζωή αξίωμα, που ο άνθρωπος πρέπει να το δεχτεί σαν ιδεολογία. Στην παράδοση της Εκκλησίας, όμως, δόγμα είναι η καταγραφή αληθειών που της έχουν αποκαλυφθεί και, ταυτόχρονα, η συμπύκνωση ενός τρόπου ζωής. Οι δογματικοί ορισμοί, δηλαδή, είναι καταγραφή της αποκεκαλυμμένης αλήθειας, την οποία η Εκκλησία ήδη τη ζει και προ της καταγραφής της. Όταν η Εκκλησία αποφαίνεται δογματικώς, μαρτυρεί γι’ αυτό που τη δομεί και τη ζωοποιεί.

Τι σημαίνει π.χ. για τον άνθρωπο το Τριαδικό δόγμα; Αν είναι κάτι που ο πιστός καλείται να το δεχτεί απλώς λεκτικά ή εγκεφαλικά, τότε δεν φαίνεται ότι θα άλλαζε κάτι στη ζωή του ανθρώπου, αν τη θέση αυτού του δόγματος την έπαιρνε λ.χ. η αποδοχή ενός μονοπρόσωπου θεού. Αν δούμε, όμως, το δόγμα ως διατύπωση της εκκλησιαστικής εμπειρίας και ως μοντέλο τρόπου ζωής, θα βλέπαμε το εξής: Ο Θεός του Χριστιανισμού είναι Τριάδα, τρία Πρόσωπα ισότιμα μεταξύ τους, και το καθένα μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Ο Θεός του Χριστιανισμού δεν είναι μια μοναχική ύπαρξη· είναι μια αγαπητική συντροφιά αδιάκοπη και άφθαρτη. Καλώντας, λοιπόν, η Εκκλησία τον άνθρωπο να δημιουργήσει σχέση με το Θεό, τον καλεί να γίνει κοινωνός του τρόπου ζωής του Θεού. Να βιώσει, δηλαδή, ως καθημερινό τρόπο ζωής την αγάπη, την ισότητα, τη

Στην Ορθόδοξη παράδοση, την Αγία Τριάδα την εικονίζει η σκηνή της φιλοξενίας που πρόσφερε ο Αβραάμ σε τρεις ξένους, τρεις αγγέλους (Γεν 18:1-15). Η ομοιότητα των τριών αγγέλων δηλώνει την κοινή ουσία, ενώ η διαφορά στην ένδυση και τη στάση του σώματος δηλώνει τη διάκριση των Υποστάσεων. (Εικόνα του 15ου αιώνα).

μοναδικότητα του καθενός και τη συνύπαρξη όλων. Ο Χριστιανός που σοβαρολογεί για την πίστη του σε Θεό Τριαδικό, δεν μπορεί να εγκλωπωθεί ούτε τον ατομικισμό, ούτε και τη μαζοποίηση του ανθρώπου, των κοινωνιών και των πολιτευμάτων του.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να κατανοούνται και οι εντολές του Θεού που βρίσκονται στην Αγία Γραφή, καθώς και οι διάφοροι κανόνες της Εκκλησίας. Για να προσεγγίσουμε τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία τους δε θα πρέπει να χρησιμοποιούμε **δικανική*** ορολογία, αλλά μάλλον **ιατρική**. Οι εντολές, δηλαδή, δεν είναι ποινικοί νόμοι που αν παραβιαστούν θα επιβληθεί κάποια ποινή από κάποιον θεό δικαστή, αλλά μάλλον ιατρικές οδηγίες, όπως π.χ. η οδηγία ότι ο οργανισμός του ανθρώπου χρειάζεται νερό. Από κει και πέρα αρχίζει η προσωπική

ευθύνη του καθενός. Αν κάποιος δεν προστρέξει στην πηγή, τα αποθέματα νερού στο σώμα του θα εξαντληθούν και θα πάθει αφυδάτωση. Η παραμέληση, δηλαδή, της ιατρικής αυτής οδηγίας οδηγεί σε κάποιο κακό, το κακό αυτό όμως είναι η συνέπεια μιας προσωπικής επιλογής - όχι ποινή την οποία επιβάλλει ο γιατρός ούτε, βεβαίως, η ίδια η πηγή! Όλες οι εντολές, δηλαδή, αφορούν την ύπαρξη του ανθρώπου και τους τρόπους σύνδεσής της με την πηγή της ζωής, δηλαδή το Θεό. Όσον αφορά τους περιορισμούς που φαίνεται να εμπεριέχουν, θα μπορούσαν να παρομοιαστούν και με τους περιορισμούς που οι αθλητές θέτουν στη ζωή τους προκειμένου να διατηρήσουν και να βελτιώσουν τη φυσική τους κατάσταση. Στην ουσία, δηλαδή, πρόκειται για ασφαλιστικές δικλίδες, που εξασφαλίζουν στον άνθρωπο την ελευθερία από τις δυνάμεις της φθοράς, του ατομικισμού και του θανάτου που караδοκούν να τον δουλώσουν.

Πνευματικός άνθρωπος

Στην παράδοση της Εκκλησίας, εκείνος που αγωνίζεται σ' αυτήν την κατεύθυνση ονομάζεται Πνευματικός άνθρωπος. Ο όρος αυτός έχει παρεξηγηθεί. Συνήθως νομίζεται ότι πνευματικός είναι εκείνος που ασχολείται με μη υλικά ζητήματα ή που έχει κατορθώσει να ζει σαν να μην έχει σώμα. Εδώ όμως υποκρύπτεται μια πολύ επικίνδυνη άποψη, ότι το σώμα είναι κάτι κακό κι αμαρτωλό, φυλακή του πνεύματος. Το ότι η άποψη αυτή δεν είναι αληθινά χριστιανική, θα φανεί σε ένα από τα επόμενα μαθήματα. Εδώ θα επισημάνουμε μόνο το εκκλησιαστικό νόημα του όρου Πνευματικός. Ο όρος, λοιπόν, αυτός, στο εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, δεν προέρχεται από το ανθρώπινο πνεύμα, αλλά από το Άγιο Πνεύμα, το τρίτο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδας. Πνευματικός, δηλαδή, δεν είναι εκείνος που δίνει έμφαση μόνο στο "μισό" εαυτό του (το πνεύμα) και καταφρονεί τον άλλο "μισό" (το σώμα), αλλά εκείνος του οποίου ολόκληρη η ύπαρξη (ψυχή και σώμα, σκέψη και βούληση, επιθυμία και πράξη) διαποτίζεται από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος και απ' αυτό ενισχύεται στον αγώνα του. Όπως σε κάθε τι στην Εκκλησία, έτσι κι εδώ ο Θεός δε δρα αυθαίρετα, ερήμην του ανθρώπου: από τον άνθρωπο εξαρτάται το άνοιγμα της ύπαρξής του στη δράση του Αγίου Πνεύματος, όπως το άνοιγμα των ρουθουνιών μας στον ατμοσφαιρικό

Χριστουγεννιάτικη σύναξη Ορθόδοξων Εσκιμώων στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Κουέβλουκ της Αλάσκας. Οι Εσκιμώοι γνώρισαν την Ορθοδοξία από τους Ρώσους τον 18ο αι. και μπόλιασαν μ' αυτήν τις δικές τους παραδόσεις.

αέρα, προκειμένου αυτός να μπει και να δράσει στα πνευμόνια μας. Αυτό επιτυγχάνεται με τα Μυστήρια.

Τα Μυστήρια της Εκκλησίας είναι δρόμοι βίωσης της παρουσίας του Θεού εδώ και τώρα, και πρόγευση της οριστικής παρουσίας του και της ανακαίνισης του σύμπαντος που θα πραγματοποιηθεί στα Έσχατα. Με τη συμμετοχή στα Μυστήρια η συνάντηση του ανθρώπου και της κτίσης με τον Θεό είναι πραγματική κι όχι συμβολική ή συναισθηματική. Π.χ. στη θεία Ευχαριστία ο άνθρωπος έχει αληθινά τη δυνατότητα να φάει και να πει την αναστημένη σάρκα και το αίμα του Χριστού. Κάθε άνθρωπος ενώνεται με τον Χριστό, αλλά και με όλους τους ανθρώπους που τρέφονται μ' αυτό το κοινό φάρμακο, τη θεία Κοινωνία, που είναι φάρμακο αθανασίας. Έτσι, ο άνθρωπος

- αφενός εμβολιάζεται με το φάρμακο που θα νικήσει τη φθορά και δε θα επιτρέψει στον θάνατο να είναι αυτός η τελική κατάληξη του ανθρώπου, και

- αφετέρου βιώνει ένα νέο τρόπο ζωής, *κοινωνικό* με την ουσιαστική έννοια της λέξης. Το κορυφαίο αυτό μυστήριο αποτελεί ένα κοινό τραπέζι, ένα συντροφικό γεύμα. Η άλλη ονομασία του, θεία *Κοινωνία*, δείχνει πως πρόκειται για υπόδειγμα ενός ήθους *συνύπαρξης* των ανθρώπων, πέρα από φύλο, φυλή, κοινωνική τάξη, ηλικία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Ψυχικός δέ άνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται.*

Παύλος (ἐπιστολή Α΄ Κορ. 2, 14).

Όποιος ... δεν έχει το Πνεύμα, δεν παραδέχεται τα δώρα που φανερώνει το Πνεύμα του Θεού, αφού για εκείνον όλα αυτά είναι μωρία. Και δεν μπορεί να καταλάβει, γιατί αυτά τα πράγματα κατανοούνται μόνο με τη βοήθεια του Πνεύματος.

2. *“Και οι εντολές ακόμα, δεν ξεριζώνουν την αμαρτία - αυτό έχει κατορθωθεί μόνο με τον Σταυρό - αλλά διαφυλάσσουν τους όρους της ελευθερίας που μας δόθηκε”.*

Μάρκος Ερημίτης, PG 65,992.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. (Απαντήστε βάσει του κειμένου του Μάρκου του ερημίτη). Αν δεν υπήρχε ο Σταυρός (δηλαδή το όλο έργο του Χριστού), τι νόημα θα είχαν οι εντολές;
2. Βρείτε το νόημα του όρου “δογματισμός”, όπως τον χρησιμοποιούμε καθημερινά. Βρίσκετε να έχει σχέση με αυτό που ονομάζει “δόγματα” η Εκκλησία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

(Δ.Ε. 3 - 6)

Προϋποθέσεις της ηθικής ζωής

...Δεσμεύουσι γάρ φορτία βαρέα καί δυσβάστακτα καί ἐπιτιθέασιν ἐπί τούς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, τῷ δέ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσι κινήσαι αὐτά...

Οὐαί δέ ὑμῖν, γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν καί προφάσει μακρά προσευχόμενοι...

Οὐαί ὑμῖν, γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζεται τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὠραῖοι, ἔσωθεν δέ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καί πάσης ἀκαθαρσίας.

Ἰησοῦς Χριστός (Ματθ. 23:4, 13, 27)

(Οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι) ...φτιάχνουν φορτία βαριά, που δύσκολα σηκώνονται, καὶ τα φορτώνουν στους ὄμους τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι δε θέλουν οὔτε με το δάκτυλό τους να τα κινήσουν...

Αλίμονό σας, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριτές, γιατί κατατρώτε τις περιουσίες τῶν χηρῶν, κάνετε ὅμως μεγάλες προσευχές για να φανείτε καλοί...

Αλίμονό σας, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριτές, γιατί μοιάζετε με τάφους ἀσβεστωμένους, που ἐξωτερικά φαίνονται ὠραῖοι, ἐσωτερικά ὅμως εἶναι γεμάτοι κόκαλα νεκρῶν καὶ κάθε λογῆς ἀκαθαρσία.

3. Η ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ψυχολογική συνείδηση και Ηθική συνείδηση

Η λέξη “συνείδηση” είναι πολύ συνηθισμένη στην καθημερινή ζωή. Προέρχεται από το ρήμα σύννιδα (σύν =μαζί, οἶδα = γνωρίζω) που σημαίνει μετέχω στη γνώση κάποιου πράγματος, γνωρίζω, συναισθάνομαι κάτι. Ο όρος “συνείδηση” χρησιμοποιείται με δύο έννοιες, που βασίζονται μεν στην παραπάνω σημασία, αλλά στη συνέχεια έχουν διαφοροποιηθεί.

Πρώτα απ’ όλα, συνείδηση είναι η ικανότητα του ανθρώπου να έχει επίγνωση της ίδιας του της ύπαρξης και του γύρω του κόσμου, δηλαδή να γνωρίζει ότι υπάρχει, τι κάνει, πού βρίσκεται. Με την έννοια αυτή, της ψυχολογικής συνείδησης, χρησιμοποιείται π.χ. η φράση “ο ασθενής έχει συνείδηση της κατάστασής του”.

Δεύτερο, συνείδηση είναι η ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει το καλό από το κακό και να αξιολογεί τις προθέσεις και τις πράξεις του. Σύμφωνα με μια πολύ παραστατική μεταφορά, η συνείδηση είναι μια εσωτερική φωνή που φωλιάζει σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη για να επισημαίνει το σωστό και το λάθος. “Έχει ήσυχη τη συνείδησή του” ή “τον ελέγχει η συνείδησή του”, είναι συνήθεις φράσεις με τέτοιο νόημα. Όταν, λοιπόν, η συνείδηση χρησιμοποιείται με αυτή, τη δεύτερη, έννοια, λέγεται *ηθική συνείδηση*.

Καθημερινά διαπιστώνουμε εμπειρικά ότι η ηθική συνείδηση παρακινεί τον άνθρωπο σε τέλεση σωστών πράξεων, τον αποτρέπει από την τέλεση άσχημων ενεργειών, τον ελέγχει όταν παρολ’ αυτά τις τελέσει. Τον έλεγχο αυτό τον ονομάζουμε και τύψεις συνειδήσεως, δηλαδή χτυπήματα (τύπτω = χτυπά).

Η ηθική συνείδηση εκδηλώνεται ποικιλοτρόπως σε όλους τους ανθρώπους όλων των πολιτισμών και όλων των ηλικιών. Προφανώς βασίζεται σε έμφυτη και διαχρονική ανάγκη της ανθρώπινης φύσης για αγαπητική και ειρηνική συνύπαρξη με τους άλλους. Ο απόστολος Παύλος σημειώνει χαρακτηριστικά για τα έθνη που δε γνώρισαν ακόμα το γραπτό νόμο του Θεού ότι “αν και δεν τους δόθηκε ο νόμος, μέσα τους υπάρχει νόμος... Οι εντολές του νόμου είναι γραμμένες στην καρδιά τους. Και σ’ αυτό συμφωνεί και η συνείδησή τους, που η φωνή της τους τύπτει

Η τραμπάλα, παιχνίδι που παίζεται σε πάμπολλα μέρη του κόσμου, είναι μια πάλη ανάμεσα στη σταθερότητα και την πτώση. (Στις φωτογραφίες, η τραμπάλα ως παραδοσιακό παιχνίδι ενηλίκων και παιδιών κατά τη γιορτή Σολ-νάλ, δηλαδή τη σεληνιακή πρωτοχρονιά στην Κορέα, 10 Φεβρουαρίου).

ή τους επαινεί, ανάλογα με τη διαγωγή τους” (Ρωμ. 2: 14-15). Σήμερα στο χώρο της Ψυχολογίας γίνεται μεγάλη συζήτηση σχετικά με την προέλευση, την έναρξη λειτουργίας και τη διαδικασία φανέρωσης της ηθικής συνείδησης. Όποιοι κι αν είναι οι επιμέρους όροι σχηματισμού και εκδήλωσής της, η Εκκλησία θεωρεί βασικό το ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον που ο Θεός θέλησε να διαθέτει αυτό το σημαντικό βοήθημα που λέγεται ηθική συνείδηση.

Η συνείδηση είναι κάτι το δυναμικό. Μπορεί να αναπτυχθεί ή να ατροφήσει, επηρεάζει τον πολιτισμό και επηρεάζεται απ’ αυτόν. Ο βαθμός αυτής της αμοιβαίας επίδρασης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και κυρίως από την καλλιέργεια και την αυτογνωσία του ίδιου του ανθρώπου. Τη διελκυστίνδα μεταξύ ηθικής συνείδησης και κοινωνικού περιβάλλοντος την αποδίδει το εξής ερώτημα: Παύει να έχει κάθε ευθύνη ο Γερμανός στρατιώτης ο παιδαγωγημένος στη Ναζιστική Γερμανία, όταν, για να τιμωρήσει το παιδί που έκλεψε ένα καρβέλι, του σπάζει το χέρι βάζοντας ως υπομόχλιο το γόνατό του;

Αυτογνωσία και υποσυνείδητο

Αφού η ηθική συνείδηση σημαίνει κρίση περί του καλού και του κακού, συνδέεται με την αυτογνωσία. Η αυτογνωσία δεν είναι κάτι που πραγματοποιείται αυτομάτως, αλλά κατορθώνεται με κόπο και εξεταστική διάθεση. Σημαίνει ότι στέκομαι όχι μόνο απέναντι στο περιβάλλον, αλλά και απέναντι στον ίδιο μου τον εαυτό. Βλέποντάς τον και κρίνοντάς τον, επιχειρώ να αποτιμήσω το σωστό ή το λάθος της στάσης και των πράξεών του. Σε ποιον βαθμό, όμως, είναι δυνατή η πραγμάτωση της αυτογνωσίας;

Η ανθρώπινη ψυχή είναι ένας χώρος δύσβατος. Ένα “τμήμα” της είναι φωτισμένο και άρα ορατό στη συνείδηση¹ του ανθρώπου, ενώ το υπόλοιπο παραμένει δυσπρόσιτο. Έμφυτες τάσεις, βιώματα των πρώτων ημερών της ζωής μας, τραυματικές εμπειρίες, δεδομένα δηλαδή που έχουν λάβει χώρα και παίζουν ρόλο στη ζωή μας, αλλά εμείς δεν έχουμε επίγνωσή τους, εμφωλεύουν σ’ αυτό το σκοτεινό τμήμα. Κι εδώ όμως υπάρχει ένα είδος διαβάθμισης. Η άγνωστη περιοχή του είναι εντελώς

1. Εδώ ο όρος συνείδηση χρησιμοποιείται με την πρώτη του έννοια, δηλαδή ως επίγνωση.

Εικόνα του Χριστού από τη Μονή της Χώρας. Η Μονή ονομάστηκε έτσι επειδή χτίστηκε στη “χώρα”, δηλαδή στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. Ο αγιογράφος πήρε ευφυσώς αφορμή από την ονομασία αυτή, για να υπενθυμίσει ότι “ή χώρα τῶν ζώντων” είναι ο ίδιος ο Χριστός, στο Σώμα του οποίου συναντώνται, ως μέλη του, οι άνθρωποι (η εικόνα είναι των αρχών του 14ου αιώνα).

απρόσιτη στη συνείδηση και λέγεται *ασυνείδητο*. Η λιγότερο προσιτή περιοχή λέγεται *υποσυνείδητο* και μπορεί να φωτιστεί αν ο άνθρωπος καταβάλει προσπάθεια. Αυτή η προσπάθεια συνδέεται σημαντικά με τον αγώνα και το βαθμό αυτογνωσίας. Όσο περισσότερο τα στοιχεία που είναι απωθημένα στην σκοτεινή περιοχή γίνονται συνειδητά, τόσο περισσότερο ο άνθρωπος γνωρίζει ποιες δυνάμεις τον βασανίζουν, φέρνει τον “εχθρό” στο φως και μπορεί να δώσει παραπέρα μάχη μαζί του.

Αυτές οι διαπιστώσεις της σύγχρονης Ψυχολογίας και Ψυχανάλυσης μοιάζει να συναντώνται με τη μακραίωνη εμπειρία της Εκκλησίας. Οι Πατέρες και Ασκητές της, με τον προσωπικό τους πνευματικό αγώνα,

διείσδυσαν στα σκοτεινά έγκατα της ανθρώπινης ψυχής και κατέγραψαν τις εμπειρίες τους σε συγγράμματα που ξαφνιάζουν σήμερα. Υπογράμμισαν την ανάγκη αλλά και τη δύναμη του ανθρώπου να έρθει σε διάλογο με τον εσωτερικό του κόσμο, να συναισθανθεί τα αδιέξοδά του και να μετανοήσει, δηλαδή να μεταβάλει ριζικά τρόπο σκέψης και ζωής (μετα-νοώ = μεταβάλλω νουν). Αυτή την πορεία διακονεί το μυστήριο της Εξομολόγησης. Στην Εξομολόγηση ο ίδιος ο άνθρωπος “**ψάχνεται**” και “**ανοίγεται**” - δεν “ανακρίνεται”.

Είναι χαρακτηριστικός ο όρος που χρησιμοποιεί η Εκκλησία για να καταγράψει το αποτέλεσμα μιας ειλικρινούς, αυτοκριτικής εξομολόγησης: **συγχώρηση**. Αν σκεφτούμε λίγο πάνω στην προέλευση αυτής της λέξης, θα δούμε ότι στην παράδοση της Ορθοδοξίας η Εξομολόγηση δεν είναι δίκη, γι’ αυτό και η συγχώρηση δεν είναι δικαστική απόφαση (έστω και αθωωτική). **Συν-χωρούμαι** σημαίνει ότι κατορθώνω να παλέψω τον εγωισμό μου και να βρεθώ πάλι παρέα με όλους τους αδελφούς μου στον ίδιο χώρο, στην Εκκλησία, όπως τα μέλη βρίσκονται όλα στο σώμα.

Για την Εκκλησία όλη αυτή η πορεία αυτογνωσίας και αφουγκράσματος της φωνής της συνείδησης είναι σημαντική αλλά ταυτόχρονα ανεπαρκής. Η συνειδητοποίηση του ανθρώπου ότι λιγότεψε το νερό από τον οργανισμό του είναι σημαντική, αφού χωρίς αυτήν θα περιέλθει σε αφυδάτωση και θάνατο. Είναι όμως και ανεπαρκής, διότι από μόνη της αυτή η συνειδητοποίηση δεν αρκεί για να εφοδιαστεί ο οργανισμός με νερό. Χρειάζεται η προσφυγή του ανθρώπου στην πηγή, δηλαδή η ένταξή του στο σώμα της Εκκλησίας και η τροφοδοσία του από τα μυστήρια.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ας φροντίσουμε, αδελφοί μου, να φυλάμε τη συνείδησή μας, όσο ακόμα βρισκόμαστε σ' αυτόν τον κόσμο, χωρίς να την προκαλούμε να μας ελέγξει για κάποιο πράγμα, χωρίς να την καταπατούμε σε τίποτα απολύτως ούτε και στο ελάχιστο. Γιατί ξέρετε καλά ότι από τα μικρά αυτά και ασήμαντα, όπως λένε, φτάνουμε να καταφρονούμε και τα μεγάλα. Γιατί όταν αρχίσει κανείς να λέει: 'Τι σημασία έχει, αν πω αυτό το λόγο; Τι σημασία έχει αν φάω λιγάκι; Τι σημασία έχει αν δώσω προσοχή σ' αυτό εδώ το πράγμα;', Από το 'τι σημασία έχει αυτό και τι σημασία έχει εκείνο', αποκτάει κανείς κακή και διεστραμμένη διάθεση και αρχίζει να καταφρονεί και τα μεγάλα και βαρύτερα, και να καταπατεί την ίδια τη συνείδησή του. Και έτσι προχωρώντας σιγά-σιγά κινδυνεύει να πέσει και σε τέλεια αναισθησία... Ας φροντίσουμε τα ελαφρά, όσο ακόμη είναι ελαφρά, για να μην γίνουν βαριά...

Η προσπάθειά μας για να φυλάζουμε τη συνείδησή μας άγρυπνη και να συμμορφωνόμαστε με τις υποδείξεις της, παίρνει πολλές και ποικίλες μορφές. Γιατί πρέπει να ενεργεί κανείς 'κατά συνείδηση' και προς το Θεό και προς τον πλησίον και προς τα πράγματα...

Προς μεν το Θεό, για να μην καταφρονεί τις εντολές Του, και όταν δεν τον βλέπει άνθρωπος και όταν κανείς δεν απαιτεί τίποτα απ' αυτόν...

Η τήρηση της συνειδήσεως προς τον πλησίον είναι να μην κάνει τίποτα απολύτως που καταλαβαίνει ότι θλίβει ή πληγώνει τον πλησίον, είτε με έργο, είτε με λόγο, είτε με κάποια κίνηση είτε μ' ένα βλέμμα...

Να ενεργεί κανείς 'κατά συνείδηση' προς τα υλικά πράγματα σημαίνει να μην κάνει κατάχρηση κανενός πράγματος, να μην αφήνει κάτι να καταστραφεί ή να πεταχτεί. Αλλά και αν ακόμα δει κάτι πεταμένο, να μην το αγνοήσει έστω και αν είναι ασήμαντο, αλλά να το μαζέψει και να το βάλει στη θέση του.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Κατά τη γνώμη σας, υπάρχουν άνθρωποι που δε διαθέτουν συνείδηση; ή πρόκειται για ανθρώπους που την έχουν καταπνίξει; Συζητήστε το περιστατικό με τον Γερμανό στρατιώτη. Συμβουλευτείτε και το κείμενο του Αββά Δωρόθεου, που βρίσκεται στο τέλος του μαθήματος.
2. Γιατί ο Αββάς Δωρόθεος επιμένει πολύ στα “μικρά” και στα “ασήμαντα”; Έχουν οι επισημάνσεις του καμιά εφαρμογή στην καθημερινή σας ζωή;
3. Μπορείτε να συνδέσετε τις αναζητήσεις λύσης στο σύγχρονο οικολογικό πρόβλημα, με όσα λέει ο Δωρόθεος για “κατά συνείδηση” αντιμετώπιση των υλικών πραγμάτων;

4. ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΖΩΗ

ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι από “Λαυσαϊκόν”, ένα βιβλίο του 5ου αιώνα, με ιστορίες ασκητών της Εκκλησίας. Με αφηγηματικό και απλό τρόπο δίνει μεγάλες αλήθειες της χριστιανικής πίστης και εμπειρίας.

Και άγιος και κλέφτης;

Ζούσε στην Αλεξάνδρεια μια ανύπαντρη Χριστιανή γυναίκα που φαινόταν ταπεινή, στην πραγματικότητα όμως ήταν περήφανη και πολύ φιλάργυρη. Ήταν μάλλον φιλόχρυση, παρά φιλόχριστη. Δεν είχε προσφέρει ποτέ κάτι από την περιουσία της, ούτε σε ξένο, ούτε σε φτωχό, ούτε σε καταπιεσμένο, ούτε σε μοναχό, ούτε σε φτωχό κορίτσι...

Αυτή τη γυναίκα, που μόνο στο όνομα ήταν παρθένα κι όχι στον τρόπο ζωής, ο αγιότατος Μακάριος, ο πρεσβύτερος και προϊστάμενος του λεπροκομείου, θέλησε - κατά κάποιον τρόπο - να την εγχειρίσει σα γιατρός για να την ανακουφίσει από την πλεονεξία, και επινόησε το εξής τέχνασμα...

Πήγε και τη βρήκε και της είπε: “Έχουν πέσει στα χέρια μου πολύτιμοι λίθοι, σμαράγδια και νάκινθοι. Δεν ξέρω αν προέρχονται από κλοπή ή από νόμιμο εμπόριο. Δεν έχουν αποτιμηθεί, μιας και είναι πέρα από κάθε αποτίμηση. Ο ιδιοκτήτης τους τους πουλάει πεντακόσια νομίσματα...”. Πέφτει τότε αυτή στα πόδια του και του λέει: “Να μην τους αγοράσει άλλος, σε παρακαλώ... Αγόρασε τους εσύ για λογαριασμό μου...”.

Πήρε, λοιπόν, ο Μακάριος απ’ αυτήν τα πεντακόσια νομίσματα, τα διέθεσε όμως για τις ανάγκες του λεπροκομείου.

Περνούσε ο καιρός, μα αυτή δίσταζε να του το υπενθυμίσει,

επειδή ο άγιος είχε μεγάλη υπόληψη στην Αλεξάνδρεια... Τελικά, κάποια στιγμή που τον συνάντησε στην εκκλησία, του είπε: “Σε παρακαλώ, πες μου, τι έγινε με κείνους τους πολύτιμους λίθους για τους οποίους έδωσα τα πεντακόσια νομίσματα;” Αυτός της απάντησε: “Από την ημέρα που έδωσες τα χρήματα, πλήρωσα την αξία των λίθων. Αν θέλεις να τους δεις, έλα στο σπίτι μου. Εκεί βρίσκονται. Δες αν σου αρέσουν, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου”. Κι εκείνη πήγε πολύ ευχαρίστως.

Στους επάνω ορόφους του λεπροκομείου βρίσκονταν οι λεπρές γυναίκες και στους κάτω οι λεπροί άνδρες. Όταν φτάσανε στην είσοδο, τη ρώτησε: “Τι θέλεις να δεις πρώτα; Τους υάκινθους ή τα σμαράγδια;”. Του απάντησε: “Ό,τι νομίζεις”. Τότε την ανεβάζει στους επάνω ορόφους, της δείχνει ακρωτηριασμένες γυναίκες με πληγιασμένα πρόσωπα, και της λέει: “Να οι υάκινθοι”. Κατόπιν την κατεβάζει στα κάτω πατώματα και της δείχνει τους άνδρες λέγοντας: “Να τα σμαράγδια. Και νομίζω ότι δε θα βρεθούν πολυτιμότερα. Αν, λοιπόν, σου αρέσουν, πάει καλά, αλλιώς πάρε πίσω τα χρήματά σου”.

Μετανιωμένη αυτή, βγήκε και, αφού πήγε στο σπίτι της, αρρώστησε από τη στενοχώρια της που δεν έκανε ένα τέτοιο καλό σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, αλλά αναγκαστικά. Αργότερα ευχαρίστησε τον Μακάριο και πορεύτηκε στη ζωή της όπως έπρεπε.

Παλλαδίου, *Λαυσαϊκόν*, PG 34, 1018A-1019C (επιλογές - απόδοση Θ.Ν.Π.).

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σύμφωνα με την ηθική της κοινωνίας και με το νόμο, ο άγιος Μακάριος έκανε μια απάτη. Γιατί, όμως, στη συνείδηση της Εκκλησίας είναι άγιος;

*Χτίσιμο ιατρείου
στην Ορθόδοξη
ιεραποστολή
της Ινδίας
(από το περιοδικό
“Πάντα τα Έθνη”
42/1992, σ. 36*

Κίνητρα και κριτήρια του Χριστιανισμού

Κίνητρα είναι οι δυνάμεις που ωθούν τον άνθρωπο σε κάποια δραστηριότητα. Αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις του οργανισμού. Και, αντίστοιχα, οι πράξεις αποτελούν την φυσική κατάληξη των κινήτρων.

Τα κίνητρα εμφανίζονται χωρίς συνειδητή προσπάθεια εκ μέρους του ανθρώπου. Πηγή τους είναι συνήθως το ασυνείδητο. Αυτό το καταλαβαίνουμε εύκολα αν σκεφτούμε κίνητρα όπως την πείνα, τη σεξουαλική ορμή, την ανάγκη για γνώση, την επιθετική ορμή κτλ.. Από τη στιγμή που θα εκδηλωθούν όμως, βιώνονται από τον άνθρωπο με αρκετή σαφήνεια, γίνονται δηλαδή συνειδητές δυνάμεις, στις οποίες ο

άνθρωπος μπορεί να δώσει συγκεκριμένο *προσανατολισμό*. Η πείνα, π.χ., δεν παραμένει μια τυφλή δύναμη, αλλά εναπόκειται στον άνθρωπο το πώς θα την ικανοποιήσει (π.χ. αδικώντας τον διπλανό του ή όχι), όπως επίσης σ' αυτόν εναπόκειται το πώς θα ανταποκριθεί στη σεξουαλική ορμή (π.χ. αν θα γίνει βιαστής, αν θα στρέψει τον έρωτά του σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο) κ.ο.κ..

Για τη ζωή του ανθρώπου, λοιπόν, και για τη συνύπαρξή του με τους άλλους, η διαμόρφωση των κινήτρων έχει εξαιρετική σημασία. Όχι απλώς η τέλεση ή η παράλειψη μιας πράξης, αλλά ο λόγος για τον οποίον κάποιος τελεί ή παραλείπει μια πράξη, η πρόθεση και προαίρεση, έχει να κάνει με τη στάση ζωής του συγκεκριμένου ανθρώπου. Στο Χριστιανισμό *καμία πράξη δεν είναι από μόνη της (αυτομάτως) καλή ή από μόνη της κακή*. Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό ή αποδεκτό. Πολύς κόσμος πιστεύει πως Χριστιανισμός είναι η επιβολή κάποιων σιδερένιων νόμων και η εκτέλεση κάποιων συγκεκριμένων πράξεων. Τα πράγματα όμως στην ουσία τους δεν είναι έτσι. Στο Χριστιανισμό *καμία πράξη δε σώζει αυτόματα, μαγικά, μηχανικά*. Αυτό που μετράει είναι αν ο άνθρωπος είναι συνειδητά και ελεύθερα *προσανατολισμένος* προς εκείνον τον αγαπητικό τρόπο ύπαρξης, υπόδειγμα του οποίου είναι η Αγία Τριάδα. Δεν υπάρχει δηλαδή κατάλογος καλών και κακών πράξεων, αλλά κάθε πράξη θα αξιολογηθεί από το αν έγινε με κίνητρο και κριτήριο την *Αγάπη* και την *Ελευθερία*, και θα αποδοκιμαστεί αν έγινε με κίνητρο τη διασφάλιση του ατομικισμού, του εγωισμού και του συμφέροντος.

Η Καινή Διαθήκη και η ζωή της Εκκλησίας διαπνέονται από το πνεύμα αυτό. Αντίθετα, π.χ., προς την άποψη ότι η προσευχή είναι μια δραστηριότητα πάντα και από μόνη της καλή, η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου την εξαρτά από τα κίνητρα και τον *προσανατολισμό* του προσευχόμενου (Λουκ. 18: 9-14). Ο Φαρισαίος δε βαρύνεται με αμαρτήματα και ανηθικότητες. Παρόλα αυτά αποδοκιμάζεται από το Χριστό, επειδή τυλίχτηκε στο ατομικιστικό σάβανο της “*ηθικότητας*” και της “*ευσέβειάς*” του και απορρίπτει τους άλλους. Ενώ, αντίθετα, ο Τελώνης βαρύνεται με χίλια δυο παραπτώματα, ο *προσανατολισμός* όμως που δίνει στην ύπαρξή του είναι η μεταστροφή και η συνάντηση με τον άλλον. Το θέμα του *προσανατολισμού*, δηλαδή της κατεύθυνσης που επιθυμώ να έχω, είναι εξαιρετικά σπουδαίο. Αν επιθυμώ να

*Το φιλί δεν είναι πάντα
και από μόνο του
εκδήλωση αγάπης.
Μπορεί να γίνει
και σημάδι προδοσίας.
(Η προδοσία του Ιούδα,
από την αγιορείτικη
Μονή Βατοπεδίου, 14ος αι.).*

συναντηθώ με τον αγαπημένο μου, τότε ολόκληρη η ύπαρξή μου, οι προγραμματισμοί, οι ενέργειές μου εμπνέονται από τον προσανατολισμό μου προς τη συνάντηση που επίκειται. Τι ώρα, π.χ., θα ξεκινήσω, αν προηγουμένως θα φάω ή όχι, τι θα φορέσω, αν θα πάω με τα πόδια ή με το αυτοκίνητο, αν στη διαδρομή θα χρονοτριβώ στα καταστήματα ή όχι, όλα αυτά δεν έχουν ηθικό χαρακτήρα από μόνα τους, αποκτούν όμως θετική ή αρνητική φόρτιση ανάλογα με το τι εξυπηρετούν και τι δυσχεραίνουν: την ατομικότητά μου ή τη συνάντησή.

Ο Χριστιανισμός, λοιπόν, δεν έχει έτοιμα ηθικά συνταγολόγια. Και γι' αυτό είναι επαναστατικός μέσα στις κοινωνίες που συνήθως επαναπαύονται στην τήρηση εξωτερικών τύπων.

Βαθμίδες ηθικής ωριμότητας

Λίγο μετά το Μυστικό Δείπνο και λίγο πριν συλληφθεί, ο Χριστός μίλησε στους μαθητές του για πολλά ζητήματα. Ανάμεσα σε άλλα τους είπε και το εξής: “Δε σας ονομάζω πια δούλους, γιατί ο δούλος δεν ξέρει τι κάνει ο κύριός του. Εσάς όμως σας ονόμασα φίλους, γιατί σας έκανα γνωστά όλα όσα άκουσα από τον Πατέρα μου” (Ιω. 15, 15). Από αυτήν

την αντιδιαστολή “δούλου” και “φίλου”, φαίνεται πως η σχέση Θεού και ανθρώπου δεν είναι μονοδιάστατη ούτε στατική, αλλά περνάει από ορισμένες βαθμίδες ωρίμανσης.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν ότι τρία κίνητρα ωθούν τους ανθρώπους στη σχέση τους με το Θεό, ο φόβος, ο μισθός και η αγάπη, που αντιστοιχούν σε τρεις ανθρώπινους τύπους, στο δούλο, το μισθωτό και τον ελεύθερο ή υιό.

Ο “δούλος” (με την έννοια που είχε ο όρος στην αρχαιότητα) προσπαθεί να τηρεί τις εντολές του Θεού, για να αποφύγει την τιμωρία που πιστεύει πως επισύρει η παράβασή τους. Βασικό κίνητρό του είναι ο φόβος της κόλασης. Η βαθμίδα αυτή μόνο ως πρώτο σκαλοπάτι μπορεί να κατανοηθεί. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επαναπαύεται κανείς θεωρώντας την ως υγιή σχέση.

Στην επόμενη βαθμίδα ο άνθρωπος ενεργεί επειδή προσβλέπει στην ανταπόδοση, στο “μισθό” που θα λάβει από το Θεό. Και τούτη η βαθμίδα, μολονότι ελευθερώνεται από τον βραχνά του φόβου, δεν φανερώνει πλήρη ωριμότητα, διότι θεμελιώνει μια “λογιστική” και υπαλληλική σχέση με το Θεό. Και στις δυο αυτές βαθμίδες το πρόσωπο του Θεού παραμορφώνεται. Ο “δούλος” έχει μπροστά στα μάτια του ένα Θεό δικαστή κι εκδικητικό, κι ο “μισθωτός” ένα Θεό ταμιά.

Η κατεξοχήν βαθμίδα ωριμότητας είναι αυτή που κίνητρο έχει την αγάπη. Ο άνθρωπος εδώ ενεργεί σαν ελεύθερος κι όχι σαν δούλος, σαν γιος κι όχι σαν υπάλληλος. Ανοίγεται στον απέναντι (είτε αυτός είναι ο Θεός είτε ο συνάνθρωπος) επειδή βρίσκει νόημα σ’ αυτό το άνοιγμα και το θέλει ελεύθερα και συνειδητά. Κι ο Θεός, επί τέλους, βιώνεται ως φίλος κι ως πατέρας.

Εδώ χρειάζεται μια διευκρίνιση: Η Εκκλησία συχνά αποκαλεί τον πιστό άνθρωπο “δούλο Θεού” (π.χ. “βαπτίζεται ο δούλος του Θεού...”, “νυμφεύεται ο δούλος του Θεού...”). Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί σύγχυση. Η Εκκλησία διαμόρφωσε τα σχετικά κείμενά της σε μια εποχή όπου υπήρχε ο θεσμός της δουλείας. Με την έκφραση αυτή η Εκκλησία δεν αποδεχόταν τη δουλεία, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Δήλωνε κάτι ανατρεπτικό: ότι ο άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος από κάθε δουλεία σε ανθρώπους ή σε καταστάσεις. Απέναντι, λοιπόν, σε όλους τους επίδοξους αφέντες και τυράννους που επιθυμούν να τον σκλαβώσουν,

Στην εικόνα αυτή, κάθε μάτι του Χριστού έχει διαφορετική έκφραση.

Ας καλύψουμε με το χέρι μας το αριστερό προς εμάς τμήμα της, θα δούμε έναν Χριστό με αυστηρό βλέμμα, ενώ αν καλύψουμε το δεξί τμήμα της, θα δούμε έναν Χριστό ήρεμο και καταδεκτικό. Ο αγιογράφος έχει κατορθώσει επιδέξια να αποδώσει την πίστη της Εκκλησίας ότι ο Χριστός προσφέρεται σε όλους ανεξαιρέτα ως Αγάπη. Όμως ο καθένας μας, ανάλογα με το βαθμό της δικής του πνευματικής προκοπής, βιώνει την παρουσία Του ως χαρά ή ως έλεγχο.

(Εικόνα από τη Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Όρος Σινά, π. 6ου αιώνα).

ο Χριστιανός δηλώνει ότι δε δέχεται να δουλωθεί από κανέναν, αφού ο ίδιος είναι ήδη “δουλωμένος” σε έναν Κύριο, αλλά και κανένας δεν έχει δικαίωμα να υποδουλώνει αυτόν που ελεύθερα επιλέγει να είναι “δούλος” του Θεού. Μόνο που ο Κύριος αυτός είναι παράξενος. Έγινε “δούλος” και θυσιάστηκε για να κάνει το “δούλο” του παιδί του και ελεύθερο. Με δυο λόγια, “δούλος Θεού” σημαίνει “γιος του Θεού”, άρα ελεύθερος από κάθε εξαναγκασμό και σκλαβιά. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Απ. Παύλου, ο οποίος επανειλημμένα αποκαλεί τον εαυτό του “δούλο” του Θεού και βιώνει αυτήν την πραγματικότητα ως κατεξοχήν πράξη ελευθερίας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δέ μή ἔχω, γέγονα χαλκός ἢ ἥων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καί ἔάν ἔχω προφητείαν καί εἰδῶ τά μυστήρια πάντα καί πᾶσαν τήν γνῶσιν, καί ἔάν ἔχω πᾶσαν τήν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν εἰμι. καί ἔάν ψωμίσω πάντα τά ὑπάρχοντά μου, καί ἔάν παραδῶ τό σῶμα μου ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν ὠφελοῦμαι.*

Απόστολος Παῦλος
(επιστολή Α΄ Κορ. 13: 1-3).

2. *Οὕτω νοεῖτε ὅτι πᾶν τό εἰσπορευόμενον εἰς τό στόμα εἰς τήν κοιλίαν χωρεῖ καί εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; τά δέ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κάκεῖνα κοινοῖ τόν ἄνθρωπον, ἐκ γάρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοί πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι.*

Ἰησοῦς Χριστός
(Ματθ. 15: 17-19).

1. Αν μπορώ να λαλώ όλες τις γλώσσες των ανθρώπων, ακόμα και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη για τους άλλους, οι λόγοι μου ακούγονται σαν ήχος χάλκινης καμπάνας ή σαν κυμβάλου αλαλαγμός. Κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα τα κατέχω τα μυστήρια κι όλη τη γνώση, κι αν έχω ακόμα όλη την πίστη έτσι που να μετακινώ βουνά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα. Κι αν ακόμα μοιράσω στους φτωχούς όλα μου τα υπάρχοντα, κι αν παραδώσω στη φωτιά το σώμα μου για να καεί, αλλά δεν έχω αγάπη, σε τίποτα δε μ' ωφελεί.

2. Δεν καταλαβαίνετε πως ό,τι μπαίνει στο στόμα προχωρεί στην κοιλιά και αποβάλλεται έπειτα στο αποχωρητήριο; Όσα όμως βγαίνουν από το στόμα προέρχονται από την καρδιά, κι αυτά κάνουν ακάθαρτο τον άνθρωπο. Γιατί από την καρδιά βγαίνουν πονηρές σκέψεις, φόνοι, μοιχείες, πορνείες, κλοπές, ψευδομαρτυρίες, βλαστήμιες.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Εντοπίστε ποιες πράξεις (που συνήθως θεωρούνται ηθικές από μόνες τους) αναφέρει ο Παύλος ότι μπορεί να είναι κάτι ψεύτικο, αν τους λείπει η αγάπη. Βρείτε κι άλλα παρόμοια παραδείγματα.
2. Μπορεί μια πράξη να έχει κίνητρο την αγάπη, αλλά όχι το σεβασμό της ελευθερίας (και αντίστροφα);

5. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΙΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ

Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι στο αριστούργημά του “Αδελφοί Καραμαζώφ” μας μεταφέρει στη Σεβίλλη της Ισπανίας του 15ου αιώνα. Η Ιερά Εξέταση έχει φέρει στην πυρά ανθρώπους που καταδίκασε ως αιρετικούς. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής είναι παρών, μαζί με την αριστοκρατία της πόλης. Ξαφνικά ο κόσμος αναταράζεται, φωνάζει, δοξολογεί. Ο Χριστός έχει εμφανιστεί ξανά και βαδίζει μέσα στο πλήθος. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής έρχεται πρόσωπο με πρόσωπο μαζί του και διατάζει τη σύλληψή του. Με “εκκλησιαστική”, λοιπόν, διαταγή, ο Χριστός κλείνεται στη φυλακή. Αργότερα, ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής τον επισκέπτεται και του μιλάει. Τον κατηγορεί και του αναγγέλλει την εκτέλεσή του. Ο Χριστός μένει σιωπηλός. Ό,τι ακούγεται μέσα στο κελί, είναι ο μονόλογος του Μεγάλου Ιεροεξεταστή: υπενθυμίζει στον κρατούμενο τον πρώτο από τους τρεις πειρασμούς-ερωτήσεις που είχε υποβάλει κάποτε ο διάβολος στον Χριστό στην έρημο, λίγο πριν αυτός ξεκινήσει το δημόσιο έργο του. Ο διάβολος είχε ζητήσει από τον Χριστό να αποδείξει ότι είναι Υιός του Θεού μετατρέποντας τις πέτρες σε ψωμιά. Ο Χριστός αρνήθηκε να κάνει ένα τέτοιο, “καθ’ υπαγόρευσιν” θαύμα (Ματθ. 4: 1-4). Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής, λοιπόν, λέει:

«Θυμήσου την πρώτη ερώτηση, την έννοιά της, αν όχι ακριβώς τα λόγια: Θέλεις να πας στον κόσμο με αδειανά χέρια κηρύσσοντας στους ανθρώπους μια ελευθερία που η φυσική τους βλακεία και η φυσική τους προστυχιά δεν τους αφήνουν να την καταλάβουν, μια ελευθερία που τους φοβίζει, γιατί δεν υπάρχει και δε θα υπάρξει τίποτε πιο ανυπόφορο απ’ αυτή για τον άνθρωπο και την κοινωνία; Βλέπεις αυτές τις πέτρες της άγονης ερήμου; Κάνε τες ψωμιά και οι άνθρωποι θα τρέξουν πίσω σου μ’ ευγνωμοσύνη, σαν υπάκουο κοπάδι, τρέμοντας μήπως πάρεις το χέρι σου και δεν έχουν πια ψωμί. Εσύ όμως δε θέλησες να στερήσεις απ’ τον άνθρωπο την

ελευθερία και αρνήθηκες, κρίνοντας πως είναι ασυμβίβαστη με την υπακοή που εξαγοράζεται με ψωμιά... Επαύξησες την ανθρώπινη ελευθερία, αντί να την περιορίσεις και επέβαλες έτσι για πάντα στον ηθικό άνθρωπο τα μαρτύρια αυτής της ελευθερίας. Ήθελες να σ' αγαπούν ελεύθερα, να σε ακολουθούν οι άνθρωποι με τη θέλησή τους, καταγοητευμένοι... Δεν κατέβηκες απ' τον σταυρό όταν σε κορόιδευαν και σου φώναζαν ειρωνικά: 'Κατέβα απ' το σταυρό για να σε πιστέψουμε'. Δεν το 'κανες, γιατί δεν ήθελες πάλι να υποδουλώσεις τον άνθρωπο μ' ένα θαύμα. Ήθελες μια πίστη ελεύθερη και όχι υπαγορευμένη από το θαύμα. Χρειαζόσουν την ελεύθερη αγάπη και όχι τη δουλική έξαρση ενός τρομοκρατημένου σκλάβου... Δε σε φοβάμαι καθόλου. Κι εγώ πήγα στην έρημο, κι εγώ έζησα με ρίζες και ακρίδες, κι εγώ μακάρισα την ελευθερία που χάρισες στους ανθρώπους... Αλλά συνήλθα και δε θέλησα να υπηρετήσω μια υπόθεση παράλογη. Γύρισα πίσω κι ενώθηκα με εκείνους που διόρθωσαν το έργο σου... Σ' το ξαναλέω, αύριο, μ' ένα νόημά μου, θα ιδείς αυτό το πειθήνιο κοπάδι να φέρνει αναμμένα κάρβουνα στη φωτιά όπου θα σε ρίζω, γιατί ήρθες να εμποδίσεις το έργο μας. Γιατί αν υπάρχει κάποιος που του αξίζει πιο πολύ απ' όλους να καεί, αυτός είσαι εσύ. Αύριο θα σε κάψω. Τελείωσα”.

Φ. Ντοστογιέφσκι. *Αδελφοί Καραμαζώφ* (μτφρ. Σ. Π.), Σύγχρονες Εκδόσεις, σελ. 220-229.

Εδώ ο Ντοστογιέφσκι κάνει κάτι πολύ περισσότερο από τη συγγραφή μιας έκθεσης ιδεών. Κάνει ανατομία στην άβυσσο της ανθρώπινης ύπαρξης και δείχνει ότι για το Χριστιανισμό η ελευθερία είναι ένα κατόρθωμα - όχι κάτι δεδομένο.

α. Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής μέμφεται το Χριστό ότι δε βάσισε το έργο του στο θαύμα. Είναι γεγονός ότι τα Ευαγγέλια προτιμούν να ονομάζουν τα έργα του Χριστού “δυνάμεις” ή (περισσότερο) “σημεία”, όχι όμως “θαύματα”. Αυτό δεν είναι τυχαίο. “Θαύμα” είναι κάτι που προξενεί θαυμασμό, θάμπωμα· είναι κάτι που εντυπωσιάζει τον άνθρωπο

Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής και ο Χριστός κατάδικος.

Όχι μόνο οι κινήσεις του σώματος, αλλά και η αντίθεση των χρωματισμών δηλώνουν τη διαφορά προσανατολισμού που δίνει ο καθένας τους. (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

και τον μετατρέπει σε άβουλο και παθητικό θεατή. Αν όμως κοιτάξουμε προσεκτικά τα θαύματα των Ευαγγελίων, θα δούμε ότι ο Χριστός πρώτα ζητούσε την ελεύθερη συγκατάθεση του ανθρώπου και κατόπιν ενεργούσε. Ο Χριστός δεν επιδιώκει την υποταγή του ανθρώπου, αλλά την αγάπη του. Ενεργεί σαν κάποιον που κουβαλάει φως και μπαίνει σ'

ένα σκοτεινό σπίτι, αν και όταν ο ένοικος του ανοίξει την πόρτα του. Γι' αυτό τα ευαγγέλια μιλούν για “σημεία”. “Σημείον” σημαίνει συγκεκριμένος χώρος (π.χ. η ζωή ενός πιστού ανθρώπου), όπου συμβαίνει σε περιορισμένη κλίμακα εδώ και τώρα ό,τι θα συμβεί καθολικά και οριστικά στη Βασιλεία (κατάργηση της φθοράς, του θανάτου κ.ο.κ.).

β. Αν αφαιρεθεί από τον άνθρωπο η ελευθερία επιλογής, τότε αυτό που απομένει δεν είναι άνθρωπος. Η πιο αντίθετη προς τον Χριστιανισμό επιθυμία θα ήταν να καταστήσει ο Θεός τον άνθρωπο ανίκανο να αμαρτήσει! Έτσι λοιπόν και ο Χριστός αρνείται να κατεβεί από τον σταυρό όταν οι Φαρισαίοι τον προκαλούν να το κάνει για να αποδείξει ότι είναι γιος του Θεού. Γιατί αν αποδεχόταν την πρόκληση και κατέβαινε, τότε οι Φαρισαίοι θα ήταν αναγκασμένοι να τον αποδεχτούν, δίχως όμως να τον αγαπούν.

γ. Ο Θεός, λοιπόν, δεν απευθύνεται στον άνθρωπο ως εξωτερική αυθεντία, αλλά ως δυνατότητα ενός άλλου τρόπου ύπαρξης. Ο άνθρωπος λέγοντας “ναι” στη σχέση με το Θεό και γινόμενος μέτοχος του τρόπου ζωής της Αγίας Τριάδας, ελευθερώνεται από όλα αυτά που αποτελούν περιορισμούς, δουλεία, δεσμά, πάνω στην ύπαρξή του. Τέτοια δεσμά είναι κυρίως η μοναξιά, ο πόνος και ο θάνατος. Δίχως την ελευθερία από τη φθορά και το θάνατο, κάθε επιλογή του ανθρώπου είναι τόσο ελεύθερη, όσο η “ελευθερία” του αιχμάλωτου πουλιού να πετά από γωνιά σε γωνιά του κλουβιού του.

δ. Στην καθημερινή ζωή ο Χριστιανός καλείται να υπερασπιστεί την ελευθερία ως βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου σε κάθε επίπεδο: προσωπικό, κοινωνικό, πολιτικό. Αυτό μπορεί να τον φέρει αναπόφευκτα σε σύγκρουση με τυραννικά καθεστώτα. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο Χριστιανός έχει καθήκον απειθαρχίας, βάσει της ρήσης των αποστόλων προς τους διώκτες τους: *“Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις”* (πιο πολύ πρέπει να υπακούμε στο Θεό παρά στους ανθρώπους) (Πράξ. 5: 29). Ήδη στα χρόνια των διωγμών οι Χριστιανοί αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν την κρατική εξουσία, τον Καίσαρα, ως Κύριό τους. Ο μόνος πραγματικός Κύριος που δέχονταν οι μάρτυρες είναι ο Χριστός, και γι' αυτό ακούμε αυτή τη μαρτυρία και σήμερα στη θεία Λειτουργία: *“Εἷς Ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός”* (ένας είναι ο πραγματικά Ἅγιος και πραγματικά Κύριος, ο Ιησούς Χριστός). Στη συνέχεια, στο διάβα των

*Καρδινάλιος που προεδρεύει ενός μεσαιωνικού εκκλησιαστικού δικαστηρίου
(Λεπτομέρεια από χειρόγραφο του Fitzwilliam Museum στο Κάιμπριτζ).*

αιώνων, πολλές φορές Χριστιανοί λησμόνησαν αυτό το ήθος και συμμάχησαν με αυταρχικά καθεστώτα ή επαναπαύτηκαν στη φιλική προς αυτούς κρατική εξουσία. Με κριτήριο την πίστη της Εκκλησίας και την πράξη των Πατέρων της, τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να καταδικαστούν απερίφραστα ως απαράδεκτες φαλκιδεύσεις του Χριστιανισμού. Σε κάθε περίπτωση, ο Χριστιανός δυσπιστεί προς κάθε είδους μετατροπή των ανθρώπινων σχέσεων από σχέσεις αγάπης σε σχέσεις εξουσίας

*Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών Του (Ιω. 13:4-10).
Υπόδειγμα πώς στην Εκκλησία η εξουσία αντικαθίσταται από τη διακονία.
(Ψηφιδωτό του 11ου αι. στη Μονή Οσίου Λουκά).*

(είτε μεταξύ φίλων, είτε μέσα στην οικογένεια, είτε στην πολιτεία). Η εξουσία δε δίνει προτεραιότητα στην **καρδιά** τού απέναντι ανθρώπου, αλλά στη **συμμόρφωσή** του. Ακόμα και για τις κρατικές εξουσίες που είναι αναγκαίες για τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης, η Εκκλησία επιμένει ότι πρέπει να λειτουργούν ως διακονία του ανθρώπου κι όχι ως καταδυνάστευσή του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πολλοί άκουοντες ἐξεπλήσ-
σοντο λέγοντες· πόθεν τούτω
ταῦτα; καί τις ἡ σοφία ἢ δοθεῖσα
αὐτῷ, καί δυνάμεις τοιαῦται
διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;
οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱ-
ὸς τῆς Μαρίας, ἀδελφός δέ

1. Πολλοί που τον άκουγαν (τον
Χριστό) απορούσαν κι έλεγαν:
Από πού τα κατέχει αυτά; Και
ποια είναι η σοφία αυτή που
του δόθηκε; Πώς κάνει τέτοια
θαύματα με τα χέρια του; Αυ-
τός δεν είναι ο ξυλουργός, ο

Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις ἐπιθείς τὰς χεῖρας ἐθεράπευσε· καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

Μάρκ. 6: 2-6

2. *Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὅς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος· ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν.*

Ματθ. 20: 25-28

γιος της Μαρίας κι αδελφός* του Ιακώβου, του Ιωσή, του Ιούδα και του Σίμωνος; Κι οι αδελφές* του δε μένουν στον τόπο μας;’ Κι αυτό τους δημιουργούσε εμπόδιο να τον πιστέψουν. Κι ο Ιησούς τους έλεγε: ‘Δεν υπάρχει προφήτης που να μην τον περιφρονούν οι συμπατριώτες του, οι συγγενείς του κι η οικογένειά του’. Κι έτσι δεν μπορούσε να κάνει εκεί κανένα θαύμα, παρά μόνο ακούμπησε τα χέρια του σε λίγους αρρώστους και τους θεράπευσε. Κι έμενε κατάπληκτος από την απιστία τους.

2. Ξέρετε ότι οι ηγέτες των εθνών ασκούν απόλυτη εξουσία πάνω τους και οι άρχοντες τα καταδυναστεύουν. Σ’ εσάς όμως δεν πρέπει να συμβαίνει αυτό, αλλά όποιος θέλει να γίνει μεγάλος ανάμεσά σας πρέπει να γίνει υπηρέτης σας. Κι όποιος από σας θέλει να είναι πρώτος πρέπει να γίνει δούλος σας. Όπως ο Υιός του Ανθρώπου δεν ήρθε για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να προσφέρει τη ζωή του λύτρο για όλους.

3. *“Η αρετή λέγεται έτσι, επειδή βάση της είναι η δυνατότητα να επιλέγεις (“τό αίρεισθαι”). Διότι είναι αιρετή και ηθελημένη, επειδή το καλό το κάνουμε με συνειδητή επιλογή και με τη θέλησή μας όχι αθέλητα και εξαναγκαστικά”.*

Ιωάννης Δαμασκηνός, *Φιλοκαλία*, έκδ. Αστήρ, τ. Β', Αθήνα 19754, σελ. 237.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Συγκρίνετε το σκεπτικό του Μεγάλου Ιεροεξεταστή με όσα λείει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός στο τελευταίο κείμενο. Ποιο από τα δύο πιστεύετε ότι έχει μεγαλύτερη απήχηση σήμερα στις σχέσεις των ανθρώπων;
2. Πώς θα λειτουργήσει η πολιτική εξουσία αν τα λόγια του Χριστού που παρατίθενται παραπάνω πιστευτούν αληθινά και εφαρμοστούν;

6. ΟΙ ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ “ΔΙΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΣΑΛΩΝ”

ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ

*Και τώρα φίλοι μου είν' αργά
μια καληνύχτα στη μαμά
και λίγη στάχτη στα μαλλιά
καιρός να πούμε αντίο.*

*Σκεπάσαμε όλους τους νεκρούς
με αρρωστιάρικους ψαλμούς
κλόουν με σοβαρούς σκοπούς
γυμνοί μέσα στο κρύο.*

*Κατά τ' άλλα εσείς
που 'σαστε υγιείς και αξιοπρεπείς
βοηθήστε μας και λίγο,
δώστε μας πνοή, στέγη και τροφή
μία ιδέα στεγανή
που να μη μπάζει κρύο.*

Παύλος Σιδηρόπουλος, “*Εν Κατακλείδι*”,
τραγούδι από το δίσκο του “Φλου” - 1978.

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ο Παύλος Σιδηρόπουλος μιλάει, προφανώς, για δυο ομάδες - κατηγορίες ανθρώπων. Τους πρώτους τους σκιαγραφεί ως ανθρώπους “*υγιείς και αξιοπρεπείς*”. Ποιοι μπορεί να είναι; Και ποιοι μπορεί να αποτελούν την άλλη ομάδα, στην οποία εντάσσει και τον εαυτό του; Τι θέση φαίνεται να κατέχει στην κοινωνία;

2. Οι σημαντικοί λαοί συνήθιζαν να ρίχνουν στάχτη στα μαλλιά, όταν πενθούσαν (Ματθ. 11: 21). Τι μπορεί να εννοεί ο τραγουδοποιός με τη φράση αυτή στην πρώτη στροφή; Τι αισθήματα φανερώνουν οι εκφράσεις "είν' αργά", "καιρός να πούμε αντίο";
3. Τι μπορεί να εκφράζει το αίτημα της τελευταίας στροφής, όπου, πέρα από την κάλυψη διάφορων υλικών αναγκών (στέγη και τροφή), αποζητιέται και πνοή και *μια ιδέα στεγανή...*;

Όπως είδαμε, ο Χριστιανισμός δεν είναι έτοιμες συνταγές, δεν είναι η ατομική τακτοποίησή μας, ούτε ένας εφησυχασμός που γεννιέται από την τήρηση εξωτερικών τύπων. Είναι αγώνας, για να γίνει κανείς γνήσιος, να μπορέσει να σπάσει τον ατομικισμό του και να ανοιχτεί πραγματικά στον άλλον. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος ο Χριστός εμφανίζεται στα Ευαγγέλια ως *καταπατητής* του θρησκευτικού νόμου, προκειμένου να αναδείξει και να φωτίσει την ουσία του: αντίθετα, π.χ., προς τους "ευσεβείς" τηρητές του θρησκευτικού νόμου που πίστευαν ότι οι ίδιοι είναι αναμάρτητοι κι ότι μπορούν να εντοπίσουν την αμαρτία στους άλλους, αρνείται να λιθοβολήσει τη μοιχαλίδα, όσο κι αν δε συμφωνεί με τον τρόπο ζωής της (Ιω. 8: 3-11): *καταδέχεται να φάει και να συνομιλήσει με πόρνες και τελώνες* (Ματθ. 9: 11, 21: 31): *καταπατάει την αργία του Σαββάτου προκειμένου να ευεργετήσει τον άνθρωπο* (Ματθ. 12: 1-15): *καυτηριάζει τους υποκριτές για την επιδεικτική νηστεία τους* (Ματθ. 6: 16-18) κ.ο.κ.. Το κήρυγμα και οι επιλογές του ήταν ορισμένες φορές τόσο ανατρεπτικές, ώστε οι ίδιοι του οι συγγενείς τον κατηγορήσαν κάποια στιγμή για τρελό (Μάρκ. 3:21).

Πάντα, λοιπόν, караδοκεί ο κίνδυνος να νοθευτεί το πνεύμα του Χριστιανισμού και να αντικατασταθεί από μια σκυθρωπή τυπολατρία. Διαρκώς οι Πατέρες και Άγιοι της Εκκλησίας επισημαίνουν αυτόν τον κίνδυνο της νόθευσης από υποκρισία, θρησκοληγία κτλ.. Όσον αφορά αυτές τις επισημάνσεις, έχουμε και κάτι το ξεχωριστό. Περιπτώσεις ασκητών που έμειναν γνωστοί ως "**διά Χριστόν σαλοί**", δηλαδή "τρελοί για χάρη του Χριστού".

Αλληγορία της αυτοφυλάκισης στα πάθη μας. Τα κάγκελα είναι κομμένα, παρ' όλ' αυτά ο φυλακισμένος δεν μπορεί να αποδράσει, επειδή είναι δέσμιος μιας και μόνο αλυσίδας. (π. Σταμάτης Σκλήρης. "Ο φυλακισμένος με την πορφύρα", 1996).

Οι σαλοί είναι συνήθως μοναχοί που αφήνουν το μοναστήρι ή το ασκητήριό τους, έρχονται στις πόλεις και κάνουν πράξεις παράλογες και προκλητικές, πράξεις τρελού, οι οποίες όμως έχουν πάντα ένα βαθύτερο νόημα και αποβλέπουν στην αποκάλυψη αληθειών, που συχνά στραγγαλίζονται στη συμβατικότητα και στην "αξιοπρέπεια" της κοινωνίας. Ο σαλός μπαίνει σε τόπους, στους οποίους υποτίθεται ότι δεν επιτρέπεται να συχνάζουν αξιοπρεπείς και μάλιστα ευσεβείς άνθρωποι. Συχνάζει, λοιπόν, σε ταβέρνες, σε κακόφημες συνοικίες και σε πορνεία, ζει με τους περιθωριακούς και τους απόκληρους. Αυτούς τους ανθρώπους οι σαλοί δεν τους απορρίπτουν, ούτε και τους αναγκάζουν με τη βία να αλλάξουν τρόπο ζωής, παρόλο που δε συμφωνούν μ' αυτόν. Συμμετέχουν σ' όλες τις διαστάσεις του περιθωρίου, πλην μιας: της αμαρτίας. Βιώνουν, λοιπόν, την κοινωνική απόρριψη, τον πόνο, την αδικία, την αναξιοπρέπεια, για να μπορέσουν να νιώσουν τους ίδιους τους περιθωριακούς, να τους προσεγγίσουν, να επικοινωνήσουν μαζί τους και να τους οδηγήσουν ελεύθερα σε επίγνωση. Από την άλλη, οι σαλοί απευθύνονται στους χριστιανούς και ειδικά σ' εκείνους που νοιάζονται (όπως ο Φαρισαίος της παραβολής) μονάχα για την ατομική σωτηρία τους και που είναι μάλιστα πεπεισμένοι γι' αυτήν, επειδή τηρούν με νομικό πνεύμα έναν κώδικα εντολών. Έτσι, π.χ., οι σαλοί παραβιάζουν συστηματικά τη νηστεία και γίνονται προκλητικοί, όταν αντιλαμβάνονται ότι τους παρακολουθεί κόσμος, κατ' ιδίαν όμως επιδίδονται σε αυστηρή νηστεία, διότι γνωρίζουν ότι είναι μια άσκηση πολύτιμη για τον πνευματικό αγώνα. Κι από την άλλη, οι σαλοί δεν αρνούνται τα δόγματα και την πίστη της Εκκλησίας, εμπαιίζουν όμως όσους τα αντιλαμβάνονται επιφανειακά.

Είναι χαρακτηριστικό πώς περιγράφεται η είσοδος του αγίου Συμεών¹ του δια Χριστόν Σαλού (6ος αιώνας) στην Έμεσα, πόλη που σήμερα βρίσκεται στη δυτική Συρία:

1. Τα αποσπάσματα για τους σαλούς Συμεών και Νικόλαο είναι από μελέτημα του Κάλλιστου Γουέαρ στο βιβλίο *Ένότης εν τη ποικιλία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1997, σελ. 116, 135.

Από τον πίνακα του Βενσάν Βαν Γκογκ, “Ολονύκτια καφετέρια” (1888).
Ο ίδιος ο ζωγράφος σημείωσε ότι προσπάθησε να αποδώσει μια δαιμονική
ατμόσφαιρα “όπου μπορεί κανείς να συντριβεί, να τρελαθεί και να εγκληματίσει”.

Βρήκε ένα ψόφιο σκυλί σ' ένα σωρό σκουπίδια έξω από την πόλη, έλυσε τη σχοινένια ζώνη του, έδεσε με τη μια της άκρη το ένα πόδι του σκυλιού, και το έσερνε πίσω του καθώς έτρεχε. Έτσι πέρασε την πύλη της πόλης. Υπήρχε ένα σχολείο εκεί κοντά, κι όταν τα παιδιά τον είδαν, άρχισαν να φωνάζουν, 'Δείτε, ένας τρελοκαλόγερος!', και να τρέχουν πίσω του και να τον χτυπούν. Την άλλη μέρα που ήταν Κυριακή, πήρε λίγα καρύδια, πήγε στην εκκλησία στην αρχή της Λειτουργίας, και εκεί έσπαζε τα καρύδια και έσβηνε τα καντήλια. Όταν προσπάθησαν να τον βγάλουν έξω, σκαρφάλωσε στον άμβωνα και από κει σημάδευε τις γυναίκες με τα καρύδια. Με πολλή δυσκολία τον έβγαλαν έξω, αλλά μόλις βγήκε αναποδογύρισε τους πάγκους των ζαχαρωπών, οι οποίοι όμως τον κτύπησαν τόσο άσχημα που παραλίγο να πεθάνει.

Εδώ, ο σαλός θέλει να υπενθυμίσει έμπρακτα ότι αυτό που μετρά δεν πρέπει να είναι η εξωτερική εμφάνιση, ότι αυτό που σώζει δεν είναι η τυπική θρησκευτικότητα, κι ότι όσοι είναι κατ' όνομα μόνο χριστιανοί και έτοιμοι να ασκήσουν βία κατά του αδελφού τους μοιάζουν με τους εμπόρους που έδωξε ο Χριστός από τον Ναό. Κι από την άλλη, αυτός ο αυτοεξευτελισμός είναι για τους σαλούς κι ένας τρόπος να κρύψουν την αγιότητά τους, να μην επαινεθούν από τον κόσμο, να μη γίνουν δούλοι του θαυμασμού ή και της κολακείας του κόσμου. Ο σαλός είναι ελεύθερος. Θεμέλιό του είναι η σχέση του με τον Θεό, κι έτσι, σε ανθρώπινο επίπεδο δεν έχει να χάσει τίποτα, δε φοβάται τίποτα και κανέναν. Είναι ενδεικτικό πώς ο ρώσος Νικόλαος ο Σαλός (16ος αιώνας) τόλμησε να ελέγξει τον τυραννικό τσάρο Ιβάν τον Τρομερό που καταπίεζε το λαό. Ήταν Μεγάλη Σαρακοστή, περίοδος δηλαδή μεγάλης νηστείας πριν από το Πάσχα, νηστείας που και ο Ιβάν, ως χριστιανός μονάρχης, τηρούσε. Ο Νικόλαος διασταυρώθηκε μαζί του και του πρόσφερε να φάει ένα κομμάτι ωμό κρέας. Ο τσάρος οπισθοχώρησε αηδιασμένος, παίρνοντας το μήνυμα, ότι χειρότερο από το να φας κρέας τη Σαρακοστή είναι να "καταβροχθίζεις" ανθρώπινο κρέας με την τυραννική εξουσία σου.

Είπαμε παραπάνω ότι οι "δια Χριστόν Σαλοί" είναι μια ιδιαίζουσα

περίπτωση αγιότητας. Σε καμία περίπτωση οι επιλογές τους δεν πρέπει να απολυτοποιηθούν. Όποτε επιχειρήθηκε μίμησή τους με επιπολαιότητα, τα αποτελέσματα ήταν οικτρά: ψυχικός διχασμός και παράπονο για την έλλειψη αναγνώρισης. Η σαλότητα είναι πάνω απ' όλα ζήτημα χαρίσματος κι ελευθερίας.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μπορεί άραγε να εντοπιστούν στο τραγούδι του Σιδηρόπουλου αγωνίες σαν αυτές που αφουγκράστηκαν οι "δια Χριστόν σαῖοί"; Ποιες είναι αυτές ειδικότερα;
2. Θυμηθείτε το περιστατικό του λιθοβολισμού της μοιχαλίδας (Ιωάν. 8: 3-11) και συζητήστε πόσο βοηθάει σε κάθε περίπτωση η διάκριση **αμαρτίας** και **αμαρτωλού**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

(Δ.Ε. 7 - 9)

Το χριστιανικό ήθος και η σύγχρονη κοινωνία

“Ο Χριστός κήρυξε την έλευση της βασιλείας του Θεού και κάλεσε τους ανθρώπους να ενταχθούν σ’ αυτήν. Η αποδοχή της κλήσης αυτής συνοδεύεται με τη μεταβολή της ζωής του ανθρώπου και των σχέσεών του με τους άλλους ανθρώπους. Βασικοί ρυθμιστικοί παράγοντες της νέας ζωής είναι η αγάπη και η διακονία, που δεν είναι θεωρητικές αρχές αλλά πράξη. Η αποδοχή της κλήσης του Χριστού είναι καθοριστική για το σύνολο της ζωής του ανθρώπου. Στη νέα αυτή ζωή δεν έχουν θέση η αδικία, η πλεονεξία, η εκμετάλλευση και η εξουσία από άνθρωπο σε άνθρωπο”.

Ιωάννης Σ. Πέτρου, *Κοινωνική Δικαιοσύνη*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 189.

7. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Πόσοι “κόσμοι” είναι ο σύγχρονος κόσμος;

Συχνά, για να αναφερθούμε στη σύγχρονη πραγματικότητα, χρησιμοποιούμε την έκφραση “ο κόσμος μας”. Κι όμως, αν παρακολουθήσουμε δημοσιεύματα και μελέτες κοινωνιολογικές και οικονομικές, θα δούμε ότι γίνεται λόγος για “τρίτο” και για “τέταρτο κόσμο”! Οι όροι αυτοί σηματοδοτούν σε παγκόσμια κλίμακα το σημερινό κοινωνικό πρόβλημα, το ζήτημα, δηλαδή, της δίκαιης κατανομής των υλικών αγαθών και των μέσων παραγωγής, καθώς και της δυνατότητας του κάθε ανθρώπου να απολαμβάνει τα υλικά αγαθά με ασφάλεια και ειρήνη. Αν παραδοσιακά ως “πρώτος” και “δεύτερος” κόσμος υπονοούνται η Ανατολή και η Δύση, τότε “τρίτος” κόσμος είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, αυτές που, μετά από αιώνες αποικιοκρατίας, μαστίζονται από την πείνα, τη φτώχεια, τις επιδημίες, τον αναλφαβητισμό, έχοντας οικονομίες εξαρτημένες από δυτικά κεφάλαια. Και “τέταρτος κόσμος”

(από το περιοδικό “Πάντα τα Έθνη” 46/1993, σ. 57).

είναι εκείνες οι ομάδες πληθυσμού των αναπτυγμένων δυτικών κρατών, οι οποίες ωθούνται στο περιθώριο της ζωής. Είναι οι άνεργοι και οι άστεγοι, τεράστιες νησίδες εξαθλίωσης μέσα σε ωκεανούς ευμάρειας και καταναλωτισμού.

Αυτή είναι, με λίγα λόγια, η κατάσταση σήμερα. Μια ανθρωπότητα δύο ή και περισσότερων ταχυτήτων. Η ανισότητα δεσπόζει και αυτό που για τους ευημερούντες είναι περίσσειμα, για τους εξαθλιωμένους είναι έλλειψη.

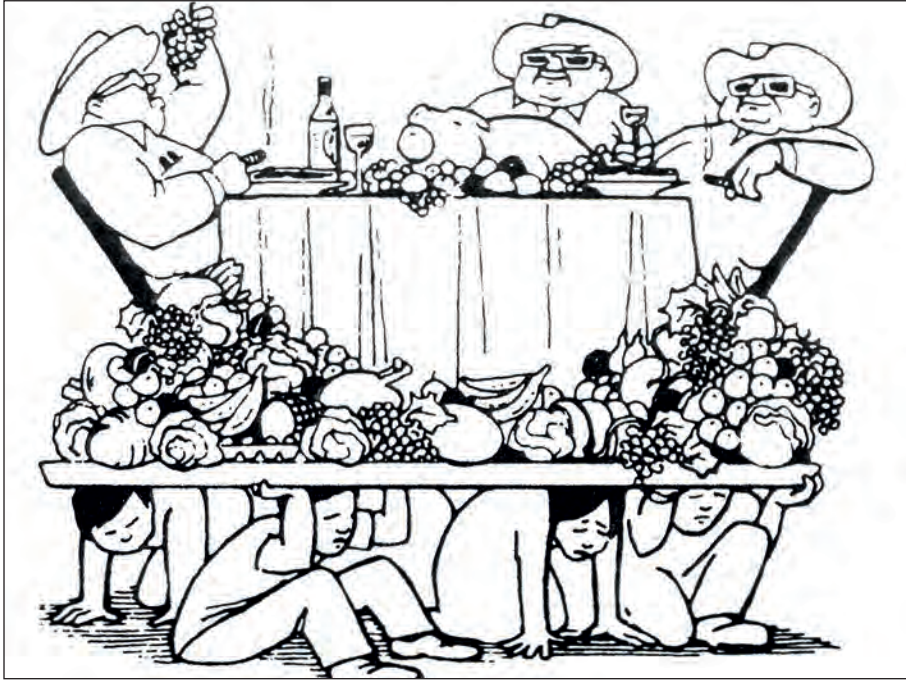
Ποια θέση καλείται να πάρει η Εκκλησία απέναντι σ' αυτό το πρόβλημα; Ποιοι είναι οι βασικοί άξονες της παράδοσής της, που θα μπορούσαν να εμπνεύσουν λύσεις και να δώσουν προσανατολισμούς και διεξοδο;

Μια νέα θέαση του κόσμου

Αν σκεφτεί κανείς ότι η Σάρκωση του Χριστού σήμανε την κατάφαση του Θεού στην ύλη και στην ιστορία, ότι η Ανάστασή του σήμανε την ανακαίνιση του ανθρώπου και σύμπαντος του κόσμου, και ότι το ύψιστο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας είναι ένα είδος προτύπου για τις ανθρώπινες κοινωνίες (αγαπητική και ισότιμη συμμετοχή όλων δίχως διακρίσεις και ταξικές διαφορές), τότε μπορεί να αντιληφθεί ότι η Εκκλησία δεν μπορεί να αδιαφορεί για το κοινωνικό πρόβλημα, ούτε να διαχωρίζει τα πνευματικά από τα υλικά προβλήματα προσποιούμενη ότι είναι αρμόδια μόνο για τα πρώτα. Πολύ περισσότερο, η Εκκλησία δεν απομονώνει κάθε επιμέρους πρόβλημα από τα αίτια και τη συνάφειά του, αλλά προσφέρει δυνατότητες διεξόδου επειδή τοποθετεί το όλο ζήτημα σε νέα βάση: κομίζει μια νέα και συνολική θέαση του κόσμου, της ύλης, της κοινωνίας, των ανθρώπινων σχέσεων. Μέσα στην ιστορία οι Χριστιανοί δεν μπορεί να μένουν απαθείς ή να είναι μοιρολάτρες. Εμπνέονται από την προσδοκία έλευσης της Βασιλείας του Θεού, δηλαδή ενός νέου κόσμου αγάπης και δικαιοσύνης, και δρουν εμφορούμενοι από αυτά τα χαρακτηριστικά.

Διαχείριση - όχι ιδιοποίηση

Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν ότι ο θεσμός της ιδιοκτησίας είναι αποτέλεσμα της πτώσης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι

(από την εφημερίδα “Εξόδος στην Κοινωνία και τη Ζωή” 3/1987, α. 4)

ιδιοκτήτης της κτίσης για να τη σφετερίζεται ή να την απομυζά για το ατομικό του συμφέρον, αλλά οφείλει να συνυπάρχει μαζί της με σεβασμό. Από αυτό το πνεύμα της κοινοτικότητας οφείλει να διαπνέεται και η απόλαυση των υλικών αγαθών. Γι’ αυτό οι Πατέρες είναι πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στη συσσώρευση πλούτου. Οι πλούσιοι –λέει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασίλειος– μοιάζουν με εκείνους που μπαίνουν πρώτοι σ’ ένα θέατρο, πίνουν όσα περισσότερα άδεια καθίσματα προλάβουν, και κατόπιν δεν αφήνουν τους άλλους να καθίσουν¹. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να συσσωρευτεί πλούτος χωρίς να διαπραχθούν αδικίες και εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων. Αυτό μάλιστα μπορεί να συμβαίνει ακόμα κι αν η συσσώρευση γίνεται με τρόπους που θεωρούνται νόμιμοι σύμφωνα με τους κρατικούς νόμους. Το ζήτημα είναι κατά πόσο το χρήμα καθίσταται κέντρο της ανθρώπινης ζωής. Η ιδιοκτησία, λοιπόν, είναι ανεκτή μόνο υπό την έννοια ότι ο άνθρωπος είναι διαχειριστής των υλικών αγαθών, με ύψιστο κριτήριο τις ανάγκες όλων των συνανθρώπων.

1. PG 31, 276 B.

Επίλυση κι όχι επικάλυψη των προβλημάτων

Είναι εντυπωσιακό ότι πολλοί Πατέρες επισημαίνουν ένα μεγάλο κίνδυνο σχετικά με την ελεημοσύνη. Φοβούνται μήπως γίνει άλλοθι της κοινωνικής αδικίας. “Ποιο το όφελος”, λέει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης (4ο αιώνα), “*αν δημιουργείς πολλούς φτωχούς με την εκμετάλλευση και κατόπιν ανακουφίζεις έναν με την ελεημοσύνη; Αν δεν υπήρχε το πλήθος των εκμεταλλευτών, δε θα υπήρχε ούτε το πλήθος των εξαθλιωμένων*”¹. Γι’ αυτό –για να μη χρησιμοποιείται δηλαδή η Εκκλησία ως προκάλυμμα του κατεστημένου– πολλά εκκλησιαστικά κείμενα απαγορεύουν στους ποιμένες των εκκλησιών να δέχονται δωρεές εκμεταλλευτών².

Αυτό που δείχνει πως η Εκκλησία προσεγγίζει την ουσία των προβλημάτων κι όχι μόνο την επιφάνειά τους, είναι και η ευαισθησία της απέναντι στο ζήτημα του εργατικού μισθού. Στην επιστολή του αποστόλου Ιακώβου (η οποία είναι μέρος της Καινής Διαθήκης) βρίσκουμε ένα δριμύ “κατηγορώ” κατά των γαιοκτημόνων που στέρησαν τους εργάτες τους από το μισθό που δικαιούνταν και ο οποίος, σαν κραυγή πόνου, ανεβαίνει μέχρι τον Θεό:

Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς τλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηπε καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν, ὁ χρυσός ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωνται, καὶ ὁ ἰός αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ. ἔθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδοὺ ὁ μισθός τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμυσάντων τὰς χώρας ὑμῶν ὁ

Ακούστε με τώρα κι εσείς οι πλούσιοι. Κλάψτε με γοερές κραυγές για τα βάσανά σας, που όπου να ’ναι έρχονται. Ο πλούτος σας σάπισε, και τα ρούχα σας τα ’φαγε ο σκόρος. Το χρυσάφι σας και το ασήμι κατασκούριασαν, και η σκουριά τους θα είναι μαρτυρική κατάθεση εναντίον σας και θα καταφάει τις σάρκες σας σαν τη φωτιά. Κι ενώ πλησιάζει η κρίση, εσείς μαζεύετε θησαυ-

1. PG 46, 445 A-B.

2. Π.χ. Μ. Βασίλειος (PG 32, 1164 D, 1165 A), Αναστάσιος Σιναΐτης (PG 89, 452 B).

*ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν κρᾶ-
ζει, καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισά-
ντων εἰς τὰ ὄτα Κυρίου Σαβα-
ῶθ εἰσεληλύθασιν. ἔτρυφήσατε,
ἐθρέψτε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς
ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, κατεδικάσα-
τε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον·
οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.*

Ιακ. 5:4

ρούς. Να, ο μισθός των εργα-
τών που θέρισαν τα χωράφια
σας κι εσεῖς τους τον στερή-
σατε κραυγάζει. Και οι κραυ-
γές των θεριστῶν ἔφτασαν ὡς
τ' αὐτιά του παντοδύναμου
Κυρίου. Ζήσατε πάνω στη γη
με ἀπολαύσεις και σπατάλες.
Παχύνετε σαν τα ζῶα, που τα
πάνε για σφάξιμο. Καταδικά-
σατε και φονεύσατε τον ἀθῶο.
Δε σας πρόβαλε ἀντίσταση.

Και σε πολλά σημεία της Αγίας Γραφῆς και στη μετέπειτα ἐκκλησι-
αστική παράδοση η ἀποστέρηση του εργατικῶ μισθοῦ ἰσοδυναμεῖ με
διάπραξη φόνου!¹

Ο Χριστιανός δεν μπορεί να εἶναι ο τύπος του ἀνθρώπου πού νοιά-
ζεται μόνο για την “ψυχούλα” του. Ο Χριστός ταῦτισε τον εαυτό του με
τους πεινασμένους, τους ξένους, τους ἀρρωστούς και τους φυλακισμέ-
νους και τόνισε πως ἀδιαφορία γι' αὐτούς εἶναι ἀδιαφορία για τον ἴδιον:

*Ἐπεινάσα καὶ ἐδώκατέ μοι φα-
γεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ
με, ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ
με, γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με,
ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ
με, ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἦλθατε
πρὸς με... ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ'
ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν
ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων,
ἐμοὶ ἐποιήσατε.*

Ματθ. 25: 35, 40.

Πείνασα και μου δώσατε να
φάω, δίψασα και μου δώσα-
τε να πιω, ἦμουν ξένος και με
περιμαζέψατε, γυμνός και με
ντύσατε, ἀρρωστος και με ἐπι-
σκεφτήκατε, φυλακισμένος κι
ἦρθατε να με δεῖτε... Σας βε-
βαιώνω πως αφοῦ τα κάνατε
αὐτά για ἕναν ἀπό τους ἀση-
μους ἀδελφούς μου, τα κάνατε
για μένα.

1. Π.χ. Δευτ. 24: 14-15. Σοφ. Σειράχ 34: 21-22. Μαλαχ. 3: 5.

Φταίχτης για το κακό στον κόσμο δεν είναι μόνο εκείνος που το διαπράττει άμεσα, αλλά κι εκείνος που δεν αγανακτεί, που δεν αγωνίζεται, που σιωπά.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Η οργάνωση των πρώτων χριστιανών

Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδιά καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. οὐδέ γάρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γάρ κτήτορες χωριῶν ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδετο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρεῖαν εἶχεν.

Πράξ. 4: 32-35

Όλοι όσοι πίστεψαν είχαν μία καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δε θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Οι απόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ότι ο Κύριος Ιησούς αναστήθηκε. Κι ο Θεός έδινε σε όλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπήρχε κανείς ανάμεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, κι έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν, και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Απ' αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του.

2. Αγάπη κάλπικη

Χίλιες χιλιάδες καλά να κάμωμεν, αδελφοί μου, νηστείες, προσευχές, ελεημοσύνες, και το αίμα μας να χύσωμεν δια την αγάπην του Χριστού, ανίσως και δεν έχωμεν αυτές τες δύο αγάπες (προς το Θεό και προς τους αδελφούς μας), αλλά έχωμεν μίσος και έχθραν εις τους αδελφούς μας, όλα εκείνα τα καλά, οπού εκάμαμεν, του διαβόλου είναι και εις την κόλασιν πηγαίνομεν... Έχω δύο ποτήρια κρασί να πιω, εσύ δεν έχεις. Ανίσως και σου δώσω και εσένα από αυτό να πihς, τότε φανερώνω πως σε αγαπώ, αμή ανίσως και δεν σε δώσω εσένα, είναι κάλπικη η αγάπη.

Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Βλ. Ιωάννου Μενούνου, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές*, εκδ. Τήνος, Αθήνα (1979), σελ. 123, 124.

3. Ένας πολιτισμός αγάπης που δε θα απαιτούσε δικαιοσύνη από τους ανθρώπους, δε θα ήταν αληθινός πολιτισμός. Δε θα συγκροτούσε γνήσιες ανθρώπινες σχέσεις. Είναι μια καρικατούρα αγάπης το να προσπαθεί κανείς να καλύψει με ελεημοσύνες τη δικαιοσύνη που λείπει, το να φτιάχνει μπαλώματα χρησιμοποιώντας μια επίφαση καλοκαγαθίας όταν η κοινωνική δικαιοσύνη λείπει. Η αληθινή αγάπη αρχίζει με τη διεκδίκηση εκείνου που είναι δίκαιο στις σχέσεις εκείνων που αγαπούν.

Όσκαρ Ρομέρο¹, Ένας μάρτυρας αρχιεπίσκοπος (μτφρ. Ελένης Ταμαρέση - Παπαθανασίου), στο περιοδικό "Σύναξη" 26 (1988), σελ. 66.

4. Δήλωση Γάλλου διευθυντή της αστυνομίας την εποχή των μεγάλων κοινωνικών εξεγέρσεων (τέλη 19ου αιώνα)

Στην πραγματικότητα δε φοβόμαστε όλους αυτούς τους σοσιαλιστές, τους αναρχικούς, τους άθεους και τους επαναστάτες. Τους παρακολουθούμε και ξέρουμε κάθε τους κίνηση. Όμως ανάμεσά τους υπάρχουν και μερικοί, όχι πολλοί, ιδιόρρυθμοι τύποι, που

1. Όσκαρ Ρομέρο, ΡΚαθολικός αρχιεπίσκοπος του Σαν Σαλβαδόρ. Δολοφονήθηκε το 1980 μέσα στο ναό του από παρακρατικούς φασίστες.

πιστεύουν στο θεό. Αυτοί είναι χριστιανοί αλλά συνάμα και σοσιαλιστές. Αυτούς φοβόμαστε πιο πολύ απ' όλους. Είναι τρομεροί άνθρωποι! Ο σοσιαλιστής-χριστιανός είναι πιο τρομερός από το σοσιαλιστή-άθεο.

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*. Βλ. Μιχάλη Μακράκη, *Ο Ντοστογιέφσκι και η επανάσταση των νέων*, εκδ. Imago, Αθήνα 1984, σελ.97.

5. Ο Ιωάννης Χρυσόστομος για την κοινωνική αδικία

Δε φρίττεις, άνθρωπε, δεν κοκκινίζεις από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Αυτός αν και φέρεται επιθετικά, ωστόσο δικαιούται τη συμπάθειά μας, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να φορέσει το προσωπίο της επιθετικότητας... Και πρέπει να σου πω ακόμα πως αυτός που επιτίθεται στην πραγματικότητα είσαι συ, γιατί αν και έρχεσαι τακτικά στην Εκκλησία και ακούς τα κηρύγματά μου, στην αγορά εν τούτοις προτιμάς και το χρυσάφι και τις επιθυμίες και τις ανθρώπινες φιλίες σου, παρά τις δικές μου προτροπές.

(P.G. 60, 535-538).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Εντοπίστε τους άξονες της στάσης της Εκκλησίας απέναντι στο κοινωνικό πρόβλημα. Ποιοι απ' αυτούς νομίζετε πως εφαρμόζονται σήμερα, και ποιοι έχουν περάσει στο περιθώριο;
2. Συζητήστε την άποψη του αστυνομικού διευθυντή, που παρατίθεται παραπάνω. Για ποιο λόγο φαίνεται να θεωρεί τρομερότερο τον επαναστάτη που πιστεύει στον Θεό;

8. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Μια θύελλα και οι αιτίες της

Ο πόλεμος είναι σαν μια θύελλα, όπου κυριαρχούν ανεξέλεγκτες οι δυνάμεις της αποσύνθεσης και της ανασφάλειας, ο τρόμος, η εξαγρίωση και η αδυναμία για ανθρώπινη συνεννόηση. Μέσα σε λίγες στιγμές μπορεί να καταστραφεί ό,τι ο άνθρωπος δημιουργεί με κόπο μακροχρόνιο. Η ποδοπάτηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οδύνη αθώων, ο ψυχικός και σωματικός βιασμός, η απώλεια αγαπημένων, το ξεριζώμα και η προσφυγιά αποτελούν τις καθημερινές ειδήσεις που έρχονται από τις εστίες πολέμου στον πλανήτη μας. Όλα αυτά κάνουν επιτακτικό το αίτημα της ειρήνης, η οποία συνιστά όρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας και αξιοπρέπειας.

Ουσιαστικά, πόλεμος ξεσπά όταν μεταξύ δύο πλευρών είναι αδύνατη η διευθέτηση ενός ζητήματος μέσω του διαλόγου και της αμοιβαιότητας, καθώς κι όταν η ισχυρή πλευρά έχει αποφασίσει να επιβάλει τα συμφέροντά της. Είναι χαρακτηριστική η γεμάτη αγανάκτηση επισήμανση του Μ. Βασιλείου: *“Ως τότε θα είναι παντοδύναμο το χρήμα, η αγχόνη των ψυχών, το ακίστρι του θανάτου, το δόλωμα της αμαρτίας; Ως τότε θα κυβερνά ο πλούτος, η αιτία των πολέμων, για τον οποίο κατασκευάζονται όπλα και ακονίζονται ξίφη;”*¹. Εδώ ο Μ. Βασίλειος επισημαίνει μιαν αλήθεια που τη βιώνει πλέον οδυνηρά ο σύγχρονος άνθρωπος: Τεράστια οικονομικά συμφέροντα βρίσκονται πίσω από πολλές συρράξεις και συχνά οι πόλεμοι κρίνονται αναγκαίοι από όσους επιθυμούν να ξοδευτεί το πανάκριβο στρατιωτικό υλικό που έχει σωρευτεί σε αποθήκες και να παραγγελθεί άλλο στις πανίσχυρες κατασκευάστριες εταιρείες.

Εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια διευκρίνιση. Ειρήνη δε σημαίνει να μην υπάρχει αντίσταση στην αδικία και στις επιθυμίες των ισχυρών. Ο ίδιος ο Χριστός, άλλωστε, κρατώντας το φραγγέλιο εκδίωξε τους εμπόρους από το ναό (Ιω. 2: 15). Η ειρήνη οφείλει να ταυτίζεται με το σεβασμό και την ισότιμη συνύπαρξη - όχι με την αποδοχή της αδικίας

1. PG 31, 297.

*Ο Χριστός εκδιώκει τους εμπόρους από το ναό
(Εικόνα της αγιορείτικης Μονής Χελανδαρίου)*

και τη νομιμοποίηση της σκλαβιάς. Έτσι, λοιπόν, δεν είναι σωστό να εξισώνονται οι θύτες με τα θύματα, ούτε κι ένας μπερλιαστικός πόλεμος με έναν αμυντικό.

Αγωνιστές της ειρήνης

Ο Χριστιανός δεν είναι μοιρολάτρης, ούτε ζει παθητικά πάνω στη γη. Όχι απλώς προτιμά την ειρήνη, αλλά αγωνίζεται ενεργά για την εδραίωσή της. Με τη γέννηση του Χριστού το ανθρώπινο γένος απέκτησε μια νέα προοπτική, την προσδοκία της Βασιλείας του Θεού. “Τότε”, λέει ο προφήτης Ησαΐας, *“τα ξίφη τους θα τα σφυρηλατήσουν σε άροτρα και τις λόγχες τους σε δρεπάνια. Ξίφος δε θα σηκώνει το ένα έθνος ενάντια στο άλλο και πια δε θα μαθαίνουν να πολεμούν”* (Ησ. 2: 4). Ο Χριστιανός εμπνέεται από αυτήν την προσδοκία και παλεύει να φέρει το φως της στο σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι στην *“επί του όρους ομιλία”* ο Χριστός ανήγγειλε ότι είναι *“μακάριοι όσοι φέρνουν την ειρήνη στους ανθρώπους, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Θεού”* (Ματθ. 5: 9). Και η Εκκλησία αδιάκοπα μέσα στους αιώνες εύχεται *“υπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου”* (θεία Λειτουργία). Επί πλέον, στις μέρες μας οι εκπρόσωποι των Ορθόδοξων εκκλησιών συμμετέχουν σε διεθνείς συνάξεις για την ειρήνη και καταδικάζουν τον πόλεμο ως τρόπο επίλυσης των διαφορών.

Βασικός άξονας αυτής της στάσης είναι η πεποίθηση της Εκκλησίας ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αδέρφια και ότι το φυλετικό (και κάθε άλλο) μίσος είναι απαράδεκτο. Οι λαοί οφείλουν να μάθουν να συνυπάρχουν δίχως να χάνουν την πολιτιστική και θρησκευτική τους ταυτότητα, αλλά και δίχως να επιθυμούν την εξόντωση όποιου διαφέρει από αυτούς. Ακόμα κι όταν ο πόλεμος εμφανίζεται ανθρωπίνως αναπόφευκτος, για τον Χριστιανό είναι πάντα γεγονός οδύνης και παραχώρησης - όχι λύση. Η συμμετοχή του Χριστιανού αφορά αμυντικό πόλεμο και αποτελεί ένα είδος γενναϊόψυχης διακινδύνευσης. Ο Χριστιανός, δηλαδή, αποδέχεται το ενδεχόμενο να κάνει κάτι που θεωρείται επιζήμιο για τη δική του ψυχή (φόνος), προκειμένου να υπερασπιστεί άλλους (τον λαό, τα ιερά του και την ελευθερία του). Και σε τέτοια περίπτωση όμως δεν αυταπατάται: **για τον Χριστιανό κάθε πόλεμος είναι εμφύλιος πόλεμος.**

“Αὐτός ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν”

Αν δει κανείς τα πράγματα φιλοσοφημένα και όχι επιφανειακά, θα διαπιστώσει ότι, ακόμα κι αν βρισκόμαστε σε περίοδο διακρατικής ειρήνης, και πάλι ο άνθρωπος είναι έρμαιο ενός ανειρήνευτου πολέμου:

*Εκεί που η πείνα σαρώνει,
ο πόλεμος ακμάζει.
Και τα παιδιά μούνται
στα όπλα υπό το πρόσχημα
του παιχνιδιού.
(από το περιοδικό
“Πάντα τα Έθνη”
50/1994, σ. 57)*

του αδιάκοπου πολέμου μεταξύ φθοράς και ζωής. Πρόκειται για κάτι τραγικό, αφού το τέλος αυτού του πολέμου φαίνεται προδικασμένο. Η ανθρώπινη ύπαρξη ηττάται και ανδραποδίζεται από τον θάνατο.

Ο Χριστός αντιμετώπισε αυτόν τον πόλεμο όχι απλώς με αυτά που είπε, αλλά με αυτό που ο ίδιος είναι. Όντας Θε-άνθρωπος, ένωσε την ανθρώπινη φύση με τη θεία, κι έτσι η πρώτη έγινε κοινωνός της ζωής και της αφθαρσίας της δεύτερης. Αυτό, όπως έχουμε δει σε προηγούμενα μαθήματα (1 και 2), αποτελεί μια δυνατότητα για κάθε άνθρωπο και για την κτίση ολόκληρη. Μ’ αυτήν την έννοια, ο Χριστός όχι απλώς “φέρει την ειρήνη”, αλλά *είναι* (έστί) η Ειρήνη μας (Εφεσ. 2: 14-15).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Ο Χριστός είναι για μας η ειρήνη, αυτός που συνένωσε τα δύο μέρη και γκρέμισε το μεσότοιχο του φραγμού, δηλαδή την έχθρα, που την κατέργησε με τη σάρκα του... Έτσι ποιο πράγμα θα μπορούσε να είναι ανώτερο από την ειρήνη για όσους έκαναν τις εντολές του μελέτη της ψυχής και σπουδή του νου; Και αυτοί βέβαια θα επιδιώξουν την ειρήνη όσο τίποτε άλλο, όπως ο Παύλος προτρέπει, και θα γίνουν μεταξύ των ανθρώπων πρωτοπόροι ειρήνης και θα καταργήσουν το ανώφελο μίσος και θα πάψουν να πολεμούν μάταια, γιατί γνωρίζουν πόσο πολύτιμο πράγμα είναι η ειρήνη. Είναι τόσο πολύτιμο πράγμα, ώστε χρειάστηκε να κατεβεί στη γη ο ίδιος ο Θεός, προκειμένου να την προσφέρει στους ανθρώπους. Και ενώ ο Θεός είναι πλούσιος και Κύριος των πάντων, δε βρήκε κανένα αντάξιο τίμημά της, και γι' αυτό πρόσφερε το ίδιο του το αίμα.*

Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας (14ος αιώνας), PG 150, 676.

2. *Τώρα συλλογιστείτε για μια στιγμή το νόημα της λέξης 'ειρήνη'. Δε σας φαίνεται παράξενο που οι άγγελοι προμηνούσαν την Ειρήνη, όταν λυμαίνεται αδιάκοπα τον κόσμο ο Πόλεμος και ο φόβος του Πολέμου; Δε σας φαίνεται πως οι αγγελικές φωνές λαθεύτηκαν; Πως η υπόσχσή τους σήμαινε απογοήτευση και απάτη Σκεφτείτε τώρα, με ποιο τρόπο μίλησε ο ίδιος ο Κύριός μας για την Ειρήνη. Είπε στους μαθητές Του: "Ειρήνην αφήμι υμῖν, ειρήνην τήν ἐμήν δίδωμι υμῖν". Ήθελε άραγε να πει την ειρήνη όπως την αντιλαμβανόμαστε; ειρήνη του βασιλείου της Αγγλίας με τους γείτονές του, ειρήνη των βαρόνων με τον Βασιλέα, τον οικογενειάρχη που λογαριάζει τα ειρηνικά κέρδη του, το σκουπισμένο τζάκι, το καλύτερο κρασί του στο τραπέζι για ένα φίλο, τη γυναίκα του τραγουδώντας στα παιδιά του; Αυτοί οι άνθρωποι, οι μαθητές Του, δεν ήξεραν τέτοια πράγματα. Φεύγανε για να ταξιδέψουν μακριά, για να δοκιμαστούν σε στεριές και θάλασσες, για να γνωρίσουν τα βασανιστήρια, τα δεσμωτήρια, την αποκαρδίωση, για να υποστούν το μαρτυρικό θάνατο. Ποιο ήταν λοιπόν το νόημά Του; Αν*

το αναρωτηθείτε, θυμηθείτε ότι έλεγε ακόμη: “οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσι, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν”. Μ’ αυτόν τον τρόπο έδωσε την ειρήνη στους μαθητές Του. Όχι όπως τη δίνει ο κόσμος”.

Θ. Σ. Έλιοτ, *Φονικό στην Εκκλησία* (μτφρ. Γιώργου Σεφέρη), σελ. 62.

3. ...Καί ακόμη, υπάρχουν άκαταστασίαί και έστίαί πολέμων, διότι ζητοῦμεν τήν ειρήνην ανεξαρτήτως τῶν προϋποθέσεων αὐτῆς τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας και τῆς δικαιοσύνης, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον ἀπαραίτητοι διά τήν ειρήνην, ὥστε ὅπου αὐταί υπάρχουν νά ὑπάρχη αὐτομάτως και ειρήνη πραγματική. Διά νά ἔλθῃ ἐπί γῆς ειρήνη, πρέπει νά μάθωμεν δικαιοσύνην οἱ ἐνοικοῦντες ἐπί τῆς γῆς. Ὅμως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι πολλάκις, εἰσερχόμενοι εἰς ἓνα φαῦλον κύκλον, προσπαθοῦμεν νά ἐπιβάλωμεν ειρήνην, δικαιοσύνην και ἐλευθερίαν ὄχι κατά τήν ἀλήθειαν τῶν μεγάλων και ἱερῶν αὐτῶν ἀξιῶν, ἀλλά κατά τήν ἀντίληψιν ὑλιστικῶν κοσμοθεωριῶν, διά νά κατεξουσιάσωμεν. Ἀλλά τοῦτο, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιδιώκομεν, δημιουργεῖ περισσότερους ἀνταγωνισμούς και ἐκδικήσεις, περισσότεραν ἀδικίαν, περισσότεραν δουλείαν, περισσότεραν δυστυχίαν εἰς τόν κόσμον.

Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος, Μήνυμα Χριστουγέννων 1982.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Βάσει των παραπάνω κειμένων, σε τι μοιάζει η “ειρήνη του Χριστού” με τις ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ και, γενικότερα, με ό,τι ο κόσμος σήμερα αποκαλεί “ειρήνη”, και σε τι διαφέρει;
2. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για την αληθινή ειρήνη, σύμφωνα με το Μήνυμα του Οικουμενικού Πατριάρχη;
3. Συχνά πλέγεται “Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε πόλεμο”. Πώς κρίνετε αυτή την άποψη; Πιστεύετε ότι, από χριστιανικής σκοπιάς, μπορεί να εφαρμοστεί το “Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε ειρήνη”;

9. Η ΒΟΥΛΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΓΙΑ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΗ

Βούληση και ιδιαιτερότητα του ανθρώπου

Η βούληση είναι μια φυσική δύναμη του ανθρώπου, στην οποία ο καθένας δίνει συγκεκριμένο προσανατολισμό και περιεχόμενο ανάλογα με την προσωπικότητά του. Η βούληση σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα ον που επιβιώνει παθητικά, μηχανιστικά, ενστικτωδώς και μοιρολατρικά, μόνο με τα ένστικτα, όπως τα άλογα ζώα. Είναι μια ύπαρξη που δε δέχεται τον γύρω κόσμο όπως ακριβώς είναι, αλλά ενοχλείται με τα δυσάρεστα και ικανοποιείται με τα ευχάριστα, οραματίζεται, επιθυμεί. Οι επιθυμίες του γίνονται βασικός άξονας της ύπαρξής του, διότι - είτε πραγματοποιούνται είτε όχι, είτε είναι εφικτές είτε όχι, είτε είναι ηθικές είτε όχι - αυτές εμπνέουν τις επιμέρους πράξεις και συμπεριφορές του. Μια από τις διαφορές του από τα ζώα είναι και το ότι ο άνθρωπος δεν υπάρχει απλώς μέσα στην ιστορία, αλλά κάνει ιστορία, σχεδιάζει, επιθυμεί, επιδιώκει, δημιουργεί.

Αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα της βούλησης για την ανθρώπινη ύπαρξη, η Εκκλησία απέρριψε ως αίρεση τον *Μονοθελητισμό*¹, δηλαδή την άποψη ότι ο Θεάνθρωπος Χριστός διέθετε μόνο μία θέληση, τη θεϊκή, η οποία είχε απορροφήσει την ανθρώπινη. Η Εκκλησία υποστήριξε ότι στο Θεάνθρωπο υπήρχαν δύο θελήσεις, και η θεϊκή και η ανθρώπινη. Έτσι υπερασπίστηκε την ανθρώπινη ιδιαιτερότητα και την ελευθερία, αφού επέμεινε ότι η σχέση με τον Θεό δεν επιβάλλεται, αλλά είναι κάτι που πρέπει να θελήσει ολόψυχα ο άνθρωπος.

Ο άνθρωπος αποζητάει να μην είναι ένα απρόσωπο μόριο χαμένο ανάμεσα στα ομοιόμορφα μόρια μιας άμορφης μάζας. Κι ούτε δέχεται να είναι ένα ον ανήμπορο, έρμαιο της ζωής. Με δυο λόγια, επιθυμεί αφενός να διακρίνεται και αφετέρου να διαθέτει δύναμη. Αυτό δεν είναι κατ' αρχήν κακό. Ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί "*κατ' εικόνα τοῦ Θεοῦ*", δηλαδή ως ιδιαίτερο κι ελεύθερο πρόσωπο, όπως ιδιαίτερα κι ελεύθερα είναι τα Πρόσωπα της Αγίας Τριάδας. Το ζήτημα όμως είναι

1. Αυτό έγινε τον 7ο αιώνα. Κύριος εκπρόσωπος των Ορθοδόξων απόψεων υπήρξε ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής (περ. 580 - 662).

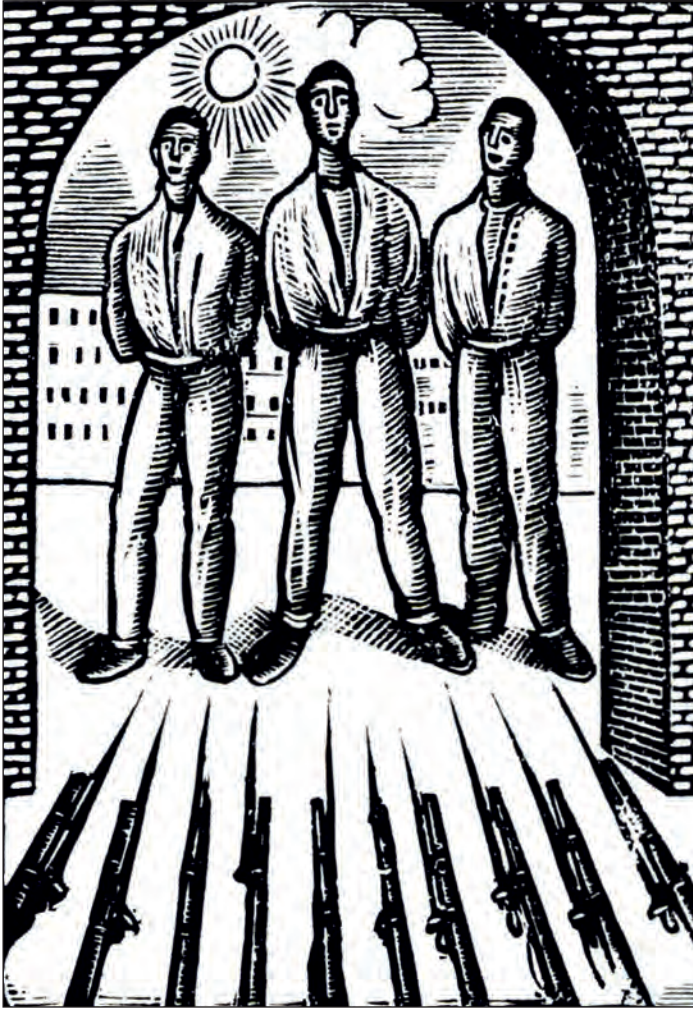
ποια κατεύθυνση θα πάρει η βούλησή του αυτή: προς την κοινωνία με τους άλλους, ή προς την καθυπόταξη των άλλων;

Άνθρωπος ή Υπεράνθρωπος;

Τι είναι αγαθό; Αυτό που ανυψώνει στον άνθρωπο τη δίψα της δύναμης και τον κάνει ισχυρό στη θέληση για να αποκτήσει τη δική του δύναμη. Τι είναι κακό; Αυτό που προέρχεται από την αδυναμία. Γι' αυτό οι αδύνατοι και οι δυστυχημένοι πρέπει να εξαφανίζονται. Αυτό πρέπει να είναι το πρώτο αξίωμα για την αγάπη του ανθρώπου προς τους ομοίους του. Μονάχα έτσι ανυψώνεται ο άνθρωπος σε υπεράνθρωπο, που έχει προορισμό να εξαφανίσει όλους τους αδύνατους και μάλιστα χωρίς οίκτο και έλεος.

Τις απόψεις αυτές διατύπωσε ο Γερμανός φιλόσοφος Φρειδερίκος Νίτσε (1844-1900) στο έργο του “Τάδε έφη Ζαρατούστρα”. Ο Νίτσε, γιος λουθηρανού πάστορα, στράφηκε κατά του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού επειδή έχουν κριτική στάση απέναντι στην εξουσία, τον πλούτο και την κοινωνική ισχύ και επειδή πρόβαλαν, κατά τη γνώμη του, ως ιδεώδες την αδυναμία. Η ηθική, λέει ο Νίτσε, είναι εφεύρημα των αδυνάτων για να περιορίζουν το μεγαλείο των δυνατών. Οι αρετές τού φαίνονται άξιες περιφρόνησης γιατί και από μόνο του το γεγονός ότι οι ονομασίες τους είναι θηλυκού γένους, φανερώνει ότι είναι χαρακτηριστικά αδυναμίας.

Το ιδεώδες του Υπεράνθρώπου έχει διαποτίσει –με ποικίλες μορφές– το σύγχρονο πολιτισμό. Ο ατομικισμός, η μοναξιά, η θυσία των πάντων στον βωμό του ατομικού κέρδους, η εκμετάλλευση της εργασίας ανηλίκων, ο αφάνταστος πλουτισμός ορισμένων από τη διάδοση των ναρκωτικών στους πολλούς, η απομύζηση του περιβάλλοντος και η οικολογική καταστροφή, οι γενοκτονίες ασθενέστερων λαών από ισχυρότερους και τεχνολογικά προηγμένους (βλ. π.χ. την περίπτωση των ινδιάνων) είναι πλευρές και συνέπειες αυτού του εωσφορικού εγωισμού. Έκφρασή του είναι και τα σύγχρονα φαινόμενα του ρατσισμού και του νεοναζισμού, οι οποίοι αναγορεύουν μια φυλή ως την κατ’ εξοχήν ανθρώπινη φυλή, και χαρακτηρίζουν τους άλλους ως υπανθρώπους που πρέπει να αφανιστούν.

*Ποιος διαθέτει,
άραγε,
τη μεγαλύτερη
δύναμη;
(Χαρακτικό
του Τάσσου,
Από τους αγώνες
του ελληνικού
λαού, 1943)*

Δεν είναι τυχαίο ότι, συχνά, τέτοια κινήματα εγκολλώνονται, φανερά ή ανομολόγητα, παλιές ευρωπαϊκές παγανιστικές θρησκείες που υπόσχονταν στο άτομο ισχύ (ο ίδιος ο ναζισμός της Χιτλερικής περιόδου, άλλωστε, είχε στραφεί προς χθόνιες* δυνάμεις της θρησκείας των αρχαίων γερμανικών λαών, προς τις πολεμικές Βαλκυρίες κτλ.). Το μαύρο δερμάτινο μπουφάν παύει να είναι ζήτημα αισθητικής και γίνεται σύμβολο της ζωώδους ισχύος που συντρίβει τα θηράματα. Ο άλλος κατανοείται ως εχθρός. Το τραγικό όμως είναι ότι αυτός που βασίζεται στη δική του δύναμη και υπεροχή, μοιραία θα αποδειχθεί κάποτε πιο αδύναμος από κάποιους άλλους, που θα είναι είτε νεότεροι είτε ισχυρότεροί του.

Η μωρία του σταυρού

Έτσι φαίνεται στα μάτια του εγωκεντρικού το κήρυγμα για τη σταυρική θυσία του Χριστού: ως μωρία, ως ανοησία και παράλογο. Αυτό το γνωρίζει και το επισημαίνει ο απόστολος Παύλος (Α΄ Κορ. 1: 18-25). Στην ουσία της όμως πρόκειται για εξαιρετική δύναμη.

Για το Χριστιανισμό ο άνθρωπος λειτουργεί αυθεντικά όταν κοινωνεί με τους άλλους. Η απόρριψη των άλλων δεν κάνει απλώς μοναχική την προσωπικότητα του απορρίπτοντος, αλλά –πολύ περισσότερο– την καθιστά λειψή. Η αγάπη δεν είναι κακομοιριά και έλλειψη ψυχικού σθένους. Είναι ενεργητική, συνειδητή και ηθελημένη στάση ζωής, η μόνη δύναμη που μπορεί όχι απλώς να εξωραΐσει την επιφάνεια του κόσμου, αλλά να μεταμορφώσει τον ίδιο τον κόσμο. Ιδίως μέσα στη σημερινή πραγματικότητα, ο άνθρωπος καλείται να αναδείξει ως βασικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών τη βασισμένη στην αγάπη αλληλεγγύη προς τους μικρούς και τους αδύναμους. Είναι πολύ χαρακτηριστικά αυτά που σημειώνει ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ Φρομ:

Με την άνοδο του φασισμού ο πόθος εξουσίας και η πεποίθηση πως αποτελεί δικαίωμα έφτασαν σε νέα ύψη. Εκατομμύρια εντυπωσιάζονται από τις νίκες της εξουσίας και εκλαμβάνουν αυτό σαν ένδειξη δύναμης. Ασφαλώς η εξουσία πάνω σ' ένα λαό είναι έκφραση ανώτερης δύναμης από καθαρά υλική άποψη. Αν έχω τη δύναμη πάνω σ' ένα άλλο πρόσωπο να το σκοτώσω, τότε είμαι "ισχυρότερος" απ' αυτό. Όμως από ψυχολογική άποψη, ο πόθος της εξουσίας δεν πηγάζει από δύναμη αλλά από αδυναμία. Είναι η έκφραση της ανικανότητας του ατομικού εγώ να σταθεί μόνο του και να ζήσει. Είναι η απεγνωσμένη προσπάθεια για την απόκτηση δευτερογενούς δύναμης εκεί που λείπει η αυθεντική δύναμη.

Έριχ Φρομ, *Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία*, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1971 σελ. 184-185.

Ότι η Εκκλησία καλεί τα μέλη της σε διαρκή μετάνοια, έχει ιδιαίτερη σημασία για την πορεία και τον δυναμισμό του ανθρώπου. Μετάνοια

είναι (όπως έχουμε πει και στο τρίτο μάθημα) η μεταβολή του νοός, του τρόπου ζωής και άρα σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι ρυθμιστής της ζωής του, κι όχι έρμαιο. Καθορίζει και επανακαθορίζει την πορεία του.

*Ο αετός, ρωμαλέος και υψιπετής,
έχει χρησιμοποιηθεί ως σύμβολο του
τέταρτου ευαγγελίου, για να δηλώσει την
πνευματική δύναμη που δεν εξουθενώνει
τον άνθρωπο, αλλά τον εξυψώνει.*

*(Λεπτομέρεια από το χειρόγραφο
εικονογραφημένο ευαγγέλιο του Kells
στην Ιρλανδία, μέσα 6ου - 8ου αι., δείγμα
της χριστιανικής κέλτικης τέχνης).*

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπείνασε. καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων... Παραλαμβάνει αὐτόν ... εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν καὶ λέγει αὐτῷ· ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γάρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.*

Ματθ. 4: 1-10

1. Τότε ο Ιησούς οδηγήθηκε από το Πνεύμα στην έρημο για να αντιμετωπίσει τους πειρασμούς του διαβόλου. Σαράντα μέρες και σαράντα νύχτες δεν έφαγε τίποτε ο Ιησούς ύστερα όμως πείνασε. Τότε εμφανίστηκε αυτός που βάζει σε πειρασμό τους ανθρώπους... Τον οδήγησε... σ' ένα πολύ ψηλό βουνό και του έδειξε όλα του κόσμου τα βασίλεια και τη λαμπρότητά τους. Ύστερα του είπε: 'Όλα αυτά θα σου τα δώσω, αν πέσεις και με προσκυνήσεις'. Ο Ιησούς όμως του απάντησε: 'Φύγε από μπροστά μου, σατανά! Η Γραφή το λέει καθαρά: μόνο τον Κύριο τον Θεό σου θα προσκυνάς και μόνο αυτόν θα λατρεύσεις'.

2. Ο Ισπανός Φερνάντο Κορτές, κατακτητής του Μεξικού (1519-1521), σε επιστολή του προς τον βασιλιά της Ισπανίας, περιγράφει πώς παρακινούσε τους στρατιώτες του να υποτάξουν τους ντόπιους Ινδιάνους:

Κόπιασα πολύ να τους πείσω - τους έλεγα ότι σας οφείλουν το αίμα τους και τη ζωή τους - ότι το ζήτημα ήταν για σας να κατακτηθούν οι πιο μεγάλες κτήσεις της οικουμένης. Ότι ποτέ ένας Ισπανός δε σκεπάστηκε από μια τέτοια επονείδιστη κηλίδα, μια τόσο άνανδρη

λιποταξία. Εξάλλου, εδώ ήταν να χτυπήσουμε σαν καλοί χριστιανοί τους εχθρούς της αγίας μας πίστης, και κατά συνέπεια, να αξιωθούμε, στον άλλον κόσμο, τη δόξα την πιο περιφανή, επίσης και μια ανταμοιβή που καμιά γενιά δεν χάρηκε μέχρι τα τώρα. Τους έκανα να δουν ότι ολοφάνερα, ο Θεός αγωνιζόταν για μας...

Φερνάντο Κορτές, *Η κατάκτηση του Μεξικού*, εκδ. Στοχαστής (μτφρ. Πηνελόπη Μαξίμου), Αθήνα 1986, σελ. 45.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μπορείτε να δείτε πώς η εξουσία λειτουργεί σαν θρησκεία γι' αυτόν που την ποθεί διακαώς; Μελετήστε το παραπάνω αθιογραφικό απόσπασμα από τους πειρασμούς του Χριστού.
2. Βάσει των παραπάνω κειμένων σχετικά με την κατάκτηση του Μεξικού, σκεφτείτε πόσο "χριστιανικοί" είναι οι Χριστιανοί όταν εγκοιλιώνονται το Νιτσεικό ιδεώδες της ισχύος. Ανατρέξτε και στο απόσπασμα του Ντοστογιέφσκι για τον "Μεγάλο Ιεροεξεταστή", στο πέμπτο μάθημα.
3. Θα μπορούσαμε, ίσως, εγκλήματα που έχουν γίνει μέσα στην ιστορία στο όνομα του "Χριστιανισμού", να τα ερμηνεύσουμε ως στάση ζωής εντελώς αντίθετη απ' αυτήν του Χριστού στο χωρίο για τους πειρασμούς του στην έρημο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

(Δ.Ε. 10 - 12)

Η βιοβιολογική διάσταση στη ζωή του ανθρώπου

(Σώμα, Έρωτας, Γάμος, Τεκνογονία)

Το Ευαγγέλιο και η θεολογία του γάμου δεν αρνούνται την υπευθυνότητα του ανθρώπου για τον κόσμο και για την ανθρώπινη κοινότητα και ούτε καταστρατηγούν την ιεράρχηση των αξιών της ζωής. Ο αληθινός Χριστιανισμός ποτέ δεν ήταν αρνητής του κόσμου και της χαράς των ανθρώπων, το δε μυστήριο του γάμου είναι μια απάντηση θετική στις ιστορικές και γήινες ανάγκες της υπάρξεως αλλά συγχρόνως και ένα άνοιγμα της υπάρξεως και της κοινωνίας των ανθρώπων προς την πραγματικότητα της αιωνιότητας.

Γεώργιος Πατρώνος, *Ο Γάμος στη Θεολογία και τη Ζωή*, Αθήνα 1981, σελ. 45.

10. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ

Σώμα: τάφος, περίβλημα ή κάτι άλλο;

Από τη βιογραφία του περίφημου νεοπλατωνικού φιλοσόφου Πλωτίνου (3ος αι. μ.Χ.) πληροφορούμαστε ότι ο φιλόσοφος “αισθανόταν ντροπή που είχε σώμα ... Απέφευγε να μιλάει για την καταγωγή του, τους προγόνους του ή την πατρίδα του. Δεν δεχόταν ούτε καν να τον πλησιάσει γλύπτης ή ζωγράφος για να φτιάξουν την προτομή ή το πορτρέτο του... Δε φτάνει που έχουμε φορτωθεί αυτή την εφήμερη μορφή (το σώμα)· γιατί να θέλει κανείς να τη διατηρήσει περισσότερο καιρό, σα να ’ναι κάτι που αξίζει;”¹. Η μαρτυρία αυτή έχει σημασία, διότι είναι αντιπροσωπευτική απόψεων που δέσποζαν κατά την εποχή που ο Χριστιανισμός ήρθε σε επαφή με τον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Στον αρχαίο κόσμο διατυπώθηκαν ποικίλες απόψεις για το σώμα, από την ειδωλοποίηση της ομορφιάς του μέχρι την περιφρόνησή του λόγω της φθαρτότητάς του. Κατά την εποχή που αναφέραμε, μεγάλη ήταν η απήχηση της Πλατωνικής θέσης ότι μεγαλύτερη προτεραιότητα και αξία έχει η ψυχή και ότι το σώμα είναι “σήμα”-τάφος της². Το σώμα, δηλαδή, θεωρούνταν ως μνήμα ή περίβλημα και φυλακή³ της ψυχής, η οποία και έπρεπε να ελευθερωθεί από αυτό. “Είσαι μια φτωχή ψυχή που κουβαλάει ένα πτώμα”, έγραφε ο στωικός φιλόσοφος και αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος (2ος αι. μ.Χ.)⁴. Η ασώματη ύπαρξη της ψυχής εμφανιζόταν ως ιδεώδες.

Αντίθετα προς αυτές τις απόψεις, ο Χριστιανισμός θεώρησε τον άνθρωπο ως ενιαία ψυχοσωματική οντότητα. Το σώμα δεν είναι απλώς “περιτύλιγμα”, αλλά στοιχείο της ίδιας της ταυτότητας του ανθρώπου. Οι ανθρώπινες λειτουργίες είναι ψυχοσωματικές, εκδηλώσεις της ενό-

1. Πορφυρίου, *Περί Πλωτίνου Βίου*, α' (εδώ, ελεύθερη απόδοση). Ο βιογράφος του Πλωτίνου ήταν μαθητής και φίλος του.

2. *Ψυχή ἐστὶν ἄνθρωπος* (Αλκιβιάδης 1, 130). *Καὶ γὰρ σήμα τινές φασιν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι: καὶ διότι αὐτὸ τούτῳ σημαίνει ἅ ἂν σημαίνει ἡ ψυχή, καὶ ταύτη “σήμα” ὀρθῶς καλεῖσθαι. δοκοῦσι μὲντοι μοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα, ὡς δίκην διδούσης τῆς ψυχῆς ὧν δὴ ἔνεκα δίδωσιν, τούτων δὲ περίβολον ἔχειν, ἵνα σφύζηται, δεσμοτηρίου εἰκόνα.* (Πλάτωνος *Κρατύλος* 400 C).

3. Πλάτωνος *Φαίδων* XXXIII, 82E.

4. *Meditationes* IV, 41.

Ο Χριστιανισμός κόμισε την επαναστατική πίστη πως ο άνθρωπος είναι το ον που μπορεί να προσφέρει σάρκα στον άσαρκο Θεό. Το ρόλο τούτο εκπλήρωσε, ως εκπρόσωπος όλης της ανθρωπότητας, η Θεοτόκος.

(Τοιχογραφία του 14ου αι., από το παρεκκλήσι τον Αγίου Ευφημιανού στην κατεχόμενη Λύση της Κύπρου).

τητας του ανθρώπινου προσώπου. Είναι γεγονός ότι σήμερα είναι δεδομένη (ακόμα και ανάμεσα σε θρησκευόμενους) η άποψη πως ο Χριστιανισμός θεωρεί το σώμα ως κάτι κατώτερο ή ως έδρα της αμαρτίας και ότι, λίγο-πολύ, φρονεί ό,τι και οι φιλοσοφικές αντιλήψεις που προαναφέραμε. Αυτό όμως αποτελεί διαστρέβλωση της χριστιανικής

τοποθέτησης. Πόσο επαναστατική υπήρξε η θετική στάση της Εκκλησίας απέναντι στο σώμα, φαίνεται από την κατηγορία που εκτόξευε ο φιλόσοφος Κέλσος (2ος αι.) κατά των Χριστιανών, αποκαλώντας τους χλευαστικά “γένος φιλοσώματων”¹!

Μια αηλιώτικη άποψη

Στην Αγία Γραφή το σώμα, ως δημιούργημα του Θεού, είναι κι αυτό “καλόν λίαν”. Ο άνθρωπος πλάθεται “κατ’ εικόνα Θεού” ως ενιαία ύπαρξη κι έτσι ζούσε στην προπρωτική κατάσταση. Η αποσύνθεσή του, ο τεμαχισμός του σε σώμα και σε ψυχή πρωτοέγινε με το προπατορικό αμάρτημα, με την απομάκρυνσή του, δηλαδή, από το Θεό και την υποδούλωσή του στη φθορά και το θάνατο, σαν κάποιον που απομακρύνθηκε από τη ζεστασιά, με συνέπεια να κρυώσει και να υποκύψει σε ασθένειες. Για το Χριστιανισμό, λοιπόν, αυτό που πρέπει να καταργηθεί δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά του.

Με τη σάρκωσή του ο Χριστός, θέλοντας να σώσει τον πλήρη άνθρωπο, προσέλαβε ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, και ψυχή και σώμα. Κανένα ανθρώπινο στοιχείο δεν έμεινε έξω από αυτή την πρόσληψη, πλην, βεβαίως, της αμαρτίας, αφού αυτή αποτελεί παραφθορά κι όχι δομικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης. Η Ανάσταση του Χριστού αποτελεί το υπόδειγμα και την προτύπωση της πορείας όλου του ανθρώπινου γένους. Ο σταυρικός του θάνατος και ο χωρισμός ψυχής και σώματος δεν ήταν το τέρμα. Ο Χριστός αναστήθηκε ενσώματος. Το αναστημένο του σώμα δεν έπαψε να είναι υλικό, ήταν όμως πλέον απαλλαγμένο από τη φθορά και από κάθε αναγκαιότητα (στις εμφανίσεις του αναστάντος Χριστού στους μαθητές του, π.χ., τα ευαγγέλια δείχνουν πως έφαγε μεν για να βεβαιώσει τους μαθητές για τη σωματικότητά του, δε χρειαζόταν όμως να φάει για να επιβιώσει βλ. Λουκ. 24: 42, Ιω. 21: 12-15).

Αυτό, λοιπόν, που οραματίζεται η Εκκλησία, δεν είναι η κατάργηση του σώματος, αλλά η αφθαρτοποίησή του. Η “αιώνια ζωή”, λοιπόν, δεν είναι (όπως γενικά νομίζεται) η συνέχιση της ψυχής και μόνο, μετά το θάνατο του καθενός. Η αληθινά “αιώνια” και αληθινά “ζωή” θα ανατείλει στα Έσχατα με την κατάργηση του θανάτου και αφορά σύνολο

1. Ωριγένης, *Κατά Κέλσου Ζ*, 39.

τον άνθρωπο, ψυχή και σώμα. Και μάλιστα αφορά το σύμπαν, την κτίση ολόκληρη, αφού αυτή είναι, κατά κάποιον τρόπο, συγγενής και συνέχεια του ανθρώπινου σώματος.

Η έκπτωση σε “σάρκα”

Στη ζωή της Εκκλησίας το σώμα γίνεται “*ναός του Αγίου Πνεύματος*” (Α΄ Κορ. 6: 19)¹. Με την άσκηση ελευθερώνεται από τα πάθη –κυρίως από τον ατομοκεντρισμό– και γίνεται δεκτικό της χάριτος του Θεού. Αυτό το βλέπουμε ιδίως στους αγίους, των οποίων τα σώματα, και όταν ζούσαν και μετά την κοίμησή τους, ξεχειλίζουν από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Το αντίθετο συμβαίνει όταν το σώμα αυτονομείται, δηλαδή λειτουργεί βάσει των παθών και υποτάσσει στην εξυπηρέτησή τους όλη την ανθρώπινη ύπαρξη.

Στην Αγία Γραφή βρίσκουμε μια χρήση του όρου “σάρκα”, περίεργη για τη σημερινή γλώσσα. Δε σημαίνει το σώμα, αλλά ολόκληρο τον άνθρωπο. Έτσι π.χ. χρησιμοποιεί τη λέξη ο ευαγγελιστής Ιωάννης όταν μιλά για την ενανθρώπιση του Υιού: “*ὁ Λόγος σάρξ* (δηλαδή πλήρης άνθρωπος) *ἐγένετο*” (Ιω. 1: 14). Υπάρχει, όμως, κι άλλη σημασία του όρου “σάρκα”, αρνητική αυτή τη φορά. Συγκεκριμένα, σάρκα αποκαλείται η αυτονομημένη ανθρώπινη ύπαρξη (και πάλι, δηλαδή, όχι μόνο το σώμα), η αποκομμένη από τον Θεό, που λειτουργεί με τρόπο αδιέξοδο, αφού προσπαθεί να αντλήσει ζωή από τον θνητό εαυτό της και η οποία “*ἐπιθυμεῖ κατά τοῦ (αγίου) Πνεύματος*” (Γαλ. 5: 17).

Αν δεν κατανοηθεί αυτή η χρήση του όρου “σάρκα”, υπάρχει κίνδυνος σοβαρής παρανόησης. Πράγματι, και Χριστιανοί ακόμη αντιμετωπίζουν το σώμα ως κάτι δαιμονικό ή αμαρτωλό, που πρέπει να εξοντωθεί. Έτσι εμφανίζονται συμπεριφορές και ασκητικές υπερβολές που αποκλίνουν από το αληθινό εκκλησιαστικό ήθος. Μέσα στη ζωή της Εκκλησίας όμως η άσκηση ελευθερώνει το σώμα από τα φθοροποιά πάθη –όχι τον άνθρωπο από το σώμα του. Πολύ εύστοχα επεσήμανε ένας ασκητής της ερήμου, ο Αββάς* Ποιμίν, ότι “*εμείς οι Χριστιανοί δεν διδαχθήκαμε να ‘μαστε σωματοκτόνοι, αλλά παθοκτόνοι*” – “*Ημεῖς οὐκ ἐδίδαχθημεν σωματοκτόνοι, ἀλλά παθοκτόνοι*”.

1. Στο 2ο μάθημα είδαμε και τη σημασία της έννοιας “Πνευματικός” για την Εκκλησία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Δε θέλουμε ν' απομακρύνουμε τη σάρκα, ...αλλά τη φθορά. Όχι το σώμα, αλλά το θάνατο. Άλλο πράγμα είναι το σώμα και άλλο ο θάνατος, άλλο το σώμα και άλλο η φθορά. Ούτε το σώμα είναι φθορά, ούτε η φθορά είναι σώμα. Και είναι βέβαια φθαρτό το σώμα, δεν είναι όμως φθορά το σώμα. Και το σώμα είναι θνητό, δεν είναι όμως θάνατος το σώμα. Αλλά το σώμα έγινε έργο του Θεού, η φθορά όμως και ο θάνατος εισήχθησαν από την αμαρτία. Το ξένο λοιπόν θέλω ν' απομακρύνω, ...όχι το δικό μου. Και ξένο δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά... Το σώμα είναι ανάμεσα στη φθορά και αφθαρσία. Απομακρύνει λοιπόν τη φθορά και φορά την αφθαρσία. Απομακρύνει αυτό που πήρε από την αμαρτία και φορά αυτό που του έδωσε η χάρη του Θεού... Ο στεναγμός λοιπόν δεν είναι για το σώμα, αλλά για την επικείμενη φθορά. Και αληθινά το σώμα είναι βαρύ και ενοχλητικό και δυσάρεστο, όχι από τη φύση του, αλλά από τη θνητότητα που αργότερα ήρθε σ' αυτό.

Ιωάννης Χρυσόστομος, Ε.Π.Ε., τ. 36, σελ. 127.

2. Κάτου απ' το χώμα, μες στα σταυρωμένα χέρια τους κρατάνε της καμπάνας το σκοινί - προσμένουνε την ώρα, δεν κοιμούνται, δεν πεθαίνουν, προσμένουν να σημάνουν την ανάσταση. Τούτο το χώμα είναι δικό τους και δικό μας - δε μπορεί κανείς να μας το πάρει... Ρίχνουνε αλάτι οι γριές μανάδες στη φωτιά, ρίχνουνε χώμα στα μαλλιά τους, ξερίζωσαν τ' αμπέλια της Μονοβασιάς μη και γλυκάνει μαύρη ρώγα των οχτρών το στόμα, βάλαν σ' ένα σακούλι των παππούδων τους τα κόκαλα μαζί με τα μαχαιροπίρουνα και τριγυρνάνε έξω απ' τα τείχη της πατρίδας τους ψάχνοντας τόπο να ριζώσουνε στη νύχτα.

Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμοσύνη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1982²⁸, σελ. 17-19.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μπορείτε να ανιχνεύσετε στο παραπάνω ποίημα του Ρίτσου επιδράσεις της χριστιανικής άποψης για το σώμα, όπως αυτή έχει μπολιάσει τη ζωή του λαού μας; Εντοπίστε περιστατικά της ιστορίας μας και έθιμα, όπου, επίσης, να φαίνεται αυτό.
2. Πώς μπορεί να κριθούν –όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στο ανθρώπινο σώμα– αφενός ο *αθλητισμός* και αφετέρου ο *πρωταθλητισμός*, που επιδιώκει κατάρριψη των ρεκόρ με κάθε μέσο;

Η ματιά –όλη η ύπαρξη– του μπασκετμπολίστα, προσηλωμένη στο στόχο της (έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1999).

11. ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

Το αποστολικό Ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου (Εφεσ. 5: 20-33)

Αδελφοί, εὐχαριστεῖτε πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίῳις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. ἀλλ' ὡςπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίῳις ἀνδράσιν ἐν παντί. οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, καθαρῖσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσιν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ἢ ἁγία καὶ ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ

Αδελφοί, να ευχαριστεῖτε πάντοτε και για όλα το Θεό και Πατέρα στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Να υποτάσσετε ο ένας στον άλλο με φόβο Χριστού. Οι γυναίκες να υποτάσσονται στους άντρες τους όπως στον Κύριο. Γιατί ο άντρας είναι ο αρχηγός της γυναίκας, όπως κι ο Χριστός είναι ο αρχηγός της εκκλησίας. Ο Χριστός είναι και ο σωτήρας του σώματός του, της εκκλησίας. Όπως όμως η εκκλησία υποτάσσεται στο Χριστό, έτσι και οι γυναίκες πρέπει σε όλα να υποτάσσονται στους άντρες τους. Οι άντρες να αγαπάτε τις γυναίκες σας, όπως ο Χριστός αγάπησε την εκκλησία και πρόσφερε τη ζωή του γι' αυτήν. Ήθελε έτσι να την εξαγιάσει καθαρίζοντάς την με το λουτρό του βαπτίσματος και με το λόγο, ώστε να την έχει ως νύφη την εκκλησία με όλη της τη λαμπρότητα, την καθαρότητα και αγιότητα, χωρίς ψεγάδι ή ελάτ-

γυναῖκα ἐαυτὸν ἀγαπᾷ. οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἐαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα, ἕκαστος τὴν ἐαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἐαυτὸν, ἢ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

τωμα ἢ κάτι παρόμοιο. Το ίδιο και οι άντρες οφείλουν να αγαπούν τις γυναίκες τους, όπως αγαπούν το ίδιο τους το σώμα. Όποιος αγαπάει τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του. Κανείς ποτέ δε μίσησε το ίδιο του το σώμα, αλλά αντίθετα το τρέφει και το φροντίζει· έτσι κάνει κι ο Κύριος για την εκκλησία, γιατί όλοι είμαστε μέλη του σώματός του από τη σάρκα του και τα οστά του. Γι' αυτό –λέει η Γραφή– θα εγκαταλείψει ο άντρας τον πατέρα και τη μητέρα του, για να ζήσει μαζί με τη γυναίκα του· θα γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος. Σ' αυτά τα λόγια κρύβεται ένα μεγάλο μυστήριο, που εγώ σας λέω ότι αναφέρεται στη σχέση Χριστού και εκκλησίας. Αλλά κι εσείς, ο καθένας ν' αγαπάει τη γυναίκα του όπως αγαπάει τον εαυτό του, και η γυναίκα να σέβεται τον άντρα της.

Διαφορά, ισοτιμία, ολοκλήρωση

Υπάρχει κάτι στην Αγία Γραφή που μας φαίνεται μάλλον παράδοξο. Το ρήμα που χρησιμοποιεί όταν αναφέρεται στην ψυχοσωματική ένωση του άντρα και της γυναίκας είναι το “γιγνώσκω”. Η Παλαιά Διαθήκη, π.χ., μιλώντας για το ζευγάρι των πρωτοπλάστων, λέει “*Ἀδάμ... ἔγνω Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ*” (Γεν. 4: 1. Βλ. και Ματθ. 1: 25).

Με αυτή τη γλωσσική επιλογή εκφράζεται μια πολύ ενδιαφέρουσα αντίληψη: ότι με τη συνάντηση των δύο φύλων ο άνθρωπος οδηγείται σε βαθιά γνώση του άλλου – μια γνώση διαφορετική από αυτό που συνήθως εννοούμε ως ατομική συσσώρευση πληροφοριών. Πρόκειται για μια “γνώση” που προκύπτει από το ξεπέραςμα της ατομικότητας και από το άνοιγμά της στον άλλον.

Ο άνθρωπος είναι ένα ον με δύο διαφορετικά φύλα, καθένα από τα οποία έχει τα δικά του χαρακτηριστικά, σωματικά και ψυχικά. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου γένους δε βρίσκονται στον άντρα από μόνο του, ούτε στη γυναίκα από μόνη της. Από μόνοι τους, είναι “μισά” όντα, που αποζητούν την ολοκλήρωση και την αλληλοσυμπλήρωση. Η συμπλήρωση του καθενός επιτυγχάνεται με τη συνάντηση με το αντίθετο φύλο, δηλαδή με το άνοιγμα σε έναν άλλον κόσμο, διαφορετικό, που έχει να προσφέρει διαστάσεις άγνωστες στην ατομικότητα του δικού του φύλου. Υπ’ αυτή την έννοια, πλήρης άνθρωπος δεν είναι ο άντρας από μόνος του ούτε η γυναίκα από μόνη της, αλλά το ζευγάρι. *“Καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν”* (θα γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος), λέει η Αγία Γραφή. Αυτά είναι μέρος από τα λόγια που είπε ο Αδάμ όταν πρωτοαντίκρισε την Εύα (Γεν. 2:24). Τα επανέλαβε ο απόστολος Παύλος μιλώντας για την ένωση που επιτυγχάνεται με το γάμο (Εφεσ. 5: 31) και διαβάζονται σήμερα στην Ακολουθία του Γάμου.

Για να πραγματοποιηθεί όντως αλληλοσυμπλήρωση, πρέπει να πρόκειται για μια ένωση με αγάπη, ειλικρίνεια και αμοιβαίο σεβασμό, αλλιώς δεν έχουμε να κάνουμε με συνάντηση προσώπων, αλλά με υστερόβουλη και εγωκεντρική χρήση του άλλου ως εργαλείου¹.

Η Εκκλησία εξ αρχής τόνισε ότι τα δύο φύλα είναι ισότιμα. Ο Παύλος είχε επισημάνει ότι με το έργο του Χριστού που προσέφερε σωτηρία σε όλο το ανθρώπινο γένος, και με τη δυνατότητα όλων να γίνουν μέλη του Σώματος του Χριστού, καταργήθηκε η ανισότητα άντρα και γυναίκας:

1. Είναι ανεπίτρεπτο να πέσουμε σε περιπτώσιολογία και να προσπαθήσουμε να δικάσουμε ποιος άνθρωπος είναι ολοκληρωμένος και ποιος όχι. Αυτό που πρέπει οπωσδήποτε να κρατήσουμε κατά νου είναι ότι *ανολοκλήρωτος είναι ο άνθρωπος που απορρίπτει την αγάπη και θεμελιώνει τη ζωή του στον εγωκεντρισμό*. Ένας τέτοιος άνθρωπος μπορεί να μείνει ανολοκλήρωτος ακόμη κι αν είναι έγγαμος, αντίθετα προς κάποιον που διαπνέεται από αγάπη, αλλά για διάφορους λόγους έμεινε άγαμος. Το ίδιο ισχύει και για τους μοναχούς, παρ’ όλο που επέλεξαν έναν διαφορετικό δρόμο άσκησης, το να ζήσουν σε να μην έχουν φύλο: ο δρόμος της ολοκλήρωσής τους είναι η αγάπη προς τους άλλους.

*Τα ανθρώπινα κεφάλια εικονίζονται εντυπωσιακά μεγαλύτερα απ' όσο ο,τιδήποτε άλλο, ώστε έτσι να δηλώνεται η προτεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και της σχέσης.
(Έργο του π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).*

“οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλληγ, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ” (Γαλ. 3: 28). Αυτό το κήρυγμα ισονομίας υπήρξε επαναστατικό. Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος (4ος αι.) καυτηριάζοντας αντιλήψεις που παραχωρούσαν στον άντρα το δικαίωμα να μοιχεύει, ενώ τιμωρούσαν αυστηρά τη γυναίκα για την ίδια πράξη, κάνει μια εντυπωσιακή κριτική στο κοινωνικό και νομικό κατεστημένο: “Δεν δέχομαι αυτή τη νομοθεσία, κι ούτε επαινῶ αυτή τη συνήθεια. Άντρες έφτιαζαν τους νόμους, και γι’ αυτό στρέφεται εναντίον των γυναικών η νομοθεσία”¹.

1. PG 36, 289.

Σεξουαλικότητα και κοινωνία προσώπων

Η σεξουαλικότητα είναι μια από τις έμφυτες δυνάμεις του ανθρώπου και βεβαίως δεν είναι ούτε κακή ούτε αμαρτωλή αφ' εαυτής. Αυτό το έχουν διευκρινίσει οι Πατέρες της Εκκλησίας¹. Ο άνθρωπος καλείται όμως να μην την αφήνει τυφλή και απρόσωπη, αλλά να την προσανατολίσει προς συγκεκριμένο πρόσωπο. Δεν είναι απλώς τρόπος ικανοποίησης μιας ατομικής βιολογικής ορμής, αλλά γίνεται οδός για την πραγμάτωση μιας προσωπικής (δηλαδή μεταξύ συγκεκριμένων προσώπων), ερωτικής κοινωνίας, όπως την σκιαγραφήσαμε παραπάνω.

Σήμερα η λέξη *έρωτας* χρησιμοποιείται συγκεχυμένα. Άλλοτε υποβαθμίζεται για να δηλώσει μόνο τη σεξουαλική, σαρκική πράξη, κι άλλοτε ευρύνεται για να σημάνει τον ψυχικό πόθο για κάποιον. Στην εκκλησιαστική παράδοση ο έρωτας κατέχει κεντρική θέση και σηματοδοτεί όχι μια επιμέρους δραστηριότητα, αλλά έναν τρόπο ζωής. Έχει την έννοια της πύρινης αγάπης, του ολόψυχου δοσίματος στον άλλον και του γεμίσματος από τον άλλον. Ο άνθρωπος όχι μόνο δεν καλείται να καταστείλει τον έρωτα, αλλά, αντίθετα, καλείται να διαποτίσει ολόκληρη τη ζωή του μ' αυτόν. Η εγωιστική ύπαρξη είναι ανέραστη ύπαρξη. Πηγή και του θείου έρωτα (του ανοίγματος προς τον Θεό) και του ανθρώπινου έρωτα (του ανοίγματος προς τον άνθρωπο) είναι ο ίδιος ο τρόπος ύπαρξης του Θεού, που είναι αγαπητική κοινωνία προσώπων και που σαρκώθηκε από τον πόθο ένωσής του με τον άνθρωπο².

Για την Εκκλησία, αυτή η προσωπική, ερωτική κοινωνία πραγματοποιείται στο μυστήριο του γάμου. Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό, διότι σήμερα για πολλούς ανθρώπους ο γάμος είναι απλώς μια τυπική τελετή, ένας νομικός θεσμός ή μια υποχρέωση προς τους συγγενείς, που, είτε γίνει είτε δε γίνει, δεν αλλάζει σε τίποτα την ουσία των πραγμάτων, δηλαδή τον δεσμό που ήδη υπάρχει. Πρώτα απ' όλα, λοιπόν, να ξεκαθαρίσουμε ότι το μυστήριο του γάμου δεν είναι τίποτα απ' όλα

1. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (14ος αι.), π.χ., αιώνες πριν από τις διαπιστώσεις της σύγχρονης βιολογίας και ψυχολογίας, σημείωνε ότι η σεξουαλικότητα είναι φυσική και μάλιστα εκδηλώνεται ήδη από τη βρεφική ηλικία του ανθρώπου (PG 150, 1069).

2. Χαρακτηριστικά, ένα θεολογικό έργο του 6ου αιώνα υπό το όνομα του αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου χαρακτηρίζει τον θείο έρωτα “εκ-στατικό”. δηλαδή μη στατικό, αλλά κινούμενο, εξερχόμενο από τη στάση και ανοιγόμενο προς τον άλλον (PG 3, 712).

Έρωτας είναι το ξεκλείδωμα της ύπαρξης στον Άλλον.

(Σκηνή από το συναζάρι των συζύγων αγίας Ναταλίας και αγίου Αδριανού. Η Ναταλία στήριξε τον 28χρονο Αδριανό στο μαρτύριό του, το 298. Έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1996)

αυτά, αλλά κάτι που όντως αφορά την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου και τον δεσμό του.

Ο δεσμός ενός νέου και μιας νέας που δεν έχουν τελέσει το μυστήριο του γάμου μπορεί να είναι είτε κακής είτε καλής ποιότητας. Κακής είναι όταν ο ένας αντιμετωπίζει τον άλλον ως ένα τυχαίο εργαλείο για την ατομική του ικανοποίηση, τη θέση του οποίου μπορεί να πάρει οποτεδήποτε οποιοδήποτε άλλο. Καλής ποιότητας είναι όταν ο ένας είναι για τον άλλον μια μοναδική προσωπικότητα και μεταξύ τους υπάρχει αφοσίωση και πιστότητα. Αυτός ο δεσμός, δηλαδή, ούτε ανήθικος ούτε πορνικός μπορεί να χαρακτηριστεί. Το πρόβλημά του, για την Εκκλησία, είναι άλλης τάξεως. Ό,τι μένει έξω από το Σώμα της Εκκλησίας δεν είναι κατ' ανάγκη κακό, είναι όμως φθαρτό. Πεθαίνει όταν πεθάνουν οι συντελεστές του. Η Εκκλησία επιθυμεί όχι την κατάργηση του αληθινού έρωτα, αλλά –ακριβώς επειδή δέχεται την ομορφιά και τη σπουδαιότητά του– την αφαρτοποίησή του, το μπόλιασμά του στην πηγή της Ζωής. Αυτό απεργάζεται το μυστήριο του γάμου. Εισάγει τους δύο ανθρώπους,

όχι ως μεμονωμένα άτομα αλλά ως ζευγάρι, ως σχέση μοναδικών κι ανεπανάληπτων προσώπων, στο Σώμα του Χριστού. Στο μυστήριο αυτό, δηλαδή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συντελείται κάτι αντίστοιχο προς το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας: Η Εκκλησία αναγνωρίζει ότι το ψωμί είναι σημαντικό για τη ζωή. Είναι όμως φθαρτό και μετά από μερικές μέρες θα σαπίσει. Η Εκκλησία δεν το καταργεί, αλλά το εισάγει στον χώρο της και το μεταβάλλει σε Σώμα Χριστού, το κάνει άφθαρτο.

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι το μυστήριο του γάμου εντάσσει το ζευγάρι μέσα σε μια κοινότητα. Όπως κάθε μυστήριο, έτσι και το μυστήριο του γάμου δεν είναι μια ατομική διαδικασία ή μια κοσμική τελετή ή (όπως δυστυχώς συχνά συμβαίνει στην πράξη) ευκαιρία για επίδειξη, αλλά κάτι πολύ ουσιαστικότερο: είναι μια γιορτή, μια χαρά στην οποία συμμετέχουν όχι μόνο οι συγγενείς και οι προσκεκλημένοι, αλλά όλο το σώμα της Εκκλησίας, και εικονίζει πώς θα είναι η Εκκλησία στη Βασιλεία. Γι' αυτό, άλλωστε, αρχικά το μυστήριο ήταν συνδεδεμένο με την τέλεση της θείας Ευχαριστίας. Το ζευγάρι, δηλαδή, καλείται από την Εκκλησία να υπερβεί κάθε μορφή ατομικισμού και συμφεροντολογίας.

Στη ζωή της Εκκλησίας δεν υπάρχουν αυτοματισμοί ούτε μαγικές τελετές. Το μυστήριο του γάμου είναι για το ζευγάρι η έναρξη μιας πορείας, ενός συνειδητού αγώνα, μιας διαρκούς άσκησης στην αγάπη. Αυτό φαίνεται έντονα και από το απόσπασμα της επιστολής του Παύλου που διαβάζεται στην ιερολογία του γάμου (Εφεσ. 5,20-33), όπου ο γάμος παραλληλίζεται προς τη σχέση του Χριστού με την Εκκλησία και επισημαίνεται το χρέος αμοιβαίας αγάπης και φροντίδας (η περιβόητη φράση *“ή δέ γυνή ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα”* έπεται μιας ολόκληρης σειράς συστάσεων και προς τον άντρα, και βέβαια δεν μιλάει για φόβο, αλλά για σεβασμό!).

*“Τίποτα ας μην είναι για τη γυναίκα πολυτιμότερο από τον άντρα της, κι ο άντρας ας μην ποθεί τίποτα περισσότερο από τη γυναίκα του... Τίποτα δεν συγκροτεί τόσο αρμονικά τη ζωή μας, όσο ο έρωτας του άντρα και της γυναίκας”*¹. Θα μπορούσαν να είναι λόγια ενός σύγχρονου ποιητή ή τραγουδοποιού. Είναι όμως λόγια του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

1. PG 51, 369 και 62, 136.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Μια από τις κύριες αιτίες της ανθρώπινης μοναξιάς είναι το φύλο. Ο άνθρωπος είναι ένα ον με φύλο, δηλαδή ένα ήμισυ όντος, ένα ον χωρισμένο, ανολοκλήρωτο, που ζητά να ακεραιωθεί. Το φύλο τραυματίζει βαθιά το εγώ που είναι δίφυλο, που μέσα στην ακεραιότητά του και την πληρότητά του θα ήταν και αρσενικό και θηλυκό, ανδρόγυνο... Από μόνο το γεγονός της ύπαρξής του, το φύλο είναι διαχωρισμός, έλλειψη, νοσταλγία, πόθος να ανοιχτεί στον άλλο... Η αγάπη είναι ακριβώς αυτό που καταργεί τη μοναξιά, αυτό που φέρνει το εγώ στον άλλο... Μια απρόσωπη αγάπη που δε θα απευθυνόταν σε καμιά ατομική μορφή δε θα λεγόταν αγάπη. 'Αγάπη από γυαλί' λέει ο Rozanoff. Δεν είναι ίσως παρά μια έκπτωση του χριστιανισμού.

Nikolas Berdiaeff, *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως* (μτφρ. Β. Τριανταφύλλου - Σ. Γουνελάς), έκδ. Κοινότητα, Αθήνα 1983, σελ. 141-142.

2. Η γυναίκα και ο άντρας δεν είναι δύο άνθρωποι, αλλά ένας άνθρωπος.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62,387).

3. Βάλε με σφραγίδα στην καρδιά σου
 ωσάν σφραγίδα στο μπράτσο σου·
 είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο
 και σκληρός ο πόθος σαν τον άδη·
 οι σπίθες της είναι σπίθες της φωτιάς,
 φλόγα του Θεού.

Νερά ποτάμια δεν μπορούν
 να σβήσουν την αγάπη.

Άσμα Ασμάτων (μεταγραφή Γιώργου Σεφέρη), έκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1967, σελ. 33.

4. Για τους ανθρώπους ο έρωτας δεν είναι παρά μια απόλαυση, τον κατάντησαν λοιπόν κάτι εύκολο και φτηνό, ακίνδυνο και σίγουρο, όμοιο με τις απολαύσεις των δρόμων. Αλήθεια, πόσοι και πόσοι νέοι στάθηκαν ανίκανοι να βρουν το σωστό δρόμο της αγάπης, για πόσους τα σύνορα του έρωτα σταματάνε στο εύκολο, βιαστικό δόσιμο του εαυτού τους! ...Στο δρόμο του έρωτα, όπως και στο δρόμο του

θανάτου (που είναι δύσκολος κι αυτός), δε θα βρεις –άμα τον αντικρίζεις σοβαρά– κανένα φως, καμιάν απόκριση, ούτε σημάδι, ούτε χαραγμένο δρόμο, για να σε βοηθήσουν. Και για τα δύο τούτα καθήκοντα, που κρατάμε κρυμμένα μέσα μας και τα παραδίνουμε στους άλλους χωρίς να φωτίσουμε το μυστικό τους, δεν υπάρχουν γενικοί κανόνες. Όσο όμως πιο πολύ αποζητάμε τη μοναξιά στη ζωή μας, τόσο περισσότερο ζυγώνουμε το μεγάλο νόημα του έρωτα και του θανάτου. Οι απαιτήσεις που, τραχύς και δύσκολος, ο έρωτας έχει απ' τη ζωή μας σ' όλη της την πορεία, είναι πάρα πολύ βαριές, κι εμείς, στα πρώτα μας βήματα, είμαστε πολύ αδύναμοι μπροστά τους. Αν όμως σταθούμε καρτερικοί και δεχτούμε τον έρωτα αυτόν σαν τραχιά μαθητεία –αντίς να χανόμαστε σ' όλα κείνα τα εύκολα και κούφια παιχνίδια, που επινόησε ο άνθρωπος για να μην αντικρίξει κατάματα τη βαθύτατη σοβαρότητα της ζωής– ίσως τότε, κείνοι που θά 'ρθουν καιρό έπειτ' από μας, να νιώσουν μια κάποια πρόοδο κι ένα ζαλάφρωμα. Και θα 'ταν σημαντικό τούτο.

R. M. Rilke, *Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή* (μτφρ. Μάριου Πλωρίτη), σελ. 79 κ.ε.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Και στο *Άσμα Ασμάτων* και στο κείμενο του Rilke, έρωτας και θάνατος παραλληλίζονται. Γιατί μπορεί να γίνεται αυτό; (επιχειρηματολογήστε πάνω στην άποψή σας).
2. Στο αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου, που παρατίθεται στην αρχή του μαθήματος, εντοπίστε πώς τονίζονται οι αμοιβαίες “υποχρεώσεις”, τόσο, δηλαδή, για τον άντρα, όσο και για τη γυναίκα.
3. Μέσα από το αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου επιβεβαιώνεται ή όχι η έννοια της ισότητας του άνδρα και της γυναίκας; Τεκμηριώστε την άποψή σας.
4. Νομίζετε πως η θέση της Εκκλησίας για τον έρωτα μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση του προβλήματος του AIDS;

12. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Πυρήνας των κοινωνιών

Η οικογένεια είναι η βασικότερη από τις ομάδες που συνθέτουν την ανθρώπινη κοινωνία. Αποτελεί ταυτόχρονα την αφετηρία και τον κύριο παράγοντα για τη διαμόρφωση και την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου. Η οικογένεια υφάινεται γύρω από το γεγονός της συνάντησης δύο προσώπων, του άντρα και της γυναίκας και μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, ανάλογα με τον συγκεκριμένο πολιτισμό. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να αποτελεί πυρηνική ή μικρή οικογένεια (αποτελούμενη από το ζευγάρι και τα παιδιά τους), ή ευρεία (η οποία συμπεριλαμβάνει και τρίτη γενιά, τους γονείς του ζευγαριού). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η οικογένεια είναι η μήτρα και το σταυροδρόμι πλήθους σχέσεων –προσωπικών, βιολογικών, κοινωνικών, νομικών κτλ.–, πράγμα το οποίο δείχνει και τη νευραλγικότητά της.

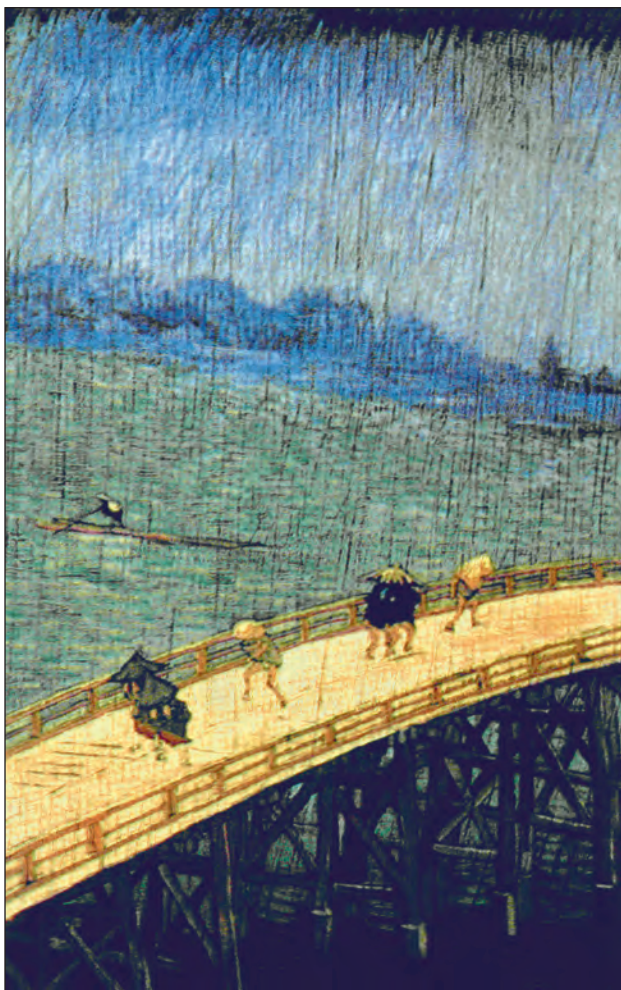
Η Εκκλησία δε βλέπει τον άνθρωπο ως μεμονωμένο άτομο, ούτε ως στατική ύπαρξη, αλλά ως πρόσωπο που διαρκώς αναπτύσσεται ως κοινωνός ενός πλέγματος σχέσεων. Γι' αυτό ενδιαφέρεται για το ποιόν και για την κατεύθυνση αυτών των σχέσεων.

Οικογένεια, ένα πείραμα

Για την Εκκλησία η οικογένεια καλείται να δομηθεί πάνω σε δυο θεμελιώδεις άξονες:

1. *Στην αγαπητική συνύπαρξη.* Η οικογένεια δεν αποτελεί συμφεροντολογικό συνεταιρισμό ούτε άθροισμα ατομικισμών. Για να μιλάμε πραγματικά για οικογένεια δεν αρκεί η συστέγαση ορισμένων ατόμων. Συστέγαση έχουμε και αλλού, π.χ. σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, αλλά αυτό απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί οικογένεια! Η οικογένεια (οφείλει να) είναι ουσιαστική συνύπαρξη, δηλαδή αγαπητική μετοχή από κοινού σε όλα τα γεγονότα της ζωής – στη γέννηση ενός νέου μέλους της και στον θάνατο άλλου, στις χαρές του ενός και στις οδύνες του άλλου, κ.ο.κ.

2. *Στη μοναδικότητα του κάθε προσώπου.* Στη συνύπαρξη που προαναφέραμε, κανένα μέλος (είτε μεγάλο είτε μικρό σε ηλικία) δεν απορροφάται

(Βαν Γκογκ, από το έργο του “Γέφυρα”, ιαπωνικής τεχνοτροπίας, 1887).

σε μια απρόσωπη μάζα, ούτε ζει στη σκιά άλλου. Η οικογένεια είναι το εργαστήριο όπου η προσωπικότητα του καθενός, μοναδική κι ανεπανάληπτη, αναδεικνύεται και καλλιεργείται με αγάπη, σεβασμό και αμοιβαιότητα.

Για την Εκκλησία, η νομική και βιολογική συγκρότηση της οικογένειας δε σημαίνει αυτομάτως λειτουργία της αληθινά ως οικογένειας. Αυτή η λειτουργία είναι κάτι που πρέπει να επιτευχθεί με άσκηση και υπευθυνότητα (γι' αυτό, άλλωστε, αποκαλέσαμε την οικογένεια “πείραμα”). Η οικογένεια, με δυο λόγια, είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια υποδιαίρεση του κοινωνικού συνόλου, ή από μια μονάδα κατανάλωσης. Είναι ο χώρος

ενός θαυμαστού πειράματος: της εφαρμοσμένης αγάπης και ελευθερίας, που είναι ουσιώδη χαρακτηριστικά της ίδιας της Εκκλησίας.

Σχέσεις γονέων και παιδιών: Η “τρίτη έξοδος”

Η απόφαση ενός ζευγαριού να κάνει παιδιά είναι εξαιρετικά καίρια και πρέπει να συνοδεύεται από την επίγνωση πλήθους ευθυνών - επικοινωνιακών, παιδαγωγικών, οικονομικών, κοινωνικών κ.ο.κ. Ο μεγάλος κίνδυνος είναι να ξεκινάει κανείς να κάνει οικογένεια επειδή “έτσι κάνει όλος ο κόσμος”, δίχως δηλαδή ο ίδιος να το έχει θελήσει συνειδητά και ξεκάθαρα. Συχνά, μάλιστα, η επιδίωξη να δημιουργηθεί οικογένεια και να γεννηθούν παιδιά, ρίχνει σε δεύτερη μοίρα το πρόσωπο του/της συζύγου, σαν να μην είναι αυτός/αυτή παρά ένα έμψυχο εργαλείο για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Η μεταξύ των συζύγων αγάπη είναι το θεμέλιο των ενδοοικογενειακών σχέσεων και το καλύτερο, έμπρακτο παράδειγμα για τα παιδιά. Η γέννηση των παιδιών (οφείλει να) είναι καρπός της συζυγικής αγάπης, κι όχι κάτι άλλο, π.χ. απεγνωσμένη προσπάθεια να αποκτήσει νόημα στη ζωή του ένας άνθρωπος, που δε βρίσκει νόημα στον ίδιο του τον συζυγικό δεσμό και στο πρόσωπο του συντρόφου του. Σ’ αυτή την περίπτωση δημιουργούνται προβληματικές εξαρτήσεις του γονιού από το παιδί, και αντίστροφα, που εμποδίζουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ Φρομ (1900-1980) επισημαίνει ότι στη ζωή του ανθρώπου πρέπει να πραγματοποιηθούν διαδοχικά τρεις έξοδοι: από τη μήτρα της μητέρας του, από το στήθος της και από την αγκαλιά της¹. Η τρίτη έξοδος σημαίνει τη συγκρότηση του παιδιού σε ξεχωριστή προσωπικότητα που δεν θα είναι εξάρτημα της γονεϊκής ύπαρξης. Η έξοδος αυτή, μολονότι είναι εξαιρετικά σημαντική για την ψυχική υγεία, δεν επιτυγχάνεται πάντα και απ’ όλους. Συχνά δυσχεραίνεται από το γεγονός ότι η εξάρτηση από τον γονιό φέρει το ευγενέστερο προσωπίο: το προσωπίο της αγάπης. Σε τέτοια περίπτωση όμως πρόκειται για μια “αγάπη” κτητική. Ο άλλος δεν αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστή ύπαρξη, αλλά σαν ιδιοκτησία. Κι έτσι, αντί να είναι στόχος της διαπαιδαγώγησης η διαμόρφωση του νέου ανθρώπου σε ελεύθερη και αληθινή προσωπικότητα

1. Έριχ Φρομ, *Το δόγμα του Χριστού*, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1974, σελ. 218.

Αλληγορία πάνω στην οδυνηρή πλευρά της ζωής. Στο ζευγάρι που δεν κατορθώνει να επικοινωνήσει, ο μεν άντρας παίρνει μορφή φώκιας, η δε γυναίκα αναποδογυρίζει. (Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).

είναι η διατήρηση αυτής της εξάρτησης. Στην παράδοση της Εκκλησίας αυτός ο κίνδυνος έχει επισημανθεί έντονα. Στο ευαγγέλιο π.χ. σημειώνεται ότι η γυναίκα ξεχνά τους πόνους του τοκετού όταν γεννηθεί το παιδί, “από τη χαρά της που έφερε έναν άνθρωπο στον κόσμο” (Ιω. 16:21) –κι όχι επειδή λ.χ. “απέκτησε” παιδί. Και ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπογραμμίζει ότι το κεφαλαιώδες δεν είναι η τεκνογονία (αυτό είναι κυρίως μια βιολογική λειτουργία που μπορεί να γίνει και ανεπίγνωστα, όπως στα ζώα), αλλά η *τεκνοτροφία*, η σωστή διαπαιδαγώγηση¹. Και στην ιερολογία του γάμου ακούμε τον Παύλο να επισημαίνει ότι, προκειμένου να κάνει κάποιος έναν υγιή γάμο, καλείται να αφήσει τους γονείς του και να ενωθεί με τον σύντροφό του (Εφεσ. 5:31).

Από την άλλη, τα παιδιά είναι νεαρές υπάρξεις που έχουν ανάγκη την πείρα των γονιών τους, δίχως να έχουν την εγωιστική ψευδαίσθηση ότι όλα και όλοι γύρω τους υπάρχουν για να είναι δικό τους υπηρέτες.

1. PG 54, 636-639 και 62, 150. Βλ. και Μ. Βασίλειο, PG 31, 1209B-C.

Και η αποσύνδεση που προαναφέραμε, σε καμία περίπτωση δε σημαίνει έλλειψη σεβασμού ή έχθρα προς τους γονείς. Την αμοιβαιότητα που πρέπει να υπάρχει, την επεσήμανε ο απόστολος Παύλος που ζήτησε από τα παιδιά να τιμούν τους γονείς τους, κι από τους γονείς να μην παροργίζουν τα παιδιά τους (Εφεσ. 6: 1-4). Το ποθούμενο είναι να οικοδομηθεί μια σχέση διαλόγου.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Συμβουλές, πώς ο σύζυγος να συμπεριφέρεται στη σύζυγό του

Λόγια αγάπης να της λες:... *Εγώ από όλα, τη δική σου αγάπη προτιμώ και τίποτε δεν μου είναι τόσο βασανιστικό ή δυσάρεστο, όσο το να βρεθώ κάποτε σε διάσταση μαζί σου. Κι αν όλα χρειασθεί να τα χάσω, ...κι αν στους έσχατους βρεθώ κινδύνους, στιδήποτε κι αν πάθω, όλα μου είναι ανεκτά κι υποφερτά, όσο εσύ μου είσαι καλά. Και τα παιδιά, τότε μου είναι περιπόθητα, εφ' όσον εσύ μας συμπαθείς... Ίσως κάποτε σου πει: Ποτέ ως τώρα δεν ζόδεψα από τα δικά σου, έχω ακόμη τα δικά μου, που μου 'δωσαν οι γονείς μου. Τότε πες της: Τι λες καλή μου; Έχεις ακόμη τα δικά σου; Ποια λέξη μπορεί να 'ναι χειρότερη από αυτή; Σώμα δεν έχεις πια δικό σου κι έχεις χρήματα; Δεν είμαστε δύο σώματα μετά το γάμο, αλλά γίναμε ένα. Δεν έχουμε δυο περιουσίες, αλλά μία... Όλα δικά σου είναι, κι εγώ δικός σου είμαι, κορίτσι μου. Αυτό με συμβουλεύει ο Παύλος λέγοντας ότι ο άνδρας δεν εξουσιάζει το σώμα του, αλλά η γυναίκα. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι τα χρήματα... Ποτέ να μην της μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δε θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από άλλους... Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για τη σωφροσύνη της, και να την εγκωμιάζεις. Να κάνεις φανερό ότι σ' αρέσει η συντροφιά της κι ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να 'σαι μαζί της από το να βγαίνεις στην αγορά.*

Από όλους τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε, κι αυτά εξαιτίας της να τα αγαπάς.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 146-148. Μτφρ. από: Παναγιώτη Νέλλα, Ζών Θεούμενον, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992³, σελ. 85).

2. Η σχέση των γονέων με το μωρό και το μικρό παιδί συνδέεται άμεσα με την αυξανόμενη αυτονομία του παιδιού και το αίσθημά του ότι είναι ξεχωριστό πρόσωπο. Είναι μια δύσκολη περίοδος, γιατί η αμφιταλάντευση του παιδιού ανάμεσα στην αγάπη και την οργή είναι πολύ δυνατή. Επιθυμεί να μεγαλώσει και ταυτόχρονα το φοβάται. Έχει ανάγκη τους γονείς του απεγνωσμένα, αλλά έχει επίσης απεγνωσμένα ανάγκη να γίνει ένα σημαντικό πρόσωπο από μόνο του. Οι γονείς πρέπει να του επιτρέψουν την απόσταση που χρειάζεται για να γίνει ο εαυτός του, με το αναπτυσσόμενο αίσθημα ότι έχει κάποια αξία και κάποιο έλεγχο στη ζωή του. Ταυτόχρονα οι γονείς έχουν ανάγκη να αισθάνονται την ικανοποίηση από την συναισθηματική παρουσία του παιδιού στη ζωή τους, όπως έχουν επίσης την ανάγκη να αισθάνονται περήφανοι για τα επιτεύγματά του.

Παπα Φιλόθεος Φάρος - παπα Σταύρος Κοφινάς, *Γονείς και Παιδιά*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986, σελ. 120.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Το παραπάνω κείμενο των παπα Φιλόθεου Φάρου και παπα Σταύρου Κοφινά κάνει λόγο για "αγάπη" και για "οργή" του παιδιού. Μπορείτε να αναπτύξετε περισσότερο το περιεχόμενο αυτών των όρων;
2. Αναφέρετε περιπτώσεις όπου, σε μια οικογένεια, στραγγαλίζεται η *συνύπαρξη* ή η *μοναδικότητα* του κάθε μέλους της. Τι μπορεί να γίνει αν υπάρχει μόνο το πρώτο χαρακτηριστικό δίχως το δεύτερο, και το αντίστροφο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

(Δ.Ε. 13 - 17)

Συνειδησιακά προβλήματα στη ζωή του χριστιανού

Η ύβρις είναι η έλλειψη του μέτρου η οποία φέρνει την αταξία. Είναι το φρενήρες πάθος που προκαλεί διαμάχες και σύγχυση. “Η ύβρις”, γράφει ο Jean-Pierre Vernant, “οδηγεί τους ανθρώπους να προκαλούν τους θεούς, να τοποθετούν τους εαυτούς τους πάνω από τους ανθρώπινους νόμους”...

Για τους Έλληνες, η ύβρις ήταν το κακό. Ένας κόσμος που είχε αφεθεί στην ύβρι ήταν ένας ανάστροφος κόσμος, παραδομένος στην αταξία. Ένας κόσμος όπου μόνο η δύναμη όριζε το δίκαιο, όπου οι άνθρωποι ήταν εγκαταλειμμένοι στον πόνο και τη δυστυχία στην πιο καθαρή τους μορφή. Η λέξη ύβρις, αυτή η πανάρχαια ελληνική λέξη, είναι ίσως, όπως έχει γράψει ο Lewis Thomas, αυτή που εκφράζει καλύτερα το φόβο και την ανησυχία που, εδώ και μερικά χρόνια, εκδηλώνονται στην κοινή γνώμη για την επιστήμη και τους επιστήμονες. Η ύβρις δεν υποδηλώνει απλά αυτό που, για πολλούς, φαίνεται ως μια ανυπόφορη πρόκληση των επιστημόνων. Περιλαμβάνει όλες τις παρεκτροπές των επιστημών και των τεχνολογιών που, στα τέλη του 20ού αιώνα, απειλούν το μέλλον του πλανήτη και των κατοίκων του: την ατομική ενέργεια, τόσο με τη μορφή των πυρηνικών όπλων όσο και με τη μορφή των πυρηνικών αντιδραστήρων· την υπερβολική εκβιομηχάνιση, τη μόλυνση, το φαινόμενο τον θερμοκηπίου, την αναζήτηση πετρελαίου με υποθαλάσσιες γεωτρήσεις· με λίγα λόγια, όλα όσα θεωρούνται υπεύθυνα για την αποσύνθεση του κόσμου μας.

Φρανσουά Ζακόμπ, *Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος* (μτφρ. Α. Φιλίππατος), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σελ. 103-105.

13. Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Το νόημα και η σημασία της ζωής

Τι είναι η ζωή;

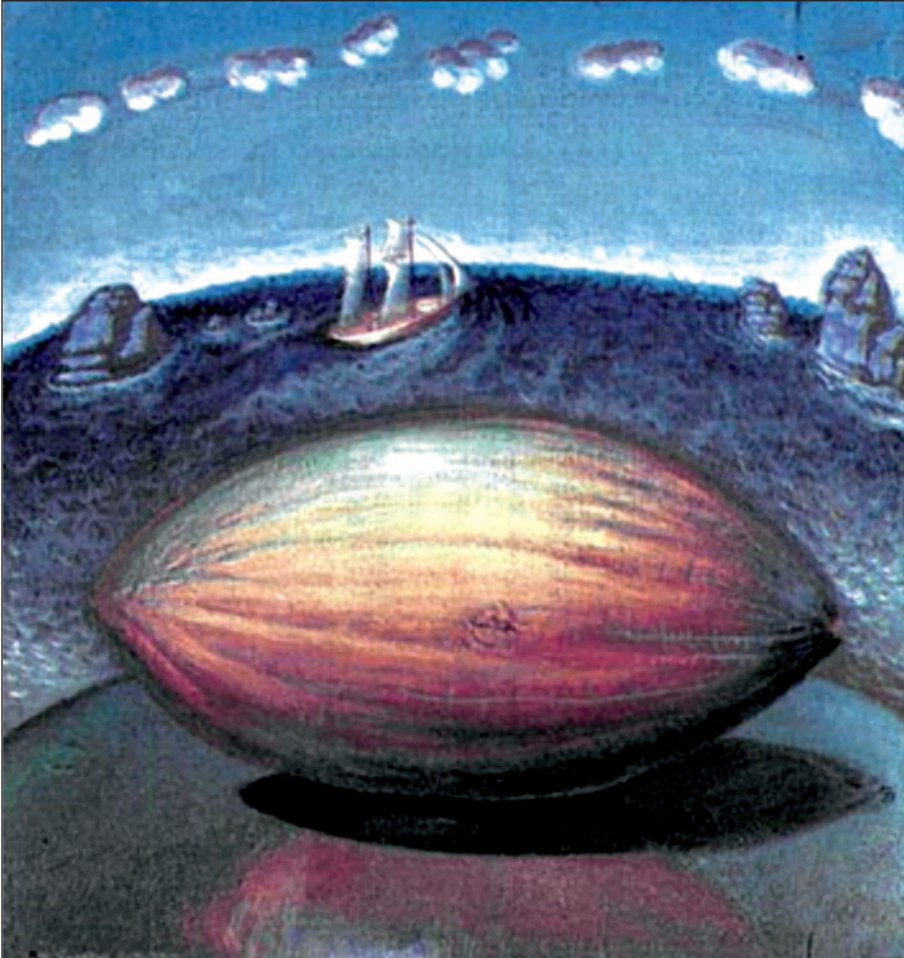
Τι είναι η ζωή; Πού βρίσκεται το νόημά της; Πώς ορίζουμε αυτό το φαινόμενο που λέγεται ζωή; Συχνά ακούμε τέτοιες απορίες ολόγυρά μας. Αλλά κι εμείς οι ίδιοι, σε κάποια κρίσιμη στιγμή του προσωπικού μας βίου, θέτουμε στον εαυτό μας το καίριο ερώτημα, όπως και κάποιος ήρωας του Σαίξπηρ ο οποίος αναρωτιόταν “to be or not to be”, “να ζεις ή να μην ζεις”. Ποια απάντηση έχει να δώσει η Εκκλησία σ’ αυτή την ερώτησή μας;

Ας είμαστε πρώτα απ’ όλα ειλικρινείς! Δεν μπορούμε εύκολα να αποκριθούμε σε τέτοιες απορίες που μόνο τα παιδιά και οι σοφοί τολμούν να διατυπώσουν. Ερωτούν για το νόημα της ζωής τα παιδιά, επειδή γνωρίζουν πολύ λίγα, και οι σοφοί, διότι γνωρίζουν πάρα πολλά πράγματα. Όσοι δεν είμαστε πια μικρά παιδιά, ούτε βέβαια γίναμε ακόμη “σοφοί”, δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των μέσων ανθρώπων της καθημερινής ζωής, επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, ιδίως όταν βρεθούμε σε δύσκολες υπαρξιακές περιστάσεις, όπως είναι ο θάνατος ενός δικού μας ανθρώπου, ο πόνος, ο χωρισμός από το αγαπημένο μας πρόσωπο, κάποια αποτυχία στη σταδιοδρομία μας, μια καταστροφή ή κάποιο άλλο συγκλονιστικό βίωμα με αρνητικό περιεχόμενο.

Βέβαια, απαιτώντας απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι υπάρχει πλήθος παρόμοιων αποριών που ποτέ δεν μπορούν να βρουν απάντηση ικανοποιητική, όπως π.χ. τι είναι αυτό που το λένε αγάπη. Το ίδιο συμβαίνει με τη ζωή: ζούμε τη ζωή, μα δε γνωρίζουμε ποιο είναι το αληθινό της νόημα. Κι όμως αυτό διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα. Κι όπως γράφει ο Ντοστογιέφσκι: “*Το μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης είναι τούτο: Δε θέλει μονάχα να ζει, μα και να ξέρει γιατί ζει*”¹.

Έτσι, λοιπόν, είναι φυσικό κι εύλογο, δηλαδή είναι λογικό, που επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, παρόλο που παραμένει πάντα πάρα πολύ δύσκολο να δώσουμε μιαν απάντηση με μαθηματική ακρίβεια. Ωστόσο εμείς θα καταφύγουμε στη μακραίωνα πείρα ζωής

1. Ντοστογιέφσκι. *Αδελφοί Καραμαζώφ*. Β.6,Π. (μετ. Αρη Αλεξάνδρου), Εκδ. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

Η ζωή είναι ταυτόχρονα ταξίδι και μυστικό (έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

που έχει μέσα της η Εκκλησία και θα κάνουμε μian απόπειρα να μιλήσουμε για το νόημα της ζωής, αφού κάτι τέτοιο μας αφορά προσωπικά κι απόλυτα, άμεσα και βιωματικά.

Ζωή είναι η σχέση

Αν ρωτήσουμε ένα βιολόγο ή κάποιον ιατρό να μας πει πότε και πώς θεωρεί ότι ζει κάθε έμβιο ον είτε πρόκειται για τον άνθρωπο είτε για οποιοδήποτε μέλος του ζωικού βασιλείου από τα μικρότερα μέχρι τα μεγαλύτερα, θα απαντήσει ότι το φαινόμενο της ζωής τεκμαίρεται, τεκμηρι-

ώνεται, αποδεικνύεται με επιστημονικά τεκμήρια, δηλαδή με αδιάψευστα στοιχεία, όταν υπάρχουν δυο δεδομένα: η **σχέση** και η **ενέργεια**. Κάθε ζωντανός οργανισμός **ενεργεί** και **σχετίζεται**: ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του, επικοινωνεί με τον περίγυρό του, βρίσκεται σε σχέση με καθετί το διαφορετικό από αυτόν τον ίδιο, συμμετέχει, δηλαδή μετέχει μαζί του, συνευρίσκεται (βρίσκεται μαζί) το ένα με το άλλο.

Ο γιατρός, για παράδειγμα, διαπιστώνει το θάνατο ενός ανθρώπου, όταν αυτός ο τελευταίος παύει να αναπνέει, δηλαδή σταματά να ενεργεί και να σχετίζεται, να ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του. Άρα η ζωή είναι σχέση και ενέργεια σύμφωνα με τα δεδομένα της φυσιολογίας, της βιολογίας και της ανθρωπολογίας.

Η ζωή είναι ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζει μόνο ό,τι σχετίζεται κι ενεργεί. Μάλιστα ζει τόσο χρόνο όσο ακριβώς βρίσκεται σε σχέση κι ενέργεια. Κάθε έμβιο ον στερείται αυτές τις δυο θεμελιώδεις ιδιότητες της ζωής, δηλαδή τη σχέση και την ενέργεια, όταν βρίσκεται στα δυο όρια του βίου του, πριν την αρχή και μετά το τέλος της ζωής. Από τη σύλληψη του, πριν γεννηθεί κι ενόσω βρίσκεται ακόμη μέσα στην κοιλιά της μάνας του, δε σχετίζεται συνειδητά με άλλους ανθρώπους. Αλλά κι όταν πάψει να αντικρίσει το φως αυτού του κόσμου, δηλαδή όταν τελευτήσει κι έχει πεθάνει, τότε πάλι στερείται τη σχέση και την ενέργεια.

Πέρα όμως από αυτή τη διαπίστωση, για την Εκκλησία η ζωή αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο. Είναι δωρεά του Θεού και χάρισμα. Η ζωή ανήκει στο δημιουργό και ο άνθρωπος έχει την υποχρέωση ως “καλός οικονόμος” να διαφυλάξει αυτό το χάρισμα, να το προστατέψει και, “ως τάλαντο”, να το αξιοποιήσει μέσα στα πλαίσια του σκοπού της ζωής που έχει θέσει ο δημιουργός του, δηλαδή το “καθ’ όμοίωσιν”. Η στάση που η Εκκλησία παίρνει στις περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος της ζωής στηρίζεται σ’ αυτή τη βασική ιδέα.

“Εγώ είμαι η ζωή” (Ιωάν. 11, 25)

Η Εκκλησία μάς διδάσκει: η ζωή είναι δωρεά του Θεού και ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζω θα πει ενεργώ και σχετίζομαι. Ο Θεός είναι το πρότυπο της ζωής, η ίδια η ζωή, η αληθινή ζωή, η πηγή της ζωής. Όταν ο Μωυσής στο όρος Σινά συναντά τον Θεό και Του ζητά το όνομά Του, Εκείνος απαντά: “*Εγώ είμι ό ὄν*” (*Εγώ είμαι εκείνος που*

Κοίταγμα κατά πρόσωπο. Αίτημα για σχέση προσωπική με τη Ζωή. (έργο π. Σταμ. Σκλήρη)

είμαι, ο υπάρχων) (Εξόδ. 3: 14). Ο Θεός ταυτίζεται με το κατεξοχήν υπαρκτό ον, το υπέρτατο “έμβιο ον”, τον ύψιστο φορέα της ζωής, την πρωτογενή πηγή και την ανώτατη αρχή της αληθινής ζωής.

Στην Καινή Διαθήκη αποκαλύπτεται σαφέστερα το Δεύτερο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, ο Υιός και Λόγος του Θεού, στο πρόσωπο του Χριστού, που δηλώνει: “Εγώ είμι ή ανάστασις και ή ζωή· ό πιστεύων εις έμέ, κ’ αν αποθάνη, ζήσεται· και π’ς ό ζ’ων και πιστεύων εις έμέ ού μή αποθάνη εις τόν αι’ωνα” (Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή· εκείνος που πιστεύει σ’

εμένα, και αν πεθάνει, θα ζήσει· και καθένας που ζει κι εμπιστεύεται σ' εμένα δε θα πεθάνει ποτέ) (Ιωάν. 11: 25-26). Οι Μαθητές Του που έζησαν μαζί Του πιο κοντά από οποιονδήποτε άλλον άνθρωπο, ονομάζουν τον Ιησού “ἀρχηγόν τῆς ζωῆς” (Πράξ. 3: 15) και ο Απόστολος Παύλος αποκαλεί το Χριστό “ἡ ζωὴ ἡμῶν” (Κολοσ. 3: 4). Επομένως η ζωή αποκτά το πλήρες νόημά της, όταν σχετίζεται με την πηγή της ζωής. Αυτό όμως προϋποθέτει την αποδοχή του ανθρώπου να βιώσει αυτή τη σχέση και να μετάσχει στην αγάπη που είναι ουσιαστικός όρος της ζωής.

Δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε εικόνα, όπου η Εκκλησία παριστάνει το πρόσωπο του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, υπάρχει η λέξη “Ο ΩΝ” ολόγυρα στο φωτοστέφανο, το λαμπερό, δηλαδή, χρυσόχρωμο κυκλικό πλαίσιο γύρω από την κεφαλή Του, ακριβώς για να δηλώσει αυτήν την πρωταρχική ιδιότητά Του που είναι η ζωή. Αν στην Παλαιά Διαθήκη δηλώνει ο Θεός την ύπαρξή Του κάπως αφηρημένα με τη λέξη “ΩΝ”, στην Καινή Διαθήκη κάνει πολύ πιο συγκεκριμένη την ταυτότητά Του με το λόγο του Ευαγγελιστή Ιωάννη: “ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν” (Α΄ Ιωάν. 4: 8· 16).

Αν κάποιος ήθελε να μεταφράσει το λόγο της Εκκλησίας στα μαθηματικά, τότε θα έγραφε αυτή την εξίσωση: Θεός = αγάπη = ζωή. Η αγάπη σημαίνει πραγματική ζωή, όχι απλά επιβίωση, και ο Θεός είναι η πηγή των δυο αυτών αγαθών, της ζωής και της αγάπης. Αυτό το γνωρίζουν πολύ καλύτερα από όλους μας οι άγιοι και οι ποιητές, οι πιστοί και οι λόγιοι, οι απλοί άνθρωποι του Θεού και οι πρωτοκορυφαίοι της τέχνης. Ας ακούσουμε δυο σχετικές μαρτυρίες. Η μια προέρχεται από τα ασκητικά κείμενα ενός περίφημου βυζαντινού θεολόγου, του Ισαάκ του Σύρου: “*Ἡ ἀγάπη εἶναι πιο γλυκιά κι ἀπ’ τὴ ζωὴ*”¹. Κι η άλλη ανήκει στον Ντοστογιέφσκι: “*Ἡ ἀγάπη εἶναι ἀνώτερη ἀπ’ τὴ ζωὴ, ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ στεφάνι τῆς ζωῆς καὶ πῶς εἶναι δυνατό νὰ μὴν τὸ προσκυνῆσει ἡ ζωὴ;*”².

Τώρα καταλαβαίνουμε κάπως καλύτερα γιατί είναι τόσο δύσκολο ν’ απαντήσουμε στο ερώτημα “τι είναι ζωή”, όπως επίσης δεν μπορούμε να αποκριθούμε στην απορία “τι είναι αυτό που το λένε αγάπη”. Γι’ αυτό, ενώ όλοι μας ζούμε τη ζωή και ζητούμε την αγάπη, δυσκολευόμαστε να ορίσουμε αυτά τα δυο πιο ζωτικά μεγέθη της ύπαρξής μας. Δεν έχει

1. Ισαάκ Σύρος, *Ασκητικά, Λόγος ΑΗ΄*, Θεσσαλονίκη 1977, 164.

2. Ντοστογιέφσκι, *Δαιμονισμένοι, Γ΄ VIII,3* (μετ. Α. Αλεξάνδρου), Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη 1954.

όμως τόση σημασία να ορίσουμε την ζωή και την αγάπη, αλλά να ζούμε την ζωή και την αγάπη, γιατί ζω σημαίνει αγαπώ. Η θεμελιώδης εξίσωση της ζωής είναι αυτή: “αγαπώ, άρα υπάρχω)”!

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Ὁ γάρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδούς τῷ κόσμῳ.*

Ιωάν. 6, 33

2. *Οὐδεὶς γάρ ἡμῶν ἐαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἐαυτῷ ἀποθνήσκει· ἐάν τε γάρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.*

Ρωμ. 14, 7-8

1. Γιατί το ψωμί του Θεού είναι αυτό που κατεβαίνει από τον ουρανό και χαρίζει ζωή στον κόσμο.

2. Κανένας μας άλλωστε δε ζει για τον εαυτό του και κανένας δεν πεθαίνει για τον εαυτό του. Γιατί όταν ζούμε, ζούμε για τον Κύριο, κι όταν πεθαίνουμε, πεθαίνουμε για χάρη του Κυρίου. Είτε, λοιπόν, ζούμε είτε πεθαίνουμε, ανήκουμε στον Κύριο.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια απάντηση θα δίναμε στο ερώτημα: “Σε τι διαφέρει η ζωή του ανθρώπου από των υπόλοιπων όντων του ζωικού βασιλείου”;
2. Η ζωή είναι σχέση. Τι συνεπάγεται αυτή η αντίληψη;
3. Πώς κρίνετε την αντίληψη των ανθρώπων που προτιμούν το μοναχικό βίο;
4. “Η αγάπη είναι πιο γλυκιά κι απ’ τη ζωή”. Σχολιάστε αυτή την άποψη του Ισαάκ του Σύρου.

14. ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Οι “βιοεπιστήμες” στη ζωή μας

Η ελληνική γλώσσα έχει το χάρισμα να διαθέτει πολλές λέξεις για να ονομάσει ένα πράγμα. Για παράδειγμα, λέμε “ζωή” και “βίος” που σημαίνει ακριβώς το ίδιο. Στην καθημερινή γλώσσα μιλάμε για ζωή, ενώ στην επιστημονική ορολογία κάνουμε λόγο για το “βίο”.

Βιολογία είναι η επιστήμη που μελετά το ζωικό βασίλειο. Βιοχημεία είναι ο κλάδος που συνδυάζει τη βιολογία με τη χημεία. Βιοτεχνολογία είναι η εφαρμογή της τεχνολογίας στη βιολογία. **Βιοηθική** λέγεται η έρευνα των ηθικών προβλημάτων που σχετίζονται με τις εφαρμογές της βιολογίας στην καθημερινή ζωή μας. Σήμερα πια έχουμε τις “βιοεπιστήμες”, δηλαδή όλους εκείνους τους κλάδους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας το φαινόμενο της ζωής, από τα κύτταρα και τους μικροοργανισμούς μέχρι τα ζώα και τον άνθρωπο, αυτό το υπέρτατο έμβιο ον.

Οι “βιοεπιστήμες” έχουν σημειώσει τέτοια αλματώδη εξέλιξη που κυριολεκτικά μοιάζουν σαν να γράφουν μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Τα επιτεύγματά τους κρίνονται από τους υποστηρικτές τους θετικά και είναι πάμπολλα. Θα αναφέρουμε μερικά μόνο, τα πιο εντυπωσιακά. Η τεχνητή γονιμοποίηση επιτρέπει σε άτεκνα ζευγάρια να αποκτήσουν επιτέλους απογόνους και να ζήσουν ευτυχισμένα κάνοντας πραγματικότητα το όνειρο μιας ζωής. Οι λεγόμενες “τράπεζες σπέρματος” διευκολύνουν την τεκνογονία. Η κλωνοποίηση (ή “κλωνισμός”) επιτρέπει, κατά τους θιασώτες της, την παραγωγή επιθυμητών κλώνων του ζωικού βασιλείου, πιστεύεται ότι καθιστά εφικτή την τελειοποίηση του είδους και ότι διευκολύνει την παραγωγή του άριστου απογόνου. Η στείρωση και η αντισύλληψη γίνονται πια πραγματικότητα.

Ο καθορισμός του φύλου και η βελτίωση του είδους περνούν πια από τη σφαίρα του ονείρου στο χώρο της πραγματικότητας. Υποστηρίζεται από μερικούς επιστήμονες ότι ακόμη και η ανθρώπινη συμπεριφορά¹ μπορεί να προβλεφθεί κι έτσι να αποφευχθεί η ελαττωματική φύση,

1. Επειδή είναι καθοριστικός ο ρόλος του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και δεν είναι μόνο θέμα γονιδίων, πολλοί επιστήμονες διατείνονται ότι δε θα μπορούσαμε ποτέ να δημιουργήσουμε με την κλωνοποίηση απόλυτα όμοιους ανθρώπους.

Ανατομική εικόνα του ανθρώπου. (Έργο του Gunther von Hagens από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999. σ. 57).

για να επιτευχθεί η ιδεώδης προσωπικότητα με τέλεια χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανάλογα με τις προδιαγραφές της κοινωνίας μας σε κάθε στιγμή. Τέλος, η αφαίρεση οργάνων και η μεταμόσχευσή τους σώζουν ζωές και χαρίζουν την επιβίωση σε συνανθρώπους μας που αντιμετωπίζουν πρόβλημα με ζωτικά όργανά τους. Όλα αυτά είναι μερικά από τα μέχρι τώρα πιο γνωστά και εντυπωσιακά επιτεύγματα της βιοϊατρικής, στα οποία μπορούμε να συμπεριλάβουμε κι άλλα ακόμη σημαντικότερα, που σήμερα μπορούμε μόνο να τα φανταζόμαστε.

Βίος αβίωτος;

Ας θυμηθούμε ότι το φάρμακο γίνεται φαρμάκι: μεγάλη δόση γιατρικού δηλητηριάζει, μόνο η κατάλληλη ποσότητα θεραπεύει. Σε κάθε τι χρειάζεται μέτρο και διάκριση, κρίση και κριτήρια για το τι είναι καλό και τι είναι κακό, πού τελειώνει το ένα και πού αρχίζει το άλλο.

Η βιοηθική καλείται να προσδιορίσει τις ενέργειες και τις παρενέργειες της βιοϊατρικής, δηλαδή να θέσει τα όρια ανάμεσα στις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες της επιστήμης στη ζωή μας. Τα βιοϊατρικά επιτεύγματα οφείλουμε να τα μελετήσουμε και να τα αντιμετωπίσουμε με βάση τη χριστιανική πίστη και παράδοση. Η χριστιανική ηθική μπορεί, και πρέπει, να συμβάλει πάρα πολύ θετικά και δημιουργικά με το δικό της τρόπο σ' αυτό ειδικά το κρίσιμο σημείο. Όλα αυτά είναι θέματα τα οποία η κοινωνία δεν είναι ακόμη έτοιμη να αντιμετωπίσει και οι νομικές ρυθμίσεις για την αποφυγή παρανομιών και λαθών ή ενεργειών που αντίκεινται στην ηθική έρχονται, συνήθως, καθυστερημένα.

Χρειάζεται ιδιαίτερα να προσέξουμε τις υπερβολές και τις καταχρήσεις της βιοτεχνολογίας. Οι κίνδυνοι από τέτοια παράχρηση ή κατάχρηση των νέων επιτευγμάτων είναι ορατοί και επισημαίνονται από επιστήμονες και θεολόγους. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τον Θεολόγο (329-390): *“τό καλόν ού καλόν, όταν μή καλῶς γένηται”*¹, δηλαδή: *“το καλό δεν είναι καλό, όταν δεν γίνεται με καλό τρόπο”*.

Με τρία κριτήρια της χριστιανικής ηθικής, μετρούμε το καλό και το κακό. Αυτά είναι: η αλήθεια, η αγάπη και η ελευθερία. *“Γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν και ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς”* (θα γνωρίσετε την αλήθεια, και η αλήθεια θα σας ελευθερώσει) (Ιωάν: 8, 32). Ο Θεός δηλώνει απερίφραστα ότι Εκείνος είναι η αγάπη, η αλήθεια και η ελευθερία: *“ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν”* (1 Ιωάν. 4: 8), *“Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή”* (Ιωάν. 14, 6) *“ὁ δέ Κύριος τό Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δέ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία”* (η λέξη “Κύριος” εδώ σημαίνει το Πνεῦμα· και όπου υπάρχει το Πνεῦμα του Κυρίου εκεί υπάρχει και ελευθερία) (2 Κορινθ. 3:17). Ο Απόστολος Παῦλος συσχετίζει την αγάπη με την ελευθερία ως εξής: *“ὁμοῖς γάρ ἐπ’ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μή τήν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμήν τῆ σαρκί, ἀλλά διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γάρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν”* (Ο Θεός, λοιπόν, αδερφοί μου, σας κάλεσε για να ζήσετε ελεύθεροι. Μόνο να μη γίνει η ελευθερία αφορμή για αμαρτωλή διαγωγή, αλλά με αγάπη να υπηρετείτε ο ένας τον άλλο. Αλλωστε ὁλος ο νόμος συνοψίζεται σε μια φράση: Στο ν’ αγαπήσεις τον πλησίον σου σαν τον εαυτό σου) (Γαλ. 5: 13-14).

1. Γρηγόριος Θεολόγος, PG 36, 16.

Με αυτά υπόψη μας προχωρούμε στη βιοηθική. Σκοπός μας είναι μόνον ένας: να μη γίνει ο βίος αβίωτος, δηλαδή να μην επιτρέψουμε να υφίστανται συνθήκες που καταντούν αδύνατη την ευτυχία στη ζωή μας. Με άλλα λόγια, θέλουμε κυρίως ένα πράγμα: να ζήσουμε τη ζωή. Αλλιώςτικα δε θα μπορούσαμε να ευτυχήσουμε.

Μαζική και ατομική κατάχρηση της βιοτεχνολογίας

Η χρήση της βιοτεχνολογίας είναι επιθυμητή και επιτρεπτή. Η κατάχρησή της όμως κρίνεται ανεπιθύμητη και απαράδεκτη, επειδή γίνεται απάνθρωπη και στρέφεται εναντίον του ανθρώπου παραβιάζοντας την ελευθερία του και στερώντας την ανθρωπιά του. Συγκεκριμένα κάτι τέτοιο συμβαίνει σε δυο περιπτώσεις.

Πρώτον, η μαζική χρήση της βιοτεχνολογίας από την κρατική εξουσία σε βάρος κάποιας μειοψηφίας του πληθυσμού είναι η χειρότερη μορφή ολοκληρωτισμού. Κάτι τέτοιο συνέβη στον 20ό αιώνα από τη ναζιστική δικτατορία στη χιτλερική Γερμανία, όπου κυρίαρχος ήταν ο ρατσισμός. Οι Εβραίοι θεωρήθηκαν δήθεν “κατώτεροι”, γιατί ανήκαν στη σημιτική φυλή, με ανατομικά χαρακτηριστικά που διέφεραν από εκείνα της τάχα “ανώτερης” αρίας φυλής των Ινδοευρωπαίων. Με τέτοια βιολογική πρόφαση εξοντώθηκαν εκατομμύρια αθώων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αφού προηγουμένως χρησιμοποιήθηκαν ως πειραματόζωα στα εργαστήρια ευγονικής και υποβλήθηκαν σε αφάνταστα βασανιστήρια. Τα ανθρωποκτόνα αυτά πειράματα εφαρμόστηκαν βέβαια και σε πολλούς άλλους ανθρώπους, παρά την ινδοευρωπαϊκή καταγωγή τους. Ένας παρόμοιος κίνδυνος επισημαίνεται από πολλούς σήμερα με την ανάπτυξη των νέων τεχνικών. Ο κίνδυνος να δημιουργηθούν ανθρώπινα όντα με επιλογή γενετική, για να δημιουργηθεί η ανώτερη “ράτσα” (κάτι αντίστοιχο με την “αρία” φυλή). Αυτό μπορεί να αποβεί καταστρεπτικό για το ανθρώπινο γένος, καθώς δεν είναι γνωστό αν μια τέτοια στην ουσία τεχνική μετάλλαξη θα κάνει πιο ευάλωτο το ανθρώπινο είδος στις αρρώστιες.

Δεύτερον, η ατομική εφαρμογή της βιοτεχνολογίας σε ειδικές περιπτώσεις (π.χ. τεχνητή γονιμοποίηση) δεν επιτρέπεται, όταν δε γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη και την απολύτως ελεύθερη συγκατάθεση του προσώπου που θίγεται από αυτήν τη βιολογική παρέμβαση στην ιδιωτική

του ζωή. Η δυνατότητα του ανθρώπινου προσώπου να επιλέγει **εκούσια, συνειδητά και ελεύθερα**, είναι ο απαραίτητος όρος που η χριστιανική ηθική απαιτεί να τηρείται σε περιπτώσεις πρόληψης ή θεραπείας ανιάτων νοσημάτων και ανατομικών δυσπλασιών, καθώς επίσης αδυναμίας τεκνογονίας. Παράλληλα, όμως, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τρίτα πρόσωπα που εμπλέκονται σε μια βιοϊατρική διαδικασία, όπως τα παιδιά που πρόκειται να γεννηθούν. Ένα καίριο ερώτημα π.χ. είναι: κατά πόσον η απόφαση ενός υπερήλικου ζευγαριού να φέρει στον κόσμο ένα παιδί με τεχνητή γονιμοποίηση αποτελεί αθώο δικαίωμά τους ή -αντίθετα- εκδήλωση εγωισμού. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να τεθεί το ερώτημα: Είναι λιγότερο σημαντικό να προχωρήσει ένα άτεκνο ζευγάρι στην υιοθεσία ενός δυστυχημένου παιδιού, που για ποικίλους λόγους είναι ορφανό, από το να προχωρήσει με κάθε μέσο στην απόκτηση απογόνων “εξ αίματος”; Γενική αρχή, πάντως, πρέπει να είναι ότι η ιατρική εφαρμογή της βιολογίας δεν μπορεί να πλήττει την αλήθεια, την ελευθερία και την ανθρωπιά του ανθρώπου, δηλαδή την επίγεια εικόνα του Θεού.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Στη Βρετανία μαίνεται η διαμάχη για το κατά πόσο είναι ηθικό να χρησιμοποιηθεί η κλωνοποίηση για θεραπευτικούς σκοπούς. Ειδικότερα πολλοί βρετανοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι το να απορρίπτεται παντελώς η ιδέα της κλωνοποίησης μπορεί να στερήσει την ανθρωπότητα από ένα μεγάλο θεραπευτικό όπλο και επιμένουν να γίνει διάκριση ανάμεσα στην αναπαραγωγική και στη θεραπευτική κλωνοποίηση. Και εξηγούν ότι η αναπαραγωγική κλωνοποίηση, η κλωνοποίηση που θα οδηγήσει σε παιδιά ταυτόσημα γενετικά με ήδη υπάρχοντες ενηλίκους, δεν είναι αποδεκτή ηθικά. Αλλά η θεραπευτική κλωνοποίηση, η οποία θα συνίσταται στη δημιουργία σε δοκιμαστικό σωλήνα ενός εμβρύου στο οποίο δεν θα επιτρέπεται να μεγαλώσει παρά μέχρι του σταδίου της βλαστοκύστεως, μπορεί να είναι λύση σε πολλά ιατρικά προβλήματα

και για τον λόγο αυτό να είναι ηθικά αποδεκτή. Στο στάδιο της βλαστοκύστεως (το οποίο υφίσταται πέντε-έξι ημέρες μετά τη γονιμοποίηση) εμφανίζονται τα εμβρυϊκά βλαστικά κύτταρα, τα κύτταρα από τα οποία προέρχονται όλοι οι ανθρώπινοι ιστοί και τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως “πρώτη ύλη” για τη δημιουργία τεχνητών ιστών και οργάνων για μεταμοσχεύσεις.

Επισήμως την απόφαση για τη χρήση της θεραπευτικής κλωνοποίησης καλείται να λάβει το βρετανικό κοινοβούλιο. Ωστόσο, είναι διάχυτη η αίσθηση ότι είναι καλύτερο να επιτραπεί η θεραπευτική κλωνοποίηση και να ελέγχεται κρατικά παρά να απαγορευθεί και να γίνει κρυφά και ανεξέλεγκτα. Γιατί τα τεχνικά προβλήματα φαίνεται ότι έχουν λυθεί.

Ι. ΣΟΥΦΛΕΡΗ στην Εφημερίδα “Το ΒΗΜΑ” 20-12-1998, σ. Α61.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Να επισημάνετε τα θετικά στοιχεία της κλωνοποίησης και τα αρνητικά.
2. Ποιοι κίνδυνοι προκύπτουν από την εφαρμογή της ευγονικής;
3. Να μελετήσετε το κείμενο από το “ΒΗΜΑ”, να επισημάνετε τα ηθικά προβλήματα που ανακύπτουν και να εκφράσετε τις απόψεις σας με επιχειρήματα.

15. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Φόνος - Θανατική Ποινή - Βασανιστήρια)

Ο βιασμός της ζωής

Υπάρχουν τρία είδη θανάτου: ο φυσικός, ο αιφνίδιος και ο βίαιος. Φυσικός θάνατος λέγεται το τέλος της ζωής που οφείλεται στα γηρατεία ή σε ανίατη (αθεράπευτη) ασθένεια, συνήθως σε υπερήλικα άτομα. Αιφνίδιος είναι ο θάνατος που έρχεται ξαφνικά κι απρόσμενα, με κάποιο ατύχημα (π.χ. αυτοκινητικό), ή από ξαφνική οργανική επιπλοκή (καρδιακό ή εγκεφαλικό επεισόδιο) πλήττοντας νέους και υγιείς ανθρώπους. Βίαιος θάνατος ονομάζεται η τελευταία του ανθρώπου που συμβαίνει με υπαιτιότητα κάποιου άλλου και γίνεται ενάντια στην επιθυμία του θανόντος.

Δυο μορφές βίαιου θανάτου είναι ο φόνος και η θανατική ποινή. Στο φόνο, τη δολοφονία και το έγκλημα, ο εκτελεστής είναι άτομο που ενεργεί με ιδιοτέλεια και δολιότητα. Στη θανατική καταδίκη, υπαίτιος είναι το κράτος που λειτουργεί με ανιδιοτέλεια και ενεργεί για την προστασία του κοινωνικού συνόλου από έναν ειδική εγκληματία (αμετανόητο και επικίνδυνο κακοποιό), με σκοπό την παραδειγματική τιμωρία του, το σωφρονισμό των ομοίων του και την προστασία της κοινωνίας από την επανάληψη της πράξης του.

Τα βασανιστήρια είναι μέθοδοι βιασμού της ανθρώπινης βούλησης με την άσκηση σωματικής βίας ή ψυχολογικής πίεσης, είτε για να ανακριθεί κάποιος μάρτυρας είτε για να τιμωρηθεί ο αντίπαλος. Σε τέτοιες απάνθρωπες μεθόδους, καταφεύγουν ολοκληρωτικά καθεστώτα (δικτατορίες, φασιστικές, ναζιστικές, σταλινικές κ.ά.), εγκληματικές οργανώσεις (“μαφία”), εξτρεμιστικές πολιτικές οργανώσεις με ακραίες ιδεολογικές πεποιθήσεις, τρομοκρατικές ομάδες κ.ά..

Τόσο ο βίαιος θάνατος όσο και τα βασανιστήρια, που συνήθως οδηγούν σε θανάσιμο τραυματισμό, αποτελούν τρόπους περιφρόνησης και παραβίασης της ανθρώπινης ζωής. Σε όλη την ιστορία του πολιτισμού μας, έχουν καταδικαστεί τέτοια φαινόμενα από όλους, γι’ αυτό ίσως δεν θα χρειαζόταν εδώ να γίνει λόγος. Όμως η Εκκλησία έχει το δικό της σκεπτικό με το οποίο όχι μόνο απορρίπτει τέτοιες απάνθρωπες συμπε-

ριφορές, αλλά προλαμβάνει παρόμοιες καταστάσεις διαμορφώνοντας το ανθρώπινο ήθος θετικά.

Φόνος, νόμιμη άμυνα, δίκαιος πόλεμος

Ρητά και κατηγορηματικά καταδικάζεται ο φόνος στην Αγία Γραφή. Η Παλαιά Διαθήκη με το Δεκάλογο του Μωυσή ορίζει: “οὐ φονεύσεις” (Εξόδ. 20: 15). Στην Καινή Διαθήκη ο Ιησούς Χριστός με την επί του Όρους Ομιλία είναι ακόμα πιο απαιτητικός: “*Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ φονεύσεις· ὅς δ’ ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει*” (Έχετε ακούσει την εντολή που δόθηκε παλιά στους προγόνους μας: ‘να μην κάνεις φόνο, κι όποιος κάνει φόνο πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο’. Εγώ όμως σας λέω πως ακόμα κι όποιος οργίζεται εναντίον του αδερφού του χωρίς λόγο, πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο) (Ματθ. 5:21-22).

Μια μοναδική εξαίρεση υπάρχει, όπου ο φόνος γίνεται ανεκτός από την Εκκλησία, χωρίς όμως ποτέ να θεωρείται αποδεκτός: πρόκειται για τη νόμιμη άμυνα και τη συμμετοχή σε δίκαιο πόλεμο. Περίπτωση νόμιμης άμυνας υπάρχει όταν συντρέχουν οι παρακάτω προϋποθέσεις: η ζωή μας απειλείται σοβαρά από την άδικη επιβουλή ενός κατά πολύ ισχυρότερου από εμάς αντιπάλου για την αντιμετώπιση του οποίου δεν διαθέτουμε πια κανένα άλλο αποτελεσματικό μέσο παρά μόνο τη θανάτωσή του. Πρόκειται για το δικαίωμα αυτοπροστασίας του αθώου θύματος απέναντι στον άδικο θύτη.

Ο αμυντικός πόλεμος θεωρείται δίκαιος γιατί είναι η νόμιμη άμυνα ενός έθνους απέναντι στο βάρβαρο εχθρό. Ό,τι λέγεται νόμιμη άμυνα για το άτομο, είναι δίκαιος πόλεμος για το κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για τον αμυντικό, πατριωτικό πόλεμο που διεξάγεται για την προστασία των “ιερών και των οσίων”, του λαού και της χώρας από τον άδικο εισβολέα. Συνήθως ο αμυνόμενος τυχαίνει να είναι ανίσχυρος, ενώ ο επιτιθέμενος συμβαίνει να ’ναι πανίσχυρος. Για να προστατευτεί το δίκαιο του ανίσχυρου απέναντι στην ισχύ του άδικου εισβολέα, η Εκκλησία ευλογεί τα όπλα, εύχεται στη λατρεία της υπέρ της πολιτικής ηγεσίας, των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας κάθε χώρας και συμμετέχει ενεργά στους εθνικούς, απελευθερωτικούς αγώνες.

Η σφαγή των νηπίων από τον Ηρώδη - διαχρονικό σύμβολο της σφαγής αθώων. (Η πρώτη παράσταση είναι ψηφιδωτό των αρχών του 14ου αιώνα, από τη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Ο πίνακας που ακολουθεί είναι του Nicolas Poussins, π. 1626, και ο τελευταίος είναι του Markus Lüpertz, 1989, από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 8/1993. σ. 96).

Παρόλα αυτά, επειδή η Εκκλησία θεωρεί τη ζωή ως το πολυτιμότερο δώρο του Θεού στον άνθρωπο, που κατά κανένα τρόπο δεν επιτρέπεται να αφαιρείται, ακόμη και στη νόμιμη άμυνα ή το δίκαιο πόλεμο ο φόνος θεωρείται κακό. Είναι μια αναγκαία επιλογή, “αναγκαίο κακό”. Έτσι απαγορεύεται να χειροτονούνται κληρικοί όσοι αφαίρεσαν ανθρώπινη ζωή είτε σε καιρό ειρήνης είτε κατά τη διάρκεια της θητείας τους σε εμπόλεμη κατάσταση. Για να αποφευχθεί μάλιστα αυτό το κώλυμα ιεροσύνης (λόγος απαγόρευσης χειροτονίας) εξαιρούνται εντελώς από την υποχρεωτική στράτευση όσοι δηλώσουν ότι σκοπεύουν να ιερωθούν μελλοντικά.

Θανατική ποινή και βασανιστήρια

Η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή, επειδή στερεί από τον άνθρωπο τη δυνατότητα να μετανοήσει και να σωθεί. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Χριστός σταυρώθηκε ανάμεσα σε δύο ληστές και τους έδωσε τη δυνατότητα της μετάνοιας την τελευταία στιγμή. Ο ένας δήλωσε μετανιωμένος και σώθηκε, ο άλλος πέθανε αμετανόητος.

Η Εκκλησία δε διακρίνει τους ανθρώπους σε αμαρτωλούς και αναμάρτητους, διότι απλούστατα δεν υπάρχουν αναμάρτητοι· υπάρχουν μετανοημένοι και αμετανόητοι άνθρωποι. Τελικά, η μόνη πραγματικά θανάσιμη αμαρτία είναι η αμετανοησία, δηλαδή η άρνηση να μετανοήσουμε. Το μόνο που ζητά και περιμένει η Εκκλησία από όλους τους ανθρώπους είναι η μετάνοια, που θα πει αλλαγή νοοτροπίας (μετάνοια = μετά+νους: μεταστροφή του νου). Γι’ αυτό στη θεία λειτουργία η Εκκλησία εύχεται να ζήσουμε “τόν υπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καί μετανοίᾳ.” και να έχουμε “*χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά καί καλήν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ*”. Η μετάνοια προϋποθέτει τη συνέχιση της ζωής. Με τη θανατική καταδίκη αφαιρείται η ανθρώπινη ζωή κι έτσι η μετάνοια καθίσταται ανέφικτη.

Άλλος λόγος για τον οποίο η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή είναι ότι υπάρχει το ενδεχόμενο, ενώ έχει επιβληθεί και εκτελεστεί η θανατική ποινή, εκ των υστέρων να αποδειχθεί ότι επρόκειτο για “δικαστική πλάνη”, οπότε δεν υπάρχει περιθώριο επανόρθωσης. Επίσης δεν είναι δυνατόν η κρατική εξουσία να χρησιμοποιοί μέσα που η ίδια

καταδικάζει, το φόνο, έστω και αν υποστηρίζεται ότι γίνεται για σωφρονισμό. Για την Ορθόδοξη Εκκλησία ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα.

Τα βασανιστήρια παραβιάζουν την ελευθερία του ανθρώπου, καταπιέζουν τη βούλησή του και αμαυρώνουν την αξιοπρέπειά του. Δούλοι, αιχμάλωτοι πολέμου, κατάδικοι και άλλοι δυστυχείς επί αιώνες υποβάλλονταν σε εξευτελιστικά βασανιστήρια, κακοποιούνταν και θανατώνονταν από τις κακουχίες. Γι' αυτό η Εκκλησία με τη διδασκαλία και κυρίως με το καθημερινό παράδειγμά της συνέβαλε αποφασιστικά στην έμπρακτη κατάργηση της δουλείας για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, κάνοντας έτσι δυνατή την οριστική εξαφάνιση ενός πανάρχαιου και παγκόσμιου θεσμού. Παρόλ' αυτά ακόμη και σήμερα επιβιώνει το δουλεμπόριο σε επικράτειες που δεν άκουσαν το λόγο του Ευαγγελίου, αλλά και σε πολιτισμένες χώρες (εμπόριο "λευκής σαρκός", σεξουαλική εκμετάλλευση μικρών παιδιών και φτωχών κοριτσιών που μεταναστεύουν για καλύτερες (!) συνθήκες ζωής, εξουθένωση των οικονομικών μεταναστών κ.ά.).

Η στέρηση της ελευθερίας είναι αφαίρεση της ανθρωπιάς, δηλαδή σημαίνει την άρνηση της επίγειας εικόνας του Θεού, που είναι ο άνθρωπος. Ο ασεβής στην εικόνα του Θεού είναι βλάσφημος μπροστά στο πρωτότυπό της: κάθε βασανιστής είναι βλάσφημος άνθρωπος. Η απανθρωπιά και η βλασφημία (ύβρις κατά την αρχαία αντίληψη) είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος που λέγεται παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρωπίνης ζωής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οὐ φονεύσεις, ἵνα μὴ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσης τοῦ καὶ τοὺς νεκροὺς ζωοποιοῦντος, καὶ υἰοποιηθῆς δι' ἔργων τῶ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνω. Ἐπεὶ δὲ ὁ φόνος ἐκ πληγῆς προβαίνει, ἡ δὲ ἐξ ὕβρεως, αὐτὴ δὲ ἐξ ὀργῆς, ἡ δὲ ὀργὴ ὑμῖν προσγίνεται ἐκ τῆς παρ' ἐτέρων ἐπιφερομένης ἡμῖν ζημίας ἢ πληγῆς ἢ ὕβρεως, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ αἵροντός σου τό ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσης, εἶπεν ὁ Χριστός. Καὶ τὸν πλῆττοντα μὴ ἀντιπλήξῃς, καὶ μὴ ἀνθυβρίσης τὸν ὑβρίζοντα· οὕτω γάρ καὶ σαυτὸν καὶ τὸν κακοῦντα σε τοῦ φονικοῦ πτόματος ἐλευθερώσεις.

Γρηγόριος Παλαμάς, P.G. 150, 1100.

1. Δε θα σκοτώσεις, για να μην εκπέσεις από την υιοθεσία αυτού που ζωοποιεί και τους νεκρούς και γίνεις υιός εκείνου (του διαβόλου) που από την αρχή ήταν ανθρωποκτόνος. Επειδή δε ο φόμος προέρχεται από χτύπημα (με όπλο) το δε χτύπημα από την υβριστική συμπεριφορά και αυτή από την οργή, η δε οργή μάς δημιουργείται από την ζημιά που επέρχεται εναντίον μας ή από χτύπημα ή από υβριστική συμπεριφορά, γι' αυτό είπε ο Χριστός "απ' αυτόν που σου παίρνει το ἱμάτιο μη τον εμποδίσεις (να σου πάρει) και το χιτώνα. Και αυτόν που σε χτυπάει μην τον αντιχτυπήσεις και μην ανταποδώσεις τη βρισιά σ' αυτόν που σε βρίζει. Διότι έτσι θα ελευθερώσεις και τον εαυτό σου και αυτόν που σου κάνει το κακό από το φονικό παράπτωμα.

2. Ερώτηση: *Τι σημαίνει το “ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου ἀγώνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον” (Ματθ. 5, 39); Οποιοσδήποτε τυχοδιώκτης θα μπορούσε να παίξει μ’ αυτές τις έννοιες.*

Απάντηση: *Οι τυχοδιώκτες παίζουν με τα πάντα, αλλά οι χριστιανικές αξίες δε μειώνονται τόσο εύκολα. Στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀριστεράν σημαίνει: κάνε το καλό οτιδήποτε κι αν σου κάνουν. Ἀς πάρουμε για παράδειγμα ἀπὸ τὴ ζωή μας. Ἀς υποθέσουμε ὅτι ἀπαντάτε στο κακό με το κακό. Ποιο θα εἶναι το ἀποτέλεσμα; Ἡ διαιώνιση του κακού. Ἀν, ἀντίθετα, ἀπαντήσετε με το καλό, το κακό παίρνει τέλος. Φυσικά δεν πρέπει να ἐξωθούμε στα ἄκρα αυτές τις ἀλήθειες και να δίνουμε στον πρώτο τυχόντα το δικαίωμα να παίξει μ’ αυτές. Μπορούμε να καταφεύγουμε στη δύναμη, ἀλλά, ἐπαναλαμβάνω και πάλι, ὄχι για να ἐκδικηθούμε, ἀλλά για να βάλουμε τέλος στο κακό.*

π. Dimitri Doudko, *Ἡ ἐλπίδα μας*. (μτφρ. Μ. Παπαζάχου) ἐκδ. Ἐλαφος, Ἀθήνα 1979, σ. 132-133.

3. *Τούς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐ ἐλόγισαντο, ἐμοὶ δοκεῖ, συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπέρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμνομένοις. Τάχα δέ καλῶς ἔχει συμβουλεύειν, ὡς τὰς χεῖρας μὴ καθαρούς, τριῶν ἐτῶν τῆς κοινωνίας μόνης ἀπέχεσθαι.*

Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή* 188

3. Νομίζω ὅτι οἱ πατέρες μας δεν υπολόγισαν τους φόνους που γίνονται στον πόλεμο ως φόνους, δίνοντας συγγνώμη σ’ αυτούς που ἀμύνονται ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης και τῆς εὐσεβείας. Ἴσως ὁμως εἶναι καλό να συμβουλεύουμε τους δραστές, μιας και δεν ἔχουν καθαρά χέρια, να ἀπέχουν μόνο ἀπὸ τὴ θεία κοινωνία για τρία χρόνια.

4. Ἐάν οὖν προσφέρῃς τό δῶ-
ρόν σου ἐπί τό θυσιαστήριον
κάκει μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός
σου ἔχει τι κατά σου, ἄφες
ἐκεῖ τό δῶρόν σου ἔμπροσθεν
τοῦ θυσιαστηρίου, καί ὕπαγε
πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ
σου, καί τότε ἔλθὼν πρόσφερε
τό δῶρόν σου. ἴσθι εὐνοῶν τῷ
ἀντιδίκῳ σου ταχύ ἕως ὅτου εἶ
ἐν τῇ ὁδῷ, μήποτε σε παραδῶ ὁ
ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καί ὁ κρι-
τής σε παραδῶ τῷ ὑπηρέτῃ,
καί εἰς φυλακὴν βληθήσῃ·
ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς
ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῶς τόν
ἔσχατον κοδράντην.

Ματθ. 5, 23-26

5. Ὁργίζεσθε καί μὴ ἀμαρτά-
νετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπί
τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδέ δί-
δοτε τόπον τῷ διαβόλῳ

Εφρσ. 4, 26-27

4. Γι' αυτό όταν προσφέρεις
το δῶρο σου στο ναό κι εκεί
θυμηθείς πως ο αδελφός έχει
κάτι εναντίον σου, άφησε εκεί,
μπροστά στο θυσιαστήριο του
ναού, το δῶρο, και πήγαινε
να συμφιλιωθείς πρώτα με
τον αδερφό σου, και ύστερα
έλα να προσφέρεις το δῶρο
σου. Κοίταξε να συμβιβα-
στείς γρήγορα με τον αντίδικό
σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο
δρόμο προς το δικαστήριο·
γιατί ύστερα ο αντίδικος θα
σε παραδώσει στο δικαστή, κι
ο δικαστής θα σε παραδώσει
στο δεσμοφύλακα, κι αυτός
θα σε κλείσει στη φυλακή. Σε
διαβεβαιώνω πως δε θα μπο-
ρέσεις να βγεις από κει, πριν
ξεπληρώσεις και το τελευταίο
δίλεπτο.

5. Όταν οργίζεστε, μη φτάνε-
τε ως την αμαρτία· η δύση του
ήλιου ας μη σας βρίσκει ακό-
μα οργισμένους. Μη δίνετε με
τη συμπεριφορά σας χώρο να
δρα ο διάβολος.

6. Διά δή τοῦτο νῦν μέν τήν ρίζαν, νῦν δέ τόν καρπὸν ἰᾶται· κωλύων μὲν καὶ φῦναι τήν ἀρχήν τό κακόν, ἄν δ' ἄρα βλαστήσῃ καὶ καρπὸν ἐνέγκῃ τόν πονηρότατον, πάντοθεν αὐτόν κατακαίω μαιζόνως. Διά τοι τοῦτο καὶ κρίσιν εἰπών, καὶ συνέδριον, καὶ γέεναν, καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ θυσίας διαλεχθεῖς, καὶ ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἴνα γάρ μὴ λέγῃς· Τί οὖν, ἄν ἀρπάζωμαι, καὶ εἰς δικαστήριον ἔλκωμαι; καὶ ταύτην ἀνεῖλε τὴν ἀφορμὴν καὶ τὴν πρόφασιν· κελεύει γάρ μηδέ οὕτως ἐχθραίνειν. Εἶτα, ἐπειδὴ τοῦτο μέγα ἦν τό ἐπίταγμα, ἀπὸ τῶν παρόντων ποιεῖται τὴν συμβουλήν, ἃ τοὺς παχυτέρους μᾶλλον τῶν μελλόντων κατέχειν εἶωθε. Τί γάρ λέγεις φησὶν· ὅτι δυνατότερός ἐστι, καὶ ἀδικεῖ; Οὐκοῦν μᾶλλον σε ἀδικήσῃ, ἐάν μὴ καταλύσῃς, ἀλλὰ ἀναγκασθῆς εἰς δικαστήριον ἐλθεῖν. Τότε μὲν γάρ χρημάτων ἀποστάς, τό σῶμα ἕξεις ἐλεύθερον· ὑπὸ δέ τῆ ψήφῳ γενόμενος τοῦ δικαστοῦ, καὶ δεσμευθήσῃ, καὶ τὴν ἐσχάτην δώσεις δίκην. Ἄν δέ φύγῃς τὴν ἐκεῖ μάχην, δύο καρπώσῃ καλά· καὶ τό μηδέν παθεῖν ἀηδές,

6. Γι' αυτό λοιπόν, από τη μια μεν θεραπεύει τη ρίζα, από την άλλη τον καρπό. Εμποδίζοντας μεν κατ' αρχήν να φυτρώσει το κακό, αλλά αν βλαστήσει και φέρει τον πιο κακό καρπό, κατακαίοντάς τον ισχυρά από παντού. Γι' αυτό και όταν είπε για κρίση και συνέδριο και γέενα και μιλώντας για τη δική του θυσία προσθέτει και άλλα λέγοντας τα εξής: Κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντίδικό σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο. Για να μη λες: τι λοιπόν θα κάνω αν αδικούμαι; τι λοιπόν θα κάνω αν μου αρπάζουν (την παρουσία μου) και τραβιέμαι στο δικαστήριο; και αυτήν την αφορμή την αναίρεσε και την πρόφαση. Διότι δίνει εντολή να μην έχουμε καμιά ἐχθρα. Ἐπειτα, επειδή αυτό ήταν μεγάλη εντολή, δίνει τη συμβουλή παίρνοντας παράδειγμα από τα της ζωής αυτής, τα οποία συνήθως περισσότερο από τα μέλλοντα κυριαρχούν σ' όσους είναι πνευματικά δυσκίνητοι. Διότι λέει: τι λες; ότι είναι δυνατότερος και ἀδικεῖ; Λοιπόν θα σε ἀδικήσῃ περισσότερο αν δε συμβιβαστείς, αλλά αναγκαστείς να ἐλθῃς στο δικαστήριο. Διότι τότε αφού εγκαταλείψεις τα χρήματα, θα εἶσαι ἐλεύθερος

καί τό σόν γενέσθαι τό κατόρθωμα λοιπόν, καί μηκέτι τῆς ἐκείνου βίας. Εἰ δέ οὐ βούλει πεισθῆναι τοῖς λεγομένοις, οὐκ ἐκείνον ἀδικεῖς τοσοῦτον, ὅσον σαυτόν. Ὅρα δέ καί ἐνταῦθα πῶς αὐτόν ἐπείγει· εἰπὼν γάρ, Ἴσθι ἐνόων τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἐπήγαγε, ταχύ· καί οὐκ ἠρέκεσθη τούτῳ, ἀλλά καί ταύτης τῆς ταχύτητος ἕτεραν ἐζήτησεν ἐπίτασιν, εἰπὼν· Ἔως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· διὰ τούτων ὠθῶν αὐτόν καί κατεπέιγων μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Οὐδέν γάρ οὕτω τόν βίον ἀνατρέπει τόν ἡμέτερον, ὡς τό μέλλειν καί ἀναβάλλεσθαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ. Πολλάκις γοῦν τοῦτο καί ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παντός ἐποίησεν. Ὡσπερ οὖν καί ὁ Παῦλος φησιν· Πρὶν ἢ τόν ἥλιον δῦναι, λῦσον τήν ἔχθραν.

Χρυσόστομος, PG 57, 252

σωματικά. Όταν όμως βρεθείς κάτω από την απόφαση του δικαστή και φυλακιστείς, τότε θα υποστείς και τη χειρότερη τιμωρία. Αν όμως αποφύγεις τη μάχη εκεί, θα ωφεληθείς δύο καλά. Και το να μην πάθεις τίποτε άσχημο και στη συνέχεια να επιτελεστεί το κατόρθωμά σου και όχι η βία εκείνου (του αντιδίκου). Αν όμως θέλεις να πειστείς σ' αυτά που λέγονται, δεν αδικεῖς τόσο εκείνον όσο τον εαυτό σου. Δες και εδώ πώς αυτός (ο Χριστός) μιλάει για άμεση εφαρμογή. Διότι όταν εἶπε "κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντιδίκό σου" συμπλήρωσε "γρήγορα". Και δεν αρκέστηκε σ' αυτό, αλλά και ζήτησε και σ' αυτήν την ταχύτητα επίταση λέγοντας: "όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο"· ωθώντας τον μ' αυτά και προτρέποντας σε γρήγορη δράση με πολλή σφοδρότητα. Διότι τίποτε δεν ανατρέπει τη ζωή μας τόσο όσο το να αφήνουμε για το μέλλον και να αναβάλλουμε τη διάπραξη των καλών. Πολλές φορές, λοιπόν, αυτό μας οδήγησε στο να τα χάσουμε όλα. Όπως, λοιπόν, και ο Παύλος λέγει: Πριν να δύσει ο ήλιος, διάλυσε την έχθρα.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιες βασικές χριστιανικές αρχές καταρρακώνονται με τα βασανιστήρια;
2. Σε ποιες περιπτώσεις επιτρέπεται η χρήση βίας και αφαίρεση της ζωής; Εκφράστε τις απόψεις σας.
3. Γιατί η Εκκλησία καταδικάζει τη θανατική ποινή; Ποιους λόγους επικαλούνται οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής;
4. Ο Χριστός είπε: *“ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην”*. Πώς συμβιβάζονται αυτά με τον αμυντικό πόλεμο; Συμφωνείτε με την άποψη που εκφράζει ο π. Dimitri Doudko στο παραπάνω κείμενο;

16. ΑΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Αυτοκτονία - Αυτοθυσία - Ευθανασία - Αμβλωση)

Η ζωή ως δώρο Θεού

Η ζωή, όπως είπαμε σε προηγούμενο μάθημα, είναι δώρο του Θεού στον άνθρωπο. Δεν υπάρχει μόνη της, αλλά προέρχεται από το Θεό, που ο Ίδιος είναι η ζωή: “*ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ*” (Ιωάν. 11:25). Μια ζωή με προοπτική, χωρίς τέλος, δηλαδή αιώνια, δίχως πόνο και θάνατο, τέλεια, ακέραιη.

Ο θάνατος και η φθορά είναι οι τραγικές συνέπειες της πτώσης του ανθρώπου, της απομάκρυνσής του από το Θεό. Ο Απόστολος Παύλος διδάσκει ότι “*ἐγίνε κι ο Ιησούς ἄνθρωπος, για να καταργήσει με το θάνατό Του αυτόν που εξουσίαζε το θάνατο, δηλαδή το διάβολο*” (Εβρ. 2: 14), διακηρύσσει “*ἔσχατος ἐχθρός καταργεῖται ὁ θάνατος*” (Α΄ Κορ. 15: 26) και διαβεβαιώνει ότι με την Ανάσταση του Χριστού “*κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τό νίκος, ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον; τό δέ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία*” (ο θάνατος αφανίστηκε· η νίκη είναι πλήρης! Θάνατε, πού είναι το κεντρί της δυνάμης σου; Άδη, πού είναι η νίκη σου; Τη δύναμη να πληγώνει θανάσιμα την παίρνει ο θάνατος από την αμαρτία) (1 Κορ. 15:54-56).

Όταν στην καθημερινή μας ζωή δεν θα αρνούμεθα κάποιο δώρο που μας προσφέρεται, πώς να αρνηθούμε στο Θεό το δώρο της ζωής που μας το χαρίζει τόσο γενναιόψυχα και πλουσιοπάροχα; Κάθε παρέμβαση στο φαινόμενο της ζωής εκ μέρους του ανθρώπου μοιάζει με κλοπή του δώρου του Θεού προς τον άνθρωπο. Η ζωή δεν είναι δική μας, έγινε δική μας. Δεν μας ανήκει, αλλά μας χαρίστηκε. Δεν είναι ιδιοκτησία μας, είναι δώρο Θεού και χάρισμά Του. Μια παροιμία λέει “το δώρο δε δωρίζεται”: δεν επιτρέπεται να σπαταλάς ή να καταστρέφεις ό,τι δε σου ανήκει, αλλά σου χαρίστηκε. Αν κάτι τέτοιο ισχύει στα απλά, καθημερινά, ανθρώπινα δώρα, πόσο μάλλον ισχύει για το δώρο του Θεού!

Αυτοκτονία - Αυτοθυσία

Μια μορφή άρνησης της ζωής είναι η αυτοκτονία. Τα αίτιά της μπορεί να είναι: απογοήτευση, αδυναμία χαρακτήρα, λιποταξία μπροστά στις

*Καράβι με σπίτι.
Αλληγορία για την
ανθρώπινη συνύπαρξη
και αλληλεγγύη
στο ταξίδι (: ζωή)
στη θάλασσα
(: χρόνος). (Έργο π.
Σταμ. Σκλήρη, 1999)*

άσχημες περιστάσεις, κακή ψυχολογική κατάσταση, νοσηρή ιδιοσυγκρασία. Θύματά της είναι συνήθως νέοι άνθρωποι και ευαίσθητοι χαρακτήρες. Τα δελτία ειδήσεων αναφέρονται σε αυτοκτονίες στρατευμένων παιδιών, που δεν είναι προετοιμασμένα να αντέξουν έκτακτες συνθήκες ζωής, και ευαίσθητων ανθρώπων που τερματίζουν το βίο τους, επειδή δοκίμασαν μια συναισθηματική απογοήτευση ή επαγγελματική αποτυχία.

Η Εκκλησία μας καταδικάζει την αυτοκτονία, επειδή είναι η αυτοκαταστροφή του ανθρώπου, απιστία στο Θεό και την πρόνοιά του, απουσία της χριστιανικής ελπίδας. Ο αυτόχειρας, εκείνος δηλαδή που αυτοκτο-

νεί, αρνείται το δώρο της ζωής. Επιπλέον με την αυτοκτονία, αποχωρίζεται από την πηγή της ζωής, το Θεό, χωρίς να έχει τη δυνατότητα μετάνοιας. Για να μας διαπαιδαγωγήσει η Εκκλησία σ' αυτό το τόσο κρίσιμο θέμα ζωής και θανάτου, προκειμένου μάλιστα να προφυλάξει κάθε αδύναμο χαρακτήρα από τέτοιο απονενομημένο διάβημα, δηλαδή μια πράξη δίχως νόημα, παίρνει πάρα πολύ αυστηρά μέτρα: απαγορεύει να ψαλεί η νεκρώσιμη ακολουθία και να παραστεί ιερέας στην ταφή του αυτόχειρα, εκτός αν προσκομιστεί ιατρική βεβαίωση που πιστοποιεί ότι ο δράστης έπασχε από ψυχικό νόσημα.

Ένα τόσο σκληρό μέτρο κατανοείται από τη βαρύτητα που έχει η αφαίρεση της ζωής και δικαιολογείται από την παιδαγωγική και ποιμαντική μέριμνα της Εκκλησίας για τη λήψη προληπτικών μέτρων. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να αποτραπεί η αυτοκαταστροφή μας; Άλλωστε ο αυτόχειρας με την τελευταία του πράξη αποφασίζει να αποκόψει τον εαυτό του από το σώμα της Εκκλησίας και αρνείται τη διδασκαλία της και τον τρόπο ζωής της.

Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες προσφέρει κάποιος τη ζωή για σκοπούς ιερούς, όπως στις περιπτώσεις του Ζαλόγγου και του Αρκαδίου, όπως και σε περιπτώσεις που προσφέρει κάποιος τη ζωή από αγάπη προς τον πλησίον στην προσπάθειά του να τον σώσει από έναν κίνδυνο. Στις περιπτώσεις αυτές έχουμε αυτοθυσία και αποτελεί πράξη ύψιστης αγάπης και προσφοράς προς τον πλησίον, σύμφωνα με το παράδειγμα του Χριστού, ο οποίος πρόσφερε την ύψιστη θυσία για τους ανθρώπους.

Η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία βρίσκεται στα κίνητρα. Όταν τα κίνητρα είναι ιδιοτελή, έχουμε αυτοκτονία, ενώ όταν τα κίνητρα είναι ανιδιοτελή και η πράξη προκαλείται από αγάπη προς το συνάνθρωπο ή για να αποφευχθούν καταστάσεις βιασμού της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας έχουμε αυτοθυσία.

Ευθανασία

Όταν κάποιος πάσχει από ανίατο βαρύ νόσημα, π.χ. καρκίνο στο τελικό στάδιο, ταλαιπωρούμενος από αφόρητους πόνους, χωρίς κάποια ελπίδα θεραπείας ή έστω βελτίωσης, όπως επίσης όταν βρίσκεται κατάκοιτος για πάρα πολύ χρόνο, είτε από εγκεφαλικό επεισόδιο είτε από τραυματισμό του νευρικού συστήματος σε σοβαρό αυτοκινητικό ατύ-

χημα συνήθως, τότε σκέπτονται οι συγγενείς του και οι ιατροί να επιφέρουν το θάνατό του άλλοτε με τη χορήγηση θανατηφόρου φαρμάκου κι άλλοτε με τη διακοπή λειτουργίας των ιατρικών μηχανημάτων που κρατούν τον ασθενή στη ζωή. Αυτή η πράξη διακοπής της ζωής λέγεται ευθανασία, δηλαδή “καλός θάνατος” (ευ + θάνατος= ευθανασία). Πράξη ευθανασίας μπορεί να χαρακτηριστεί και η περίπτωση κατά την οποία, ενώ μπορεί να παρασχεθεί βοήθεια (διασωλήνωση, οξυγόνο κτλ.) σε ασθενή, δεν του παρέχεται (παθητική ευθανασία).

Τα ελατήρια μπορεί να είναι αγνά: να μην τυραννιέται άσκοπα ο άνθρωπος. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις αυτός που καλείται να πάρει την απόφαση, αντιμετωπίζει ένα φοβερό συνειδησιακό δίλημμα, σηκώνει ένα σταυρό. Κάποτε όμως τα κίνητρα είναι υστερόβουλα: να μην ξοδεύονται οι συγγενείς σε πανάκριβες και μακροχρόνιες θεραπείες ή να επισπεύσουν το θάνατό του για να τον κληρονομήσουν συντομότερα!... Σε πολλές περιπτώσεις πάντως ο ασθενής δεν ερωτάται κι έτσι άλλοι αποφασίζουν για τη ζωή του. Με αυτόν τον τρόπο όμως η ευθανασία δε διαφέρει από δολοφονία. Σε μερικές περιπτώσεις ο κατάκοιτος ασθενής έχοντας συναίσθηση της κατάστασής του ζητά να επέλθει ο θάνατός του, για να απαλλαγεί από την τυραννία του πόνου. Εδώ η ευθανασία μοιάζει με αυτοκτονία.

Σε κάθε περίπτωση, σαν “δολοφονία” ή σαν “αυτοκτονία”, η ευθανασία σημαίνει την αφαίρεση ανθρώπινης ζωής. Η ευθανασία επομένως είναι πράξη που είναι αντίθετη με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, γι’ αυτό η Εκκλησία είναι αντίθετη τόσο στην **ενεργητική ευθανασία** (χορήγηση θανατηφόρου μέσου, διακοπή μηχανημάτων υποστήριξης) όσο και στην **παθητική ευθανασία** (μη παροχή μηχανικής υποστήριξης).

Αμβλωση

Μερικές φορές η γέννηση ενός παιδιού είναι ανεπιθύμητη. Μπορεί το ζευγάρι να είναι ανύπαντρο ή να μην είναι ακόμα έτοιμο να αποκτήσει παιδί (για λόγους οικονομικούς, ψυχολογικούς ή περιστασιακούς). Ακόμη, ενδέχεται να συντρέχουν κωλύματα υγείας (π.χ. κληρονομική ασθένεια ή προσωρινό νόσημα της μητέρας) ή η εγκυμοσύνη να είναι αποτέλεσμα βιασμού. Τότε το ζευγάρι καταφεύγει σε ιατρικές ή πρακτικές μεθόδους για τη διακοπή της κύησης (χειρουργική επέμβαση κ.ά.).

Η πρόωρη εκβολή του εμβρύου με τεχνητή διακοπή της κύησης λέγεται άμβλωση ή έκτρωση.

Η Εκκλησία απαγορεύει την άμβλωση (91ος κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, 692) ταυτίζοντάς την με το φόνο. Ο λόγος είναι ότι αφαιρείται μια ανθρώπινη ζωή, ματαιώνεται ένα δώρο του Θεού και εκδηλώνεται περιφρόνηση του υποψήφιου γονέα προς ένα άλλο πρόσωπο, δηλαδή το κυοφορούμενο παιδί. Είναι διαπιστωμένο ότι η άμβλωση δημιουργεί τεράστια ηθικά προβλήματα, προβλήματα ενοχής, που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε άσχημες ψυχολογικές καταστάσεις και να δημιουργήσουν ψυχικά τραύματα. Σήμερα έχει γίνει πια συνείδηση ότι το έμβρυο είναι μια ζωή, μια ύπαρξη που έχει δικαίωμα να ζήσει, δεν είναι κτήμα που το διαχειρίζεται κάποιος και δεν είναι τόσο απλή υπόθεση η διακοπή της κύησης. Σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις για λόγους ιατρικούς (κίνδυνος ζωής της μητέρας) και περιστασιακούς (περιπτώσεις βιασμού) γίνεται δεκτή η διακοπή της κύησης.

Στην πράξη, πάντως, η Εκκλησία ποτέ δεν αντιμετωπίζει αυτά τα προβλήματα απρόσωπα. Δεν αρκείται, δηλαδή, στη γενική απαγόρευση που προαναφέραμε, αλλά πλησιάζει κάθε περίπτωση ως ξεχωριστό και ιδιαίτερο περιστατικό, που χρειάζεται ξεχωριστό και ιδιαίτερο χειρισμό. Αυτή είναι η “ποιμαντική” της Εκκλησίας, η οποία φροντίζει, με σεβασμό στην προσωπικότητα και τις συνθήκες της ζωής του κάθε ανθρώπου, να καταδεικνύει το πνεύμα της εκκλησιαστικής διδασκαλίας και να ενισχύει τον άνθρωπο, ώστε να το ακολουθήσει ελεύθερα.

Με την πίστη, δηλαδή την εμπιστοσύνη, προς το δωροδότη Θεό, με αίσθημα προσωπικής ευθύνης, με την κατάλληλη και έγκαιρη προετοιμασία του ζευγαριού για την τεκνογονία και με την επίκληση της βοήθειάς Του για να διευθετηθούν τα προβλήματα μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, καλείται ο χριστιανός να δώσει τη μάχη της ζωής ενάντια στο θάνατο παίρνοντας το μέρος του **“αρχηγού της ζωής”** (Πράξ. 3:15), όπως λέγεται ο Χριστός στην Καινή Διαθήκη.

ΚΕΙΜΕΝΑ

... Καί αί τοίνυν τά ἀμβλωθρίδια διδοῦσαι φάρμακα φονεύτριαί εἰσι καί αὐταί, καί αί δεχόμεναι τά ἐμβρυοκτόνα δηλητήρια... ἐνταῦθα γάρ ἐκδικεῖται οὐ μόνον τό γενησόμενον, ἀλλά καί αὐτός ὁ ἑαυτῶ ἐπιβουλεύσας, διότι ὡς ἐπί τό πολύ ἐναποθνήσκουσι ταῖς τοιαύταις ἐπιχειρήσεσιν αί γυναῖκες. Πρόσεστι δέ τούτω καί ἡ φθορά τοῦ ἐμβρύου, ἕτερος φόνος κατά γε τήν ἐπίνοιαν τῶν ταῦτα τολμώντων.

Μ. Βασίλειος, *Επιστολή 188*

...και αυτές λοιπόν που δίνουν φάρμακα για τα αμβλωμένα έμβρυα είναι και οι ίδιες φονεύτριες και αυτές που δέχονται τα δηλητήρια που σκοτώνουν τα έμβρυα... εδώ εκδικείται όχι μόνο το παιδί που θα γεννιόταν αλλά και ο ίδιος που σκέφτεται να κάνει κακό στον εαυτό του, διότι συνήθως πεθαίνουν οι γυναίκες σ' αυτές τις ενέργειες. Σ' αυτό προστίθεται και η καταστροφή του εμβρύου, άλλος φόνος, κατά το επινόημα αυτών που τα τολμούν αυτά.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία;
2. Πώς αξιολογούνται η καθεμιά;
3. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η αυτοκτονία προϋποθέτει ψυχική δύναμη και επομένως είναι ηρωική πράξη. Συμφωνείτε μ' αυτήν την άποψη;
4. Για ποιους λόγους η Εκκλησία είναι αντίθετη προς την ευθανασία; Πώς τοποθετείστε στο θέμα αυτό και γιατί;
5. Ποια ηθικά προβλήματα δημιουργεί η άμβλωση και ποια ψυχολογικά;

17. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ

(Η αναζήτηση του νοήματος της ζωής)

Αναζητώντας τον παράδεισο: αληθινό ή “τεχνητό”;

Στο πρώτο βιβλίο της Βίβλου, στη Γένεση, περιγράφεται ο παράδεισος, όπου ζούσε το πρωτόπλαστο ζευγάρι, όχι μόνο σαν τόπος ιδανικής διαβίωσης μέσα στον κήπο της Εδέμ, αλλά κυρίως ως ένας τρόπος ζωής με τρία γνωρίσματα: την αλήθεια, την αγάπη και την ελευθερία. Αλήθεια στο νόημα της ζωής είναι η σχέση, όπως δείξαμε στο 13ο μάθημα. Αγάπη ανάμεσα στους ανθρώπους, στο Θεό και στη φύση που τους περιέβαλλε. Ελευθερία στις επιλογές, χωρίς αυθαιρεσία και δίχως ασυδοσία, αλλά με ευθύνη και αμοιβαιότητα. Όταν ο άνθρωπος θέλησε να γίνει σαν θεός χωρίς Θεό αληθινό, τότε έχασε τον παράδεισο και ρίχτηκε στον ιδρώτα της βιοπάλης και στον πόνο της φθοράς.

Από τότε μέχρι τώρα δεν έπαψε ποτέ ο άνθρωπος και μάλιστα ο ευαίσθητος νέος να αναζητά τον παράδεισο, δηλαδή το νόημα της ζωής κι έναν κάποιο τρόπο βίωσής του. Αφού όμως ο πραγματικός παράδεισος είναι μακρινός και δύσκολος, απόμεινε ο ψεύτικος παράδεισος, ο “τεχνητός παράδεισος” των ναρκωτικών, που προκαλούν παραισθήσεις ευφορίας, διευρύνουν δήθεν τη συνείδηση, και γεννούν προσωρινές ψευδαισθήσεις ευτυχίας. Τα ναρκωτικά προσφέρουν ψεύτικη λύση σε ένα αληθινό πρόβλημα, που είναι η ζήτηση και η βίωση του νοήματος της ζωής.

Ανακαλύπτοντας την κόπωση των ναρκωτικών

Τι συμβαίνει με τα ναρκωτικά στ' αλήθεια; Ακούμε μαρτυρίες από-μων που έπεσαν στην παγίδα των εμπορών λευκού θανάτου, όπως αποκαλούνται οι ναρκωτικές ουσίες. Όσοι ατύχησαν και μπλέχτηκαν στο θανατηφόρο αυτό κύκλωμα της εξάρτησης καταθέτουν τις προσωπικές οδυνηρές μαρτυρίες τους που συνοψίζονται στις παρακάτω θλιβερές διαπιστώσεις:

1. Προσωρινά ικανοποιημένοι και μόνιμα ανικανοποίητοι έμειναν όλοι οι χρήστες ναρκωτικών. Δοκίμασαν από “περιέργεια”, για δήθεν επίδειξη εύκολης τόλμης ή παρασύρθηκαν από επιτήδειους. Σε μια στιγμή αδυναμίας μπλέχτηκαν στον ιστό της θανατηφόρας αράχνης των παραισθησιογόνων ουσιών. Όλοι τους, χωρίς καμιά απολύτως εξαίρεση, μετάνιωσαν φρικτά. Κανείς ποτέ δεν έμεινε ικανοποιημένος από τα ναρκωτικά, γιατί η ευχαρίστηση ήταν παροδική, στιγμιαία, σχεδόν ακαριαία.

2. Η πορεία από τα ελαφρότερα στα σκληρότερα είναι θέμα διαδικαστικό. Υπάρχουν βέβαια οι απόψεις ότι τα λεγόμενα “μαλακά” ναρκωτικά δε βλάπτουν τόσο και μπορεί κάποιος να μείνει σ' αυτά, χωρίς να περιπέσει στα σκληρά. Οι απόψεις αυτές, όμως, αμφισβητούνται έντονα, γιατί οι έρευνες που έγιναν από ειδικούς επιστήμονες δείχνουν ότι σε μεγάλο ποσοστό οι χρήστες δε μένουν μόνο στα λεγόμενα “μαλακά” αλλά πολύ εύκολα φτάνουν στα “σκληρά”, που είναι και θανατηφόρα. Η εξάρτηση από τις παραισθησιογόνες ουσίες είναι η πιο οδυνηρή εμπειρία των ναρκομανών. Κανείς τοξικομανής δεν έχει την ευχέρεια της επιλογής. Όταν μπει στο θανατηφόρο κύκλωμα των ναρκωτικών, παθαίνει στερητικό σύνδρομο κάθε φορά που τολμά να πει “όχι!” στη δόση του. Το στερητικό σύνδρομο είναι ένα σύνολο επώδυνων συμπτωμάτων που νιώθει ο χρήστης, όταν στερείται την ουσία του. Μόνο εάν ακολουθήσει συγκεκριμένη κι αυστηρή θεραπεία απεξάρτησης μαζί με δική του έντονη προσπάθεια έχει κάποιες ελπίδες σωτηρίας.

3. Οι μόνιμοι διαρκώς ωφελημένοι και μόνιμοι κερδισμένοι είναι οι παραγωγοί και οι έμποροι του λευκού θανάτου, αδιάστακτα άτομα του υποκόσμου, που μετέρχονται απίθανες μεθόδους για να παρασύρουν αθώα παιδιά στα δίχτυα τους με σκοπό να θησαυρίζει το κύκλωμα των κακοποιών. Το πιο φοβερό είναι ότι εξαναγκάζουν αθώους χρήστες ναρκωτικών να

*Ο θάνατος
έφιππος.
(Έργο του
A. Dürer, 1505)*

γίνονται συνεργοί τους, τα λεγόμενα “βαποράκια”, που ως αδαείς, άπειροι δηλαδή, συλλαμβάνονται από τις αρχές ασφαλείας ενώ οι μεγαλέμποροι μένουν τελικά ασύλληπτοι και δρουν ασύδοτα. Κερδισμένοι βγαίνουν οι έμποροι ναρκωτικών και ζημιωμένοι μένουν πάντα οι χρήστες.

4. Η υγεία όλων όσων δοκίμασαν ναρκωτικά έχει πληγεί βαριά και ανεπανόρθωτα. Ο οργανισμός εξασθενεί και γίνεται ευάλωτος σε διάφορες ασθένειες. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι μορφές εξαρτησιογόνων ουσιών, με καταστροφικά αποτελέσματα για τους εξαρτημένους, είναι και το κάπνισμα και το αλκοόλ. Ίσως το κάπνισμα και ο αλκοολισμός να μην οδηγούν τόσο γρήγορα σε θανατηφόρα αποτελέσματα, όπως οι τοξικές ουσίες, δεν παύουν όμως να αποτελούν τα πρώτα στάδια εξάρτησης του οργανισμού από “ουσίες”. Είναι διαπιστωμένο ότι η εξάρτηση από τα ναρκωτικά είναι πολύ ισχυρή και γι’ αυτό, ενώ το αλκοόλ και το κάπνισμα μπορεί κάποιος να τα “κόψει”, από τα ναρκωτικά, ποτέ κανείς δεν καταφέρνει να σταματήσει την εξάρτηση, αν δεν υποβληθεί σε οδυνηρή και όχι πάντοτε επιτυχημένη θεραπεία αποτοξίνωσης.

5. Η ζωή των τοξικομανών μοιάζει με ναρκοπέδιο. Όποιος παίρνει ναρκωτικά, είναι σαν να σπέρνει με νάρκες τη ζωή του. Τα ναρκωτικά είναι νάρκες: τινάζουν στον αέρα εκείνον που τις εγγίζει. Ο χρήστης ναρ-

κωτικών ουσιών απειλείται, δυστυχώς, από πρόωρο θάνατο, γιατί, όπως επιβεβαιώνει η καθημερινή πραγματικότητα, αυτό είναι το συνηθέστερο αποτέλεσμα από τη χρήση ναρκωτικών. Το βασανιστικό ερώτημα για τους ίδιους τους ναρκομανείς είναι αν θα είναι τα επόμενα θύματα και “πότε” θα συμβεί το μοιραίο τέλος της ζωής τους, που μένει άγνωστο.

6. Δεν μπορεί να παραγνωριστεί και το γεγονός ότι η χρήση ναρκωτικών έχει συνέπειες τραγικές για την οικογένεια. Πολλές φορές η ανάγκη εξεύρεσης χρημάτων για την αγορά των ουσιών ωθεί το χρήστη σε πράξεις αξιόποινες. Οικογένειες διαλύονται και τα προβλήματα μοιάζουν αξεπέραστα.

Είναι στ’ αλήθεια άξιο πολλής προσοχής, ότι ποτέ κανείς δεν υπερασπίστηκε τη διάδοση των ναρκωτικών, παρά μόνο όποιος εμπορεύτηκε τοξικές ουσίες και πλούτισε από αυτές σε βάρος των συνανθρώπων του. Οι πιο δεινοί, φοβεροί κατηγοροί των ναρκωτικών, είναι οι ίδιοι οι χρήστες: όσοι δοκίμασαν παραισθησιογόνα έγιναν οι πιο αμείλικτοι εχθροί τους. Γιατί άραγε; Μα είναι ολοφάνερο: ζητώντας τον παράδεισο του νοήματος της ζωής ανακάλυψαν την κόλαση των ναρκωτικών. Από κει κάτω υψώνουν κραυγή διαμαρτυρίας και φωνή απελπισίας. Χρέος μας είναι να τους ακούμε και να τους δείχνουμε τη συμπαράστασή μας, παραδειγματιζόμενοι από τις οδυνηρές μαρτυρίες και τα επώδυνα μαρτύριά τους.

Βρίσκοντας το νόημα της ζωής

Η Εκκλησία έχει να πει μερικά απλά κι αληθινά λόγια γύρω από το πρόβλημα των ναρκωτικών σήμερα:

1. Ο “παράδεισος” δεν αγοράζεται, ούτε πουλιέται. Η ευτυχία του ανθρώπου είναι αγαθό εκτός εμπορίου, μακριά από χρηματικές συναλλαγές. Οι νέοι δεν πρέπει να εμπιστεύονται τους εμπόρους λευκού θανάτου! Να είναι έξυπνοι, δηλαδή καχύποπτοι σ’ όσους πουλάνε συνταγές ευτυχίας και μάλιστα σε τόσο ακριβή τιμή!

2. Ο “παράδεισος”, η λύση στο πρόβλημα, δε βρίσκεται στους άλλους, αλλά σ’ εμάς, μέσα στα ίδια τα χέρια μας. Δεν πρέπει να εμπιστεύονται οι νέοι όσους τους πλησιάζουν και υπόσχονται αυτόματες λύσεις στις δυσκολίες της ζωής! Πρέπει να αντισταθούν, να κινηθούν ενεργητικά και δραστήρια οι ίδιοι με την ορμή της νιότης και να εμπιστευτούν μόνο όσους τους αγαπούν και τον εαυτό τους!

3. Ο “παράδεισος” δε βρίσκεται στο “εγώ”, αλλά είναι στο “εμείς”! Η ευτυχία δε βρίσκεται στο “εγώ” του ατόμου, αλλά ολόγυρα. Ο νέος θα τη βρει στην αγάπη στο συνάνθρωπο, στον έρωτα με το άλλο φύλο, εκεί που προφέρεται άδολα κι αφειδώλευτα, δηλαδή αγνά, πλουσιοπάροχα, και χωρίς συμφέρον ή ιδιοτέλεια, από τη φύση, την κοινωνία, την οικογένεια, απ’ όσους αγαπούν αληθινά.

Η Εκκλησία προτείνει θετικά, συγκεκριμένα και εγγυημένα από τη μακραίωνη πείρα ζωής που διαθέτει μέσα στην ιστορία δύο χιλιάδων ετών το νόημα της ζωής τις θεμελιώδεις αρχές της.

α. Ζω θα πει **αγαπώ**, σχετίζομαι, ερωτεύομαι, γίνομαι ένα με το “άλλο”.

β. Αγαπώ σημαίνει **ελευθερώνομαι** από τη μοναξιά, διπλασιάζω το άτομό μου, πολλαπλασιάζομαι, αποκτώ απογόνους, περνώ από το πάμπτωχο “εγώ” μου στο πάμπλουτο “εμείς”: με τον αγαπημένο σύντροφο της ζωής μου και με τα παιδιά μας.

γ. Ελευθερώνομαι σημαίνει **αληθεύω**, δηλαδή ζω την αλήθεια, υπάρχω αυθεντικά, κι όχι ψεύτικα, προγεύομαι τον πραγματικό παράδεισο από τώρα πάνω σε τούτη τη γη ως μια πραγματικότητα, που γεμίζει τη ζωή μου με νόημα και αληθινή χαρά. Έτσι αποφεύγω τους “τεχνητούς παραδείσους” ναρκωτικών ουσιών, που πλουτίζουν τους αδίστακτους εμπόρους λευκού θανάτου.

Ανάμεσα στον πραγματικό και στον “τεχνητό” παράδεισο ο νέος μπορεί να διαλέξει. Μόνο ένα πράγμα πρέπει να έχει υπόψη: διαλέγει ο ίδιος και δεν επιτρέπει σε κανέναν άλλο να κάνει τη δική του επιλογή.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Παίρνει κανείς ναρκωτικά για να ξεχάσει μια αγωνία που έχει γίνει ανυπόφορη. Ασφαλώς, ένας έφηβος κατατρέχεται σχεδόν πάντα από την αγωνία: μπροστά στην κοινωνία, όπου πρέπει να βρει τη θέση του, μπροστά στο θάνατο και στη σεξουαλικότητα που τον μαγεύουν και συνάμα τον απωθούν. Αλλά η αγωνία του εφήβου γίνεται ανυπόφορη μόνο όταν συναντάται με την αγωνία ενός πολιτισμού και πολλαπλασιάζεται από αυτήν. Ούτε σημεία αναφοράς,

ούτε αζίζες, ούτε νόημα, με μόνο, στο τέλος πάντων, το μηδέν. Τότε επέρχονται τα ναρκωτικά, λήθη του θανάτου, επιστροφή στους μητρικούς κόλπους, θαυμαστή εξερεύνηση των υπογείων της ψυχής και του κόσμου. Ανακαλύπτει κανείς άλλες καταστάσεις της συνείδησης - αλλά πρόκειται πάντα γι' αυτόν τον κόσμο που τον κλείνει ο θάνατος....

Η αποτοξίνωση είναι εύκολη, αλλά δεν είναι μηδαμινή. Πρέπει στη συνέχεια να προσφερθεί φιλοξενία, προστασία, καθοδήγηση. Να παισιωθούν ισχυρά και να βοηθηθούν να μεγαλώσουν κάποιες αποδιοργανωμένες υπάρξεις, λίγο πολύ εμβρυϊκές - που έχουν όμως επιδείξει μια προσμονή, μια απαίτηση, που έχουν σχεδιάσει ένα ξεπέρασμα. Η μόνη αληθινή απάντηση, μακροπρόθεσμα, είναι να ξαναβρούν τους δρόμους μιας αυθεντικής πνευματικότητας.

Olivier Clement, "Η αλήθεια ελευθερώσει ύμās". Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο Α', εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1997, σ. 174-175.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιοι λόγοι οδηγούν τους νέους σήμερα στα ναρκωτικά; Ποιος κατά την άποψή σας φέρει την ευθύνη για την πληγή αυτή;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες από τη χρήση ναρκωτικών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο;
3. Ποια είναι τα περιθώρια επιλογής για τον εξαρτημένο από ναρκωτικές ουσίες;
4. Υπάρχει διέξοδος από τον κόσμο των ναρκωτικών για όσους έχουν εμπλακεί;
5. Ποιος θα μπορούσε να προσφέρει πραγματική βοήθεια στον εξαρτημένο από ουσίες άνθρωπο και πώς;
6. Πού μπορεί να αναζητήσει κανείς τον παράδεισο; Ποια είναι η θέση της Εκκλησίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

(Δ.Ε. 18 - 20)

Η χριστιανική ηθική και η σύγχρονη τεχνολογία

*Χαλάμε δισεκατομμύρια δολάρια για να πάμε στο Διάστημα,
την ώρα που πεθαίνουν εκατομμύρια άνθρωποι στην Αφρι-
κή. Είναι πιο εύκολο να φτάσεις πια στον Άρη απ' ό,τι στους
συνανθρώπους μας.*

Ζοζέ Σαραμάγκου, Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1998 (“Επιλον Ελευθεροτυπίας”,
22.11.1998, σ.60).

18. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η τεχνολογία ως ευλογία Θεού

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύγχρονης ζωής είναι η ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας. Μπορούμε να φανταστούμε τι συμβαίνει, όταν “κόβεται” το ηλεκτρικό ρεύμα! Τα 90% των δραστηριοτήτων μας διακόπτονται σε κάθε διακοπή της ηλεκτροδότησης. Σήμερα πια είμαστε τόσο πολύ εξαρτημένοι από την τεχνολογία, ώστε παρομοιάζουμε τον ηλεκτρισμό με το αίμα του ανθρώπου. Όπως με την αιμορραγία επέρχεται ο θάνατος του ανθρώπου, έτσι με τη διακοπή παροχής ηλεκτρικού ρεύματος απειλείται η ανακοπή της καθημερινής μας ζωής, με τη μορφή που σήμερα έχει πάρει.

Η ανάπτυξη της επιστήμης και η τεχνολογία είναι ευλογία Θεού, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Χάρη στις τεχνολογικές εφαρμογές της επιστήμης μπορούμε να κάνουμε θαύματα στη ζωή μας: βελτιώθηκαν οι συνθήκες της καθημερινής ζωής, εργασίας και διαβίωσης, ανακαλύφθηκαν αποτελεσματικές μέθοδοι αντιμετώπισης ασθενειών, εξαλείφθηκαν επιδημίες που μάστιζαν για αιώνες την ανθρωπότητα και η επικοινωνία των ανθρώπων με τις νέες τεχνολογίες έχει προσλάβει θαυμαστές διαστάσεις.

Ο εκχριστιανισμένος ευρωπαϊκός πολιτισμός, στηριγμένος και στην αρχαία ελληνική σκέψη, ανέπτυξε τις επιστήμες και δημιούργησε τη σύγχρονη τεχνολογία. Πουθενά αλλού δεν παρατηρήθηκε ανάλογη ανάπτυξη και τεχνική εφαρμογή της επιστήμης σε τόση και τέτοια έκταση, όπως έγινε στη Δυτική Ευρώπη των Νέων Χρόνων μετά την Αναγέννηση, ιδίως από το 17ο αιώνα, που καθιερώθηκε η κλασική φυσική του Νεύτωνα, και μετά το 18ο αιώνα, οπότε πια συμβαίνει η λεγόμενη Βιομηχανική Επανάσταση. Ίσως και άλλοι πολιτισμοί, θαυμαστοί για τα φυσικομαθηματικά τους ευρήματα ή τις τεχνικές εφευρέσεις τους, όπως είναι ο αρχαιοελληνικός, ο αραβικός, ο ινδικός, ο ιαπωνικός ή ο κινεζικός, να έφτασαν σε αξιοσημείωτες επιδόσεις, υστερούν όμως απέναντι στην ευρωπαϊκή παράδοση ακριβώς σε αυτό το σημείο. Δε δημιούργησαν τεχνολογία που να επηρεάζει την καθημερινή ζωή του ανθρώπου τόσο άμεσα κι ευεργετικά, ώστε να φτάσουμε π.χ. στην κατάργηση της δουλείας, στην εξάλειψη διά νόμου του εξουθενωτικού ωραρίου εργασίας, στην αύξηση και διεύρυνση της ευημερίας των λαών κτλ.

*“Κατασκευαστής”. Έργο του El Lissitzky, 1924.
(από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999, σ. 73)*

Η ιστορία της ανθρωπότητας μας δείχνει ότι όπου σπείρεται ο χριστιανικός λόγος, εκεί ενθαρρύνεται και η τεχνική πρόοδος. Ο χριστιανός εμπνέεται από την Αγία Γραφή για να αξιοποιήσει την επιστημονική

γνώση στις τεχνολογικές εφαρμογές της, έτσι ώστε να κατορθώσει τη μετάβαση από τη δουλεία στην ελευθερία και από την απανθρωπιά στην ανθρωπιά της επίγειας εικόνας του Θεού στη γη, δηλαδή του ανθρώπου. Η βιοτική ευημερία μπορεί να είναι η ευλογία του Θεού διαμέσου της τεχνολογίας μέχρι σήμερα.

Τεχνολογία: φάρμακο ή φαρμάκι;

Αυτή όμως είναι μόνο η μια όψη της τεχνολογίας, η ορατή και φωτεινή. Δυστυχώς υπάρχει κι η άλλη πλευρά, η σκοτεινή και αθέατη όψη της. Η τεχνολογία στους καιρούς μας είναι φάρμακο που έγινε φαρμάκι, γιατρικό με δηλητήριο, έχει όχι μόνο θετικές ενέργειες, αλλά και παρενέργειες, παράγει επιθυμητά προϊόντα και ανεπιθύμητα υποπροϊόντα.

Η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας από τη σύγχρονη φυσική στον 20ό αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την τεχνολογική εφαρμογή της με δυο τρόπους: πολεμικά και ειρηνικά. Η ατομική βόμβα και η εξαφάνιση των ιαπωνικών μεγαλουπόλεων Χιροσίμα και Ναγκασάκι, τον Αύγουστο του 1945, ήταν η πρώτη *πολεμική εφαρμογή της πυρηνικής ενέργειας*. Έσπειρε το θάνατο σε χιλιάδες άμαχους αθώους και άνοιξε το δρόμο για τον πυρηνικό εξοπλισμό των δυο τότε μεγάλων υπερδυνάμεων της υφηλίου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Σήμερα διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο και πολλές μικρές χώρες με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε διαρκώς ενώπιον της θανατηφόρας απειλής ενός θερμοπυρηνικού πολέμου. Εξαιτίας της εξέλιξης της πολεμικής πυρηνικής τεχνολογίας υπολογίζεται ότι τα καταστροφικά αποτελέσματα από μια σημερινή θερμοπυρηνική σύρραξη θα 'ναι πολλαπλάσια θανατηφόρα και πολύ πιο εξοντωτικά από εκείνα στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Η *ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας* από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα γέννησε καινούριες ευκαιρίες κι αλλιώτικους κινδύνους. Για να εξευρεθεί άλλη πηγή ενέργειας, πέρα από το πετρέλαιο που ακρίβηνε αισθητά (1973, 1976) και τα παγκόσμια αποθέματα έχουν ημερομηνία λήξης, επινοήθηκε η λύση παραγωγής πυρηνικής ενέργειας σε εργοστάσια που εξασφάλιζαν ενέργεια φθηνή, άφθονη και χωρίς εξάρτηση από ξένες χώρες. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος από τα ραδιενεργά απόβλητα και την έκλυση ραδιενέργειας στις περιπτώσεις ατυχημάτων, όπως συνέβη επανειλημ-

Οικοδομικές εργασίες. Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο
(Ψαλτήρι Χλουντόφ, Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο).
(“Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”, Εκδοτική Αθηνών, τ.Η΄, σ. 185).

μένα στο Αμερικανικό Χάρισμπουργκ (1979), στο ρωσικό Τσερνομπίλ (1986) και αλλού. Το οικολογικό πρόβλημα, δηλαδή η μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος, ήταν η σοβαρή παρενέργεια της ειρηνικής χρήσης της πυρηνικής ενέργειας από την τεχνολογία.

Η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας σε διάφορους τομείς των επι-

στημών αλλά και της καθημερινής ζωής μπορεί να αποβεί από πολλαπλά ενεργητική μέχρι επιβλαβής ή επικίνδυνη. Έτσι π.χ. τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας εξυπηρετούν τον άνθρωπο, την επικοινωνία του, αλλά μπορούν να προκαλέσουν θανατηφόρα ατυχήματα, τα οποία συχνά αποδίδονται “στο ανθρώπινο λάθος”. Όμως και τα οπλικά συστήματα, ενώ κατασκευάζονται για αμυντικούς σκοπούς, χρησιμοποιούνται πολύ συχνά “για επιβολή του δικαίου του ισχυρού” σε αδύναμες στρατιωτικά χώρες, καταπατώντας κάθε έννοια ηθικής και δικαίου.

Έτσι, λοιπόν, φτάνουμε στη θλιβερή διαπίστωση ότι σήμερα πια η προηγμένη τεχνολογία, όταν δεν ελέγχεται η χρήση της, σκορπάει το θάνατο αντί να χαρίζει τη ζωή. Ο πυρηνικός πόλεμος μοιάζει με τον αιφνίδιο θάνατο του ανθρώπου που χάνει τη ζωή του ξαφνικά, ενώ η **οικολογική καταστροφή** παρομοιάζεται με τον αργό θάνατο της ανθρωπότητας, που σιγοσβήνει εξαιτίας της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

Τεχνολογία με ανθρώπινο πρόσωπο

Δυο αρνήσεις και μια θέση έχει να προτείνει η χριστιανική ηθική στο σύγχρονο άνθρωπο που προβληματίζεται με την προηγμένη τεχνική:

1. Άρνηση της ρομαντικής απαισιοδοξίας. Η τεχνολογία δεν ευθύνεται για τις παρενέργειές της. Υπεύθυνος είναι ο άνθρωπος με την ηθική συμπεριφορά του, τη χρήση ή την κατάχρηση της τεχνικής. Ο πεσιμισμός (απαισιοδοξία) που βλέπει στην τεχνολογία μόνο τις αρνητικές της πλευρές, που τη θεωρεί σαν δηλητήριο, είναι επικίνδυνος κι απαράδεκτος. Δεν είναι δυνατόν να παραθεωρούνται οι ευεργετικές συνέπειες από τη χρήση της στην καθημερινή μας ζωή. Η “επιστροφή στη φύση” (ρομαντισμός), που πολλοί ευαγγελίζονται, θα σήμαινε επιστροφή στις άθλιες συνθήκες ζωής και οπισθοδρόμηση στη βαρβαρότητα. Η φύση, σαν ένας ζωντανός οργανισμός, είναι φιλική όταν της συμπεριφερόμαστε φιλικά, αλλά γίνεται εχθρική, όταν οι ενέργειές μας είναι εχθρικές απέναντί της.

2. Άρνηση της τεχνοκρατικής υπεραισιοδοξίας. Ο χριστιανός βλέπει την τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη των επιστημών ως εργαλείο για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής και μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ζωής αυτής. Το σημαντικό γι’ αυτόν είναι η ποιότητα της ζωής και η πορεία προς τον προορισμό του, που είναι η πνευματική εξύψω-

ση και η επιτυχία της θέωσής του. Δε θεοποιεί την τεχνολογική πρόοδο ούτε την απορρίπτει. Με βάση αυτήν την τοποθέτηση αντιλαμβάνεται την τεχνική πρόοδο σε συνάρτηση με την ηθική βελτίωση. Αλλιώςτικά κινδυνεύουμε να καταλήξουμε στον κυνισμό, καθώς η τεχνολογία μπορεί να λειτουργεί σε βάρος των συνανθρώπων μας. Η υπεραισιοδοξία των τεχνοκρατών, ότι τάχα η τεχνολογία έχει πάντοτε μια λύση για κάθε πρόβλημα, είναι αφελής κι επικίνδυνη, δηλαδή απάνθρωπη, ιδίως μετά τη Χιροσίμα και το Τσερνομπίλ.

3. Πρόταση ρεαλιστικής αισιοδοξίας. Πέρα από τα δυο άκρα, το ρομαντισμό της απαισιοδοξίας και τον κυνισμό της υπεραισιοδοξίας, υπάρχει ο ρεαλισμός της αισιοδοξίας που προτείνει η Ορθοδοξία. Ναι στη χρήση της τεχνολογίας - όχι στην κατάχρησή της. Το κλειδί βρίσκεται στα χέρια μας και λέγεται ευθύνη. Η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να αποβαίνει σωτήρια για τον άνθρωπο, όταν στηρίζεται στην ηθική ευθύνη του ανθρώπου. Όταν η χρήση της τεχνολογίας γίνεται με βάση την αγάπη, όταν αποβλέπει στο πραγματικό συμφέρον του ανθρώπου, τότε οι προοπτικές που διανοίγονται είναι αισιόδοξες. Ο Χριστιανός στέκεται κριτικά απέναντι στην τεχνολογία. Αντιλαμβάνεται ότι η τεχνολογία έχει μεγάλη δύναμη και επιδρά στη ζωή του διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό ακόμη και τη συμπεριφορά του. Δεν υπερεκτιμά τις δυνατότητές της, δεν τη θεοποιεί, αλλά ούτε και την απορρίπτει. Κρίνει ανάλογα με τη χρήση της και είτε αποδέχεται τα επιτεύγματά της είτε τα καταδικάζει. Η Εκκλησία δεν είναι αντίθετη προς την τεχνολογική ανάπτυξη, αλλά θέλει να δώσει στην τεχνολογία τη διάσταση που πρέπει να έχει. Η τεχνολογία οφείλει να λειτουργεί με ανθρώπινο πρόσωπο, για χάρη του ανθρώπου.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Ἡ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστίν, ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.*

Εφεσ. 4, 8

1. Η ευσέβεια είναι ωφέλιμη για όλα, επειδή υπόσχεται τη ζωή, και την τωρινή και τη μέλλουσα.

2. ... τήν προσευχήν μεταξύ τοῦ ἔργου πληροῦν· εὐχαριστοῦντες μὲν, τῷ δεδωκότι καὶ δυνάμιν χειρῶν πρὸς ἔργα, καὶ σοφίαν διανοίας πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης, καὶ τήν ὕλην χαρισαμένῳ, τήν τε ἐν τοῖς ἐργαλείοις, καὶ τήν ὑποκείμενην ταῖς τέχναις, ὥσπερ ἂν τύχωμεν ἐργαζόμενοι· προσευχόμενοι δὲ κατευθυνθῆναι τὰ ἔργα ἡμῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως.

M. Βασιλείου, P.G. 31, 1012

3. Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπὶ σκυτοτομικῆς τοῖς τὰ ἀναγκαῖα τῆς χρείας ἐπιζητοῦσι διὰ τῆς τέχνης ὑπηρετήσωμεν. Οἰκοδομικὴ δὲ, καὶ τεκτονικὴ, καὶ χαλκευτικὴ, καὶ γεωργία, αὐταὶ μὲν καθ' ἑαυτὰς ἀναγκαῖα τῷ βίῳ, καὶ πολὺ τὸ χρήσιμον παρεχόμεναι, καὶ τῷ οἰκείῳ λόγῳ οὐκ ἀπόβλητοι ἡμῖν.

M. Βασιλείου, P.G. 31, 1017

2. ...να συμπληρώνουμε την προσευχή μας κατά τη διάρκεια του έργου. Ευχαριστώντας αυτόν που μας έδωσε και τη δύναμη των χεριών για έργα και τη σοφία του μυαλού για ανάληψη της επιστήμης και αυτόν που χάρισε την ύλη και αυτήν που υπάρχει στα εργαλεία και αυτήν που βρίσκεται στις τέχνες, τις οποίες θα πετύχουμε με την εργασία. Προσευχόμενοι δε να κατευθυνθούν τα έργα μας προς το σκοπό να ευαρεστήσουμε στο Θεό.

3. Παρόμοια και στη σκυτοτομία (κατασκευή δερμάτων ειδών) αυτούς που ζητούν τα αναγκαία για τη ζωή τους ας τους υπηρετήσουμε με την τέχνη αυτή. Η οικοδομική τέχνη και η ξυλουργική και η τέχνη του χαλκουργού και η γεωργία αυτές καθαυτές είναι πολύ αναγκαίες στη ζωή και προσφέρουν μεγάλη χρησιμότητα και για τον ίδιο λόγο δεν πρέπει να τις απορρίψουμε.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιες είναι οι θετικές και ποιες οι αρνητικές πλευρές της τεχνολογίας;
2. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας ο σύγχρονος άνθρωπος χαρακτηρίζεται από πολλούς ως "μικρός θεός". Πόσο αληθεύει αυτή η άποψη και ποιους πιθανούς κινδύνους κρύβει;
3. Ποιες στάσεις υιοθετούνται σήμερα απέναντι στη σύγχρονη τεχνολογία;
4. "Η τεχνολογία πρέπει να λειτουργεί για χάρη του ανθρώπου". Τι σημαίνει αυτή η φράση και πώς συνδυάζεται με την τάση που υπάρχει για εκμετάλλευση της τεχνολογίας για χάρη του κέρδους;
5. Ο Μ. Βασίλειος δίνει, όπως φαίνεται από τα κείμενα που παρατίθενται, κάποιες άλληλες διαστάσεις στις τέχνες και την επιστήμη. Πώς σχολιάζετε αυτές τις θέσεις;

19. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

«Αίνεῖτε αὐτόν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν».

«Πῦρ, γάλαζα, χιόν καὶ κρύσταλλος· πνεῦμα καταγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ» (Ψαλμός 148).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων τοῦ Ψαλμοδοῦ καλούμεθα, οἱ λόγοι θεῖου προικισθέντες, ἵνα μιμηθῶμεν οὐρανοὺς καὶ ὕδατα, χιόνα, κρύσταλλον καὶ καταγίδα καὶ ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον, ποιοῦντες ὡς ἐκεῖνα τὸν λόγον αὐτοῦ!

Καλούμεθα διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κάλλους τῆς θείας Δημιουργίας. Καλούμεθα ὅμως εἰδικώτερον ἐνταῦθα σήμερον, ὅπου ἐπισκοπεῖ ὄχι μόνον τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ λαμπρότης καὶ ἡ δύναμις ἡ κραταία Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, “τοῦ στεγάζοντος ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ” (Ψαλμ. 103).

Ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου τούτου ὑπενθυμίζει τὴν τοῦ Ψαλμοδοῦ εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν: “Εἰς τόπον γλῶσς, ἐκεῖ με κατεσκηνώσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με” (Ψαλμ. 22). Παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ τόπος ἀναψυχῆς ἰδίως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, καθ’ ἣν ἡ σκέψις στρέφεται πρὸς καταγισμὸν δεινῶν καὶ βασάνων ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς μέγιστης πτώσεως καὶ δοκιμασίας τοῦ Γένους ἡμῶν!

Ἡ εὐλογία συγκίνησις πάντων ἐπὶ τῇ θεᾷ ποταμῶν, λιμνῶν καὶ ὑδάτων πολλῶν, μάλιστα δὲ τῶν καταρακτῶν τοῦ Νιαγάρα, δικαιολογεῖ προφανῶς τὴν ἀναφορὰν εἰς ὕδατα, τὸ ἐξάισιον τοῦτο στοιχεῖον τῆς θείας Δημιουργίας, ἡ φύσις, ἡ κίνησις, τὸ κάλλος, ἡ δυναμικὴ καὶ προπαντός ἡ μετοχὴ τοῦ ὁποῖου εἰς πᾶσαν μορφήν ζωῆς ὑμνήθη ἀπ’ ἀρχῆς καὶ ὑμνεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ τῶν ὑμνογράφων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ φιλοσόφων καὶ ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν καὶ τῶν τὴν φύσιν ἐπιστημονικῶς ἐρευνῶντων.

Ἐδοξάσθη ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ὁ Θεός «ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν» τὴν οἰκουμένην (Ψαλμ. 23). Ἐδοξάσθη πολὺ περισσότερον ὅτε ἤδη κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς Δημιουργίας διεχώρισεν ὁ Θεός ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γεν. 1, 7). Πολὺ περισσότερον, ὅτε ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦ ὕδατος αὐτὴ ἡ ζωὴ κατ' ἐντολὴν τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ (Γεν. 1, 20 εἰς.).

Ἵμνεῖται ἔκτοτε πολυτρόπως τὸ ὕδωρ. Καὶ καταλαμβάνει κεντρικὴν θέσιν εἰς τὰ λατρευτικὰ προπάντων καὶ ἄλλα ἐκδηλώματα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων. Ὅτε δέ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ἐπεφάνη ἡ λυτρωτικὴ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, θάλασσαί καὶ λίμναι καὶ ποταμοὶ ἔλαβον εὐλογίαν πολλὴν διὰ τῆς πρὸς τὰ ὕδατα ἀγάπης αὐτοῦ, εὐλογίαν μένουσαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αἰῶνων. Ἔλαβεν εὐλογίαν προπαντός ὁ Ἰορδάνης.

«Εἶδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός,... καὶ ἐφοβήθησαν. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω». Ἐάν συνέβαιναν ταῦτα ἐν Καναδᾷ, ὁ Νιαγάρας ἤθελε στραφῆ εἰς τὰ ὀπίσω, ἀκόμη καὶ οἱ ὀρμητικοί

Καταρράκται αὐτοῦ. Καί τό θάμβος τῶν ἀνθρώπων θά ἦτο ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον καί ἰσχυροτέρα ἢ ὀλιγοπιστία τῶν ἀδυνατούντων νά συλλάβουν τό τε ὑπερφυές τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τό βάθος τῆς ἀλληγορίας: «Ἰορδάνης κάτω ρέων ἐστράφη, πρὸς οὐρανόν ἀνυψῶν ἡμᾶς» (ἐορτή Θεοφανείων, Ὑπακοή γ' Ὡδῆς). Οὐχί βεβαίως αὐτός ὁ Ἰορδάνης, ἀλλ' ὁ Κύριος καί Δεσπότης τελεσιουργεῖ τὴν ἀναστροφὴν, πρὸς τό βάπτισμα ἐπειγόμενος, «ἵνα ἀναβιβάσῃ πρὸς ὕψος τό ἀνθρώπινον» (β' Εὐχή Μεγάλου Ἀγιασμοῦ). Ἡμεῖς βιοῦμεν τό θαῦμα διὰ τοῦ μετὰ τὴν γέννησιν ἡμῶν πρώτου καί μεγάλου μυστηρίου τῆς Βαπτίσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀναστρέφεται ἢ πρὸς φθοράν καί θάνατον κατάπτωσις καί ἄρχεται ἢ πρὸς οὐρανόν ἀνάβασις καί θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Τό δέ ὕδωρ, εὐλογούμενον καί ἀγιαζόμενον, συνοδεύει ἡμᾶς κατὰ τὴν ἀνάβασιν ταύτην.

Ἀτυχῶς παραμένει καί ἡ κατάβασις. Διότι ἐλησμόνησαν κατὰ τό παρελθόν καί λησμονοῦν ἰδίως σήμερον πολλοὶ ἄνθρωποι, ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς· ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. 23).

Ὁ κατακλυσμὸς ὑπῆρξεν ἢ πλέον ἐπώδυνος θεομηνία, ἢ ἔκφρασις τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρακοὴν καί τὴν ὄλην ἀμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀναγνωρίζομεν τὰς συγχρόνους θεομηνίας, ὡς τὰ μηνύματα τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόληψιν νέων δεινῶν;

Ὅχι, ὡς φαίνεται. Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διὰ τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τὰς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τὰ τοιαῦτα ἐπιφέρουν τὰς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς μὴ ἀναστρεψίμους.

Μνημονεύομεν δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς τὰ ὕδατα ἀναφερομένας:

* Τὴν ἀναμενομένην τῆξιν πάγων ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας συνεπεία τοῦ λεγομένου φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου καί

* Τὴν προβλεπομένην αὐξῆσιν καί ἐπέκτασιν τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῶν ὑδάτων, μὲ ἀνάλογον ἐπέκτασιν τῆς ἐρήμου ἐπὶ τῆς γῆς καί

τῆς παρεπομένης ἐρημώσεως, ἣτις θά καταστήσῃ ἀδύνατον πλέον τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς δεινῶς ἤδη ὑπὸ ἀνομβρίας πληττομένης περιοχάς, ἀλλὰ θά ἐπιφέρῃ καί γενικωτέρας καταστροφάς.

Ἡ τοιαύτη προοπτική γίνεται περισσότερο ὀδυνηρά ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς μεγαλοσύνης τόσων ὑδάτων ἐνταῦθα! Καί κατανοεῖται ὡς ἰκεσία διψῶντος ὁ λόγος τοῦ Ψαλμωδοῦ (71,6) πρὸς τὸν Θεόν, Ὅστις:

«καταβήσεται ὡς ὑετός ἐπὶ πόκον, καί ὡσεὶ σταγῶν ἢ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν».

Εὐελπιστοῦμεν ὅτι ὁ Θεός θά προνοήσῃ καί πάλιν διὰ τὸν ἄνθρωπον, θά φωτίσῃ τὴν διάνοιαν καί θά ἀναθερμάνῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καί τὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν ἁρμονίαν καί τὴν ὠραιότητα τοῦ κόσμου.

(Απόσπασμα ἀπὸ ομιλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου σε ἐκδήλωση Ομογενῶν τοῦ Καναδά στους Καταρράκτες τοῦ Νιαγάρα, 29 Μαΐου 1998).

Οικολογικό: το πρώτο πρόβλημα της εποχής μας

Ἀν χρειάζοταν νὰ ἀπαριθμήσουμε τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ μας καὶ νὰ τα ἱεραρχήσουμε, εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ τοποθετούσαμε τὸ οικολογικὸ πρόβλημα σε μια ἀπὸ τις πρώτες θέσεις. Πρόκειται γιὰ ἓνα ζήτημα ποῦ μας ἀπασχολεῖ πάρα πολὺ σοβαρά, ἐπειδὴ εἶναι ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου κυριολεκτικά.

Ἡ ἀφετηρία τοῦ οικολογικοῦ προβλήματος βρίσκεται στὴν τεχνολογία, ἀλλὰ ἡ αἰτία τοῦ ἐντοπίζεται στὴν ἠθική. Ἡ ἐξάντληση τῶν ἐνεργειακῶν ἀποθεμάτων τῆς γῆς, ἡ ρύπανση θαλασσῶν, λιμνῶν καὶ ποταμῶν ἀπὸ βιομηχανικά ἀπόβλητα, ἡ μόλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας ἀπὸ καυσαέρια οχημάτων ἢ ρύπους ἐργοστασίων, ἡ καταστροφή βιοτόπων, ἡ ἐξαφάνιση σπάνιων ειδῶν τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, ἡ διατάραξη τῆς ἰσορροπίας τῶν οικοσυστημάτων, οἱ κλιματολογικὲς ἀνωμαλίες (φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου, οπὴ τοῦ ὄζοντος κ.λπ.), τὰ ατυχήματα ἐργοστασίων παραγωγῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας (Τσερνομπίλ 1986), ὁ ἀβίωτος βίος στὶς μεγαλουπόλεις κ.ά.ό., εἶναι μερικὲς ὀψεις τοῦ οικολογικοῦ προβλήματος.

Η δοκιμασία των ανθρωπίνων σχέσεων, μέσα στις απάνθρωπες συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών. (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

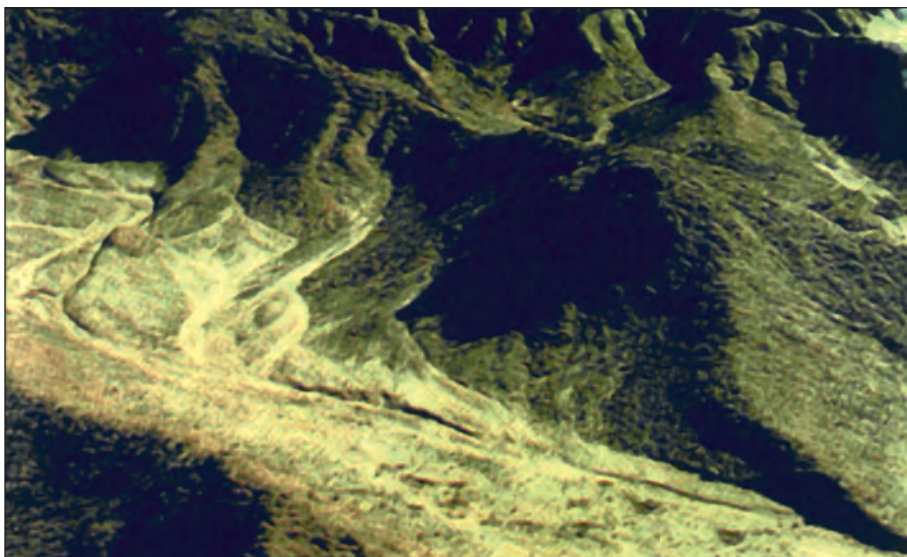
Η τεχνολογική αφετηρία του οικολογικού προβλήματος

Πρώτη αιτία περιβαλλοντικής καταστροφής είναι η λεγομένη Βιομηχανική Επανάσταση του 19ου αιώνα στις προηγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής. Η εκβιομηχάνιση απαίτησε τεράστιες ποσότητες ενέργειας που αντλήθηκαν από το γαιάνθρακα (κάρβουνο) και το πετρέλαιο. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της υφελίου που παρατηρείται από τα μέσα του 20ού αιώνα, ενώ η απόθεση των υπολειμμάτων τους, καθώς και άλλων χημικών προϊόντων, χωρίς προγραμματισμό και γνώση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, είχε καταστροφικές συνέπειες.

Παράλληλα και εξαιτίας της εντατικής εκβιομηχάνισης μολύνθηκε το φυσικό περιβάλλον ανεπανόρθωτα, για πρώτη φορά σε έκταση πρωτοφανή για ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Η ατμόσφαιρα καλύφθηκε από τις εκπομπές αερίων ρύπων των εργοστασίων, το υγρό στοιχείο μολύνθηκε από τα βιομηχανικά απόβλητα και η παραγωγή βασικών προϊόντων διατροφής έχει υποστεί τη μόλυνση, με απρόβλεπτες συνέπειες για την υγεία των ανθρώπων. Επίσης η ανεξέλεγκτη υλοτόμηση των δασών ή η οποιασδήποτε μορφής καταστροφή τους δημιούργησε και δημιουργεί τεράστια προβλήματα τοπικά, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα. Ακόμη, η μείωση του πληθυσμού πολλών ζώων (κυνήγι, εκμετάλλευση δέρματος ή δοντιών) δημιουργεί μια ανισορροπία με συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας από τη δεκαετία του 1970, όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα, όξυνε το οικολογικό πρόβλημα. Τα εργοστάσια παραγωγής πυρηνικής ενέργειας μολύνουν το φυσικό περιβάλλον με ραδιενεργά απόβλητα. Ατυχήματα προκαλούν διαρροή ραδιενέργειας με οδυνηρότατα αποτελέσματα που δεν αποτελούν πιθανότητα, αλλά είναι υπερβέβαιη πραγματικότητα, όπως αποδείχθηκε με σωρεία τέτοιων περιστατικών που δεν μπόρεσαν να αποκρυβούν από τη δημοσιότητα. Τα πιο γνωστά ήταν το αμερικανικό Χάρισμπουργκ στα 1979 και το ρωσικό Τσερνομπίλ στα 1986. Δεκάδες νεκροί κι εκατοντάδες καρκινοπαθείς, δηλαδή ετοιμοθάνατοι και μελλοθάνατοι συνάνθρωποι μας, που είχαν την ατυχία να εργάζονται σε πυρηνικά εργοστάσια ή να κατοικούν σε όμορες προς τα εργοστάσια περιοχές, ήταν ο τραγικός τους απολογισμός.

Σχετικά νωρίς αντέδρασε η ευαισθησία δυτικοευρωπαίων που ύψωσαν δυνατή φωνή διαμαρτυρίας. Έτσι σχηματίστηκαν οι πρώτες οικολογικές οργανώσεις πολιτών (από τη “Λέσχη της Ρώμης” μέχρι την πασίγνωστη “Greenpeace” ή το WWF (World Wide Foundation, “Διεθνές Ταμείο για τη Φύση”), δραστηριοποιήθηκαν προσωπικότητες διεθνούς κύρους, συγκροτήθηκαν πολιτικά κόμματα (όπως οι “Πράσινοι” στη Γερμανία) και σημειώθηκαν δυναμικές παρεμβάσεις για την αποτροπή οικολογικών καταστροφών ή τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας σε άμεσα επειλούμενες περιοχές του πλανήτη μας. Η Εκκλησία πρωτοστάτησε στην οικολογική ευαισθητοποίηση με πολλούς τρόπους τόσο σε πανχριστιανικό

επίπεδο με το “Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών” όσο και σε διορθόδοξο με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο μάλιστα καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου (αρχή του εκκλησιαστικού έτους), ως Ημέρα Προσευχής για την προστασία του περιβάλλοντος.

Τα αποτελέσματα της οικολογικής συνειδητοποίησης είναι πάρα πολύ ενθαρρυντικά για το μέλλον. Η βιομηχανία πήρε μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (αντιρρυπαντικά φίλτρα, ανακύκλωση, οικολογική διαφήμιση). Η πολιτεία θέσπισε σειρά νομοθετημάτων οικολογικής νοστοροπίας. Τα κόμματα και τα δημόσια ιδρύματα τοποθετήθηκαν υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος, οι ιδιώτες συσσωματώθηκαν σε ενώσεις οικολογικής πρωτοβουλίας, η παιδεία και τα Μ.Μ.Ε. συμμετέχουν ενεργά.

Απομένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αλλά παρόλα αυτά δεν μπορούμε να μην εντυπωσιαστούμε από το ότι σε λιγότερο από μια δεκαετία (1970-1980) η οικολογία πέρασε από το περιθώριο των εναλλακτικών κινημάτων διαμαρτυρίας στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής σε πλανητικό επίπεδο πια. Αυτό καταδεικνύει πόσα μπορεί να πετύχει ο άνθρωπος, όταν σκεφτεί ως ανθρωπότητα κι όχι ως μεμονωμένο άτομο τον εαυτό του και το εγώ του. Από την οικολογία μάθαμε πια ότι η επιβίωση είναι συμβίωση: δε ζούμε μόνοι, αλλά ζούμε μαζί όλοι.

Η θεολογική υπέρβαση του οικολογικού προβλήματος

Η Εκκλησία τοποθετείται ενώπιον του οικολογικού ζητήματος με θεολογική υπευθυνότητα. Πιο συγκεκριμένα οι απόψεις που εκφράζονται είναι οι εξής:

1. Το οικολογικό πρόβλημα είναι ηθικό ζήτημα και όχι τεχνικό θέμα. Οφείλεται στην εσφαλμένη στάση του ανθρώπου απέναντι στη φύση που επείγει να αναθεωρηθεί στο φως του ήθους της Εκκλησίας. Η καταστροφή του περιβάλλοντος και των πηγών του έχει ζωτική σημασία για όλους μας. Οι επιπτώσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ηθικά αδιάφορες, καθώς η ζωή μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση του καθενός μας προς το περιβάλλον.

2. Η φύση δεν είναι κτήση του ανθρώπου, κατάκτησή του, κτήμα και ατομική ιδιοκτησία του. Δεν επιτρέπεται η κατάχρησή της, αλλά μόνο η χρήση της προς όφελος της κοινωνίας και για τη δόξα του Θεού. Ο χριστιανός λέει “Όχι στην καταστροφική εκμετάλλευση της φύσης” και σε αυτό το σημείο συνοδοιπορεί με τους οικολόγους αυθόρμητα κι ένθερμα. Πολύ σωστά έχει λεχθεί ότι “η γη και το περιβάλλον, δε μας ανήκουν αλλά τα έχουμε δανειστεί από τα παιδιά μας”, καθώς οι επιπτώσεις μπορεί να αποβούν μοιραίες για τις επόμενες γενιές, αν δε ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα.

3. Η φύση είναι η κτίση του Θεού, που πιστεύουμε ως “*Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητήν ούρανοῦ καί γῆς*”. Εμείς είμαστε διαχειριστές, οικονόμοι, εργαζόμενοι και φύλακες της φύσης, σύμφωνα με τη Βίβλο (“*εργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν*” Γεν. 2, 15). Δεν επιτρέπεται να θεωρήσει ο άνθρωπος τον εαυτό του ιδιοκτήτη και κατακτητή, αφεντικό, κύριο και κυρίαρχο της φύσης. Ο χριστιανός εδώ διαφοροποιείται από μια ακραία θρησκευτική και μάλλον θρησκόληπτη τάση κάποιων ρομαντικών οικολόγων που θεοποιούν τη φύση καταλήγοντας στη φυσιολατρία, το νεοπαγανισμό (θεοποίηση νέων ειδώλων, στοιχείων της φύσης κ.λπ.).

4. Η λατρευτική πράξη της Εκκλησίας με το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας εμπνέει οικολογικό ήθος. Κορύφωση της θείας λειτουργίας αποτελεί η φράση που εκφωνεί ο ιερέας εκ μέρους μας: “*Τά Σά ἐκ τῶν*

*Ο Αδάμ δίνει ονόματα στα ζώα
(Εικόνα του Θεοφάνη στον Άγιο Νικόλαο Αναπαυσά των Μετεώρων, 1530)*

Σὼν σοὶ προσφέρομεν” (Σου προσφέρουμε τα δικά Σου από αυτά που Σου ανήκουν). Ο άνθρωπος ευχαριστεί το Θεό για τα δώρα και τις δωρεές Του, τη χάρη και τα χαρίσματά Του, δίνοντας πάλι πίσω στον Κύριο ό,τι Εκείνος μας δώρισε. Έτσι μαθαίνουμε κι εμείς να Τον μιμούμεθα, δηλαδή να φερόμαστε με αγάπη και ελευθερία. Όπως ο Θεός δημιουργεί τη φύση ως κτίση από αγάπη (όχι από ανάγκη) και με ελευθερία, έτσι ο άνθρωπος σέβεται τη φύση ως κτίση Θεού, όπως ακριβώς σέβεται τον Κτίστη της. Επιπλέον η Εκκλησία σε όλες σχεδόν τις αγιαστικές πράξεις της και τα μυστήρια χρησιμοποιεί τα υλικά στοιχεία (οίνος, άρτος, νερό, λάδι κ.ά.) τα οποία αγιάζονται και μεταμορφώνονται μέσα στο χώρο της. Αυτή η πράξη είναι πράξη σεβασμού προς τα υλικά στοιχεία, που σημαίνει και ευθύνη για διαφύλαξή τους και αφορμή ευχαριστίας προς το Θεό.

5. Η ασκητική παράδοση του μοναστικού κοινοβίου για 2000 χρόνια και η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων ενσαρκώνουν άριστα το οικολογικό ήθος της θείας Ευχαριστίας στην

Εκκλησία μέχρι σήμερα. Ασκητική δεν σημαίνει να φύγουμε από τον κόσμο, αλλά δείχνει πώς μπορούμε να ζούμε μέσα στον κόσμο χωρίς να τον καταστρέφουμε άλλο πια. Οι ασκητές συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τη φύση, τη βλέπουν ως κάτι ζωντανό, ως δωρεά του Θεού στον άνθρωπο. Αυτό μπορεί να γίνει και στάση ζωής όλων μας. Πώς; Με τον ανάλογο σεβασμό προς την υλική δημιουργία, με την αυτάρκεια και την ολιγάρκεια, δηλαδή να αρκούμεθα στα λίγα, τα απαραίτητα, να μη διακατεχόμαστε από πλεονεξία. Έτσι εμείς θα έχουμε επάρκεια αγαθών, και η φύση θα μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των επερχόμενων γενεών, διαθέτοντας τα απαραίτητα αποθέματα (αειφόρος ανάπτυξη).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιες είναι οι αιτίες του οικολογικού προβλήματος;
2. Ποια είναι σήμερα η στάση των ανθρώπων απέναντι στο οικολογικό πρόβλημα;
3. Πώς μπορούν να αποτραπούν οι ορατοί κίνδυνοι από την καταστροφή του περιβάλλοντος;
4. Πώς βλέπει η Εκκλησία το θέμα της οικολογίας;
5. *“Η ανυπακοή του ανθρώπου συνεχίζεται. Η άταξία του βίου. Τό ακόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διὰ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου καί τὰς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τὰς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς μὴ ἀναστρεψίμους”*. Πώς σχολιάζετε τη ρήση αυτή του Οικουμενικού Πατριάρχου;

20. Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ (Μ.Ε.Π.)

Από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου

Βρισκόμαστε σε μια καμπή της ιστορίας και θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα ότι με την έξοδο από τον 20ό αιώνα και την είσοδο στον 21ο το χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι στους περισσότερους τομείς της ζωής μας κυριαρχεί η πληροφορία. Ο 21ος αιώνας θα χαρακτηρίζεται από την επικράτηση των υπολογιστών και τη μεταφορά της πληροφορίας. Σε μεγάλο βαθμό η ύπαρξή μας θα εξαρτάται από τη συλλογή και επεξεργασία των πληροφοριών με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογίες.

Τα πλεονεκτήματα των Η/Υ είναι πάρα πολλά και μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες:

1. Ποσοτικά: πάμπολλα δεδομένα συγκεντρώνονται και αποθηκεύονται σε ελάχιστο χώρο, μέσα σε συντομότερο χρόνο, για να χρησιμοποιηθούν σε άπειρες περιστάσεις από πλήθος ενδιαφερομένων ατόμων για πάρα πολλές χρήσεις. Η επικοινωνία μεταξύ ατόμων ή ομάδων (διαδίκτυο) έχει καταστεί εφικτή και έχει πολλές και χρήσιμες επιπτώσεις στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Οι Η/Υ δίνουν εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

2. Ποιοτικά: το κόστος απόκτησης, χρήσης, συντήρησης και βελτίωσης των Η/Υ είναι σχετικά χαμηλό. Καμιά μικρή χώρα δεν εξαρτάται από μεγάλες δυνάμεις, όπως π.χ. στην ενέργεια (πετρέλαιο). Η πληροφορική χρειάζεται “κεφάλια” και όχι “κεφάλαια”, μόνο εγκεφάλους (ηλεκτρονικούς και ανθρώπινους) κι όχι μεγάλα χρηματικά ποσά. Τα προγράμματα και οι εφαρμογές των τεχνολογιών της Πληροφορικής αλλάζουν την ποιότητα ζωής και εργασίας ελαχιστοποιώντας τον κόπο και την κατανάλωση σε ανθρώπινο και οικονομικό δυναμικό. Η χρήση των τεχνολογιών αυτών έχει ήδη εισαχθεί στα σχολεία με πολλές ευεργετικές συνέπειες στη διδακτική διαδικασία.

Τα μειονεκτήματα των Η/Υ συνοψίζονται σε δυο κυρίως ομάδες:

1. Οικονομικά: Με τη διάδοση των Η/Υ προκύπτουν νέα θέματα ηθικής δεοντολογίας. Η νέα τεχνολογία μπορεί να κυριεύσει και να ελέγξει την προσωπική μας ζωή ή να βοηθήσει ισχυρότερες ομάδες να ελέγξουν τις ασθενέστερες. Διογκώνεται η ανεργία, διότι χάνονται θέσεις εργασίας, αφού η δουλειά ενός λογιστηρίου γίνεται από ένα μηχάνημα και η δεκάδα των λογιστών αντικαθίσταται από έναν ηλεκτρονικό. Το ίδιο συμβαίνει και στους χώρους παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων, όπου οι Η/Υ έχουν υποκαταστήσει σε πολλούς τομείς το ανθρώπινο δυναμικό. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα λέγεται “επαναπροσανατολισμός των εργαζομένων”: οι άνεργοι υποχρεώνονται να προσανατολιστούν σε άλλες ειδικότητες, για τις οποίες εκπαιδεύονται και χρηματοδοτούνται γ’ αυτό το σκοπό από την Πολιτεία. Παράλληλα προβλέπεται μείωση των ωρών εργασίας, εθελούσια έξοδος από την εργασία με πρόωρη συνταξιοδότηση, καθώς και η μερική απασχόληση.

2. Πολιτικά: Η μηχανογράφηση των δημοσίων υπηρεσιών διευκολύνει αφάνταστα τον πολίτη σε κάθε επαφή του με το δημόσιο καταργώντας την απάνθρωπη “ουρά” μπροστά στην κρατική υπηρεσία και καταπολεμά αποτελεσματικά τη γραφειοκρατία με την ηλεκτρονική έκδοση πιστοποιητικών σε συντομότατο χρόνο. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί να ελέγχει τους πολίτες με τον ΕΚΑΜ (Ενιαίος Κωδικός Αριθμός Μητρώου), και ενώ καταργεί τα σύνορα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευκολύνοντας την πάταξη της διεθνούς εγκληματικότητας, έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τα φρονήματα των πολιτών και να αστυνομεύει την προσωπική ζωή όλων μας (Συνθήκη Σένγκεν), καταργώντας στην πράξη το ιδιωτικό απόρρητο (ιατρικό, τραπεζικό, νομικό, φορολογικό κτλ.). Βεβαίως έχει ληφθεί σοβαρή μέριμνα για όλα αυτά. Το ιδιωτικό απόρρητο διασφαλίζεται με ολόκληρη σειρά προστατευτικών νομοθετημάτων που πλαισιώνουν την ευρωπαϊκή Συνθήκη Σένγκεν. Επίσης κατοχυρώνεται η θρησκευτική ιδιαιτερότητα και γίνονται απολύτως σεβαστές οι εθνικές και θρησκευτικές ιδιομορφίες των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το κύριο και καίριο ηθικό πρόβλημα της πληροφορικής είναι ένα: **πώς θα περάσουμε από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου;** Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ενημερώνουν τον άνθρωπο. Άραγε τον εξημερώνουν κιόλας; Γίνεται ο άνθρωπος ανθρώπινος με την ενημέρωση μόνο;

*Μια μοντέρνα εκδοχή του Πύργου της Βαβέλ, με υλικό 3000 καθίσματα
(Έργο του Tadashi Kawamata. Από το περιοδικό *Connaissance des Artes* 543/1997, σ. 6).*

Μήπως, παρά τον πληθωρισμό πληροφοριών που διαθέτει, παραμένει ο άνθρωπος πολύ ενημερωμένος μεν, αλλά κι ελάχιστα εξημερωμένος, δηλαδή φιλικός με το περιβάλλον του, ήπιος, προσηνής, τίμιος, ειλικρινής, αυθόρμητος και γενικά ανθρώπινος; Και επιπλέον: Με τη χρήση της πληροφορικής και ειδικά του διαδικτύου (Internet) διευκολύνεται η επικοινωνία. Όμως αυτή η επικοινωνία αφορά στην ανταλλαγή μηνυμάτων, όχι στην πραγματική συνάντηση προσώπων με σάρκα και οστά. Ο κίνδυνος εδώ είναι να επαναπαυτεί ο χρήστης σ' αυτού του είδους την "ασώματη" επικοινωνία και να βλέπει τον άλλον απλά ως ηλεκτρονικό μήνυμα κι όχι ως ψυχοσωματική ύπαρξη. Αυτή η επικοινωνία μοιάζει με την επικοινωνία δύο ερωτευμένων που αρκούνται στην τηλεφωνική συνομιλία και δεν επιθυμούν να συναντηθούν και προσωπικά (!).

Δημοσιότητα = Δημοκρατία!

Τα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα Ενημέρωσης και Επικοινωνίας συνηθίζεται να χαρακτηρίζονται ως Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.). Ήδη έχει αναφανεί από πολλές πλευρές ένας προβληματισμός κατά πόσον ο όρος αυτός, όπως χρησιμοποιείται, ανταποκρίνεται σ' αυτό που ο σκοπός τους προϋποθέτει, δηλαδή την ενημέρωση ή την επικοινωνία του πολίτη με σεβασμό στο πρόσωπο και την αξιοπρέπειά του. Έχει προταθεί αντί του όρου Μ.Μ.Ε. να χρησιμοποιείται ο όρος Μ.Ε.Π. και αυτόν τον όρο χρησιμοποιούμε, γιατί πρέπει να γίνει συνείδηση ότι οι πολίτες δεν είναι μάζα αλλά πρόσωπα, το καθένα με τη δική του αξία και αξιοπρέπεια, που τα μέσα αυτά οφείλουν να σέβονται. Η διαπίστωση είναι ότι σήμερα τα Μ.Ε.Π. έχουν εισβάλει στη ζωή μας κυριολεκτικά, δηλαδή κάνουν πραγματική εισβολή στο σπίτι μας με τις εκπομπές τους, κι όχι μόνο τις ειδησεογραφικές, αλλά επιπλέον τις ψυχαγωγικές και τις διαφημιστικές.

Η δημοσιογραφία (έντυπη και ηλεκτρονική) μοιάζει να έχει χάσει την αίσθηση του μέτρου σε πάμπολλες περιπτώσεις:

α) Στα απάνθρωπα "ρίάλιτι σόου", στα οποία ο ανθρώπινος πόνος γίνεται θέαμα, οι παρουσιαστές δεν έχουν συνήθως καμιά γνώση ψυχολογίας ή κοινωνιολογίας, ενώ οι θεατές στέκονται απαθείς ή έστω με κάποια συμπάθεια απέναντι στον πόνο, όμως αυτός ο πόνος βρίσκεται "αλλού", στον άλλο.

β) Στην εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου πόνου στα δελτία ειδήσεων (η επιδρομή των ρεπόρτερς σε σπίτια για να “βγει είδηση” κυριολεκτικά δια της βίας κ.ά.ό.).

γ) Στο ότι η βία που αλωνίζει στην κοινωνία μας εισβάλλει καθημερινά στο σπίτι μας και επιβάλλεται στη συνείδησή μας, ιδίως των παιδιών και μάλιστα των μικρών, τα οποία αφιερώνουν κατά μέσο όρο τρεις ή τέσσερις ώρες της ημέρας τους μπροστά στην τηλεοπτική συσκευή και ανατρέφονται με εικόνες εγκληματικών πράξεων και άλλων βιαιοτήτων.

Η **διαφήμιση** προσπαθεί να δημιουργήσει το νέο τύπο του ανθρώπου, τον καταναλωτή, που θα σύρεται έντεχνα και εύκολα να ανταποκριθεί στις υποδείξεις των διαφημιστών. Προβάλλει προϊόντα που πολλές φορές είναι ανθυγιεινά, εμπορευματοποιεί ανθρώπινες αξίες με πορνογραφικά υπονοούμενα (το γυμνό ανθρώπινο σώμα, και ιδιαίτερα το γυναικείο, γίνεται εργαλείο στα χέρια του εμπόρου για την προώθηση της “πραμάτειας” του και την αύξηση του κέρδους του) και σε πολλές περιπτώσεις υποτιμά τη νοημοσύνη μας ή θίγει τις προσωπικές μας πεποιθήσεις και ευαισθησίες με τη διακωμώδηση ιερών προσώπων και αξιών.

Η **προπαγάνδα** των πολιτικών ομάδων βομβαρδίζει το κοινό με συνθήματα. Η αφισορρύπανση και η ηχορρύπανση σε προεκλογικές περιόδους επιτείνουν το κακό. Ο πολίτης καταντά οπαδός και απλός θεατής αντί να γίνει συμμετοχος στο πολιτικό γίγνεσθαι, ενώ η πολιτική διαστρέφεται.

Το **κέρδος** των τηλεοπτικών σταθμών και η προπαγάνδα μπορούν να αλλοιώσουν την είδηση και να την προβάλλουν τελείως διαφορετικά με τέτοιους τρόπους, ώστε να αποπροσανατολίζουν τον πολίτη και να επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους (παράδειγμα ο πόλεμος του Περσικού Κόλπου το 1991, κατά τον οποίο οι ειδήσεις ήταν κατευθυνόμενες και, όπως αποδείχτηκε, έντεχνα “μονταρισμένες”).

Βέβαια υπάρχουν ο Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο, που καταλογίζει ευθύνες και επιβάλλει πρόστιμα. Αλλά αυτό που πρέπει να γίνει πριν από όλα είναι η πρόληψη τέτοιων περιστατικών και η διαφύλαξη του κύρους της δημοσιογραφίας, διότι η δημοσιότητα συνυφάνεται με τη δημοκρατία.

Ο άνθρωπος είναι πρόσωπο, δηλαδή μια ύπαρξη μοναδική και ανεπανάληπτη, αναντικατάστατη και σε διαρκή επικοινωνία με το περιβάλλον της. Δεν είναι άτομο ούτε ιδιώτης, αλλά διαθέτει κοινωνική υπόσταση και δημόσια ύπαρξη, που του προσδίδει την ταυτότητα του **πολίτη**. Ο πολίτης έχει δυο θεμελιώδεις ιδιότητες: την **ελευθερία** και την **ευθύνη**. Μόνο ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να 'ναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Και ο υπεύθυνος άνθρωπος μπορεί να διεκδικεί την ελευθερία, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά κυρίως για το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της χρήσης των Η/Υ στη ζωή μας και ποια τα μειονεκτήματα;
2. Ποια ηθικά προβλήματα ανακύπτουν από τη διάδοση και χρήση της Πληροφορικής;
3. Ποιος είναι ο ρόλος των Μ.Ε.Π. και κατά πόσον αυτός λειτουργεί σωστά;
4. Πώς θα μπορούσε να αντιδράσει ο πολίτης στην κατευθυνόμενη ή αλληλοωυμένη πληροφόρηση;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

(Δ.Ε. 21 - 24)

Κρίσιμες υπαρξιακές καταστάσεις

Ως διέξοδο... ο σημερινός άνθρωπος βρίσκει το αδιέξοδο. Κλείνεται στο διαμέρισμά του, στο γραφείο του, στον εαυτό του, θεωρώντας τη φυγή λύση. Το κλείσιμο όμως στην απομόνωση θα παραμένει πάντοτε ως η χειρίστη αναχώρηση από το παρόν και τον πλησίον. Η πτώση, η φθορά, ο συμβιβασμός και η αλλοτρίωση της αμαρτίας καταλύονται με την αυτοκριτική, τη συνδιαλλαγή, τη μεταστροφή και τη μετάνοια. Η δυνατότητα της ολοκληρώσεως θα παραμένει ακέραια πάντοτε, παρά την όποια δική μας ακηδία, ολιγωρία, απαισιοδοξία και διαταραχή. Και αυτό είναι κάτι το απεριόριστα σημαντικό.

Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, *Η ευλογία του πόνου και ο πόνος της αγάπης*, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1991, σελ. 58.

21. ΑΓΧΟΣ, ΜΟΝΑΞΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Ένας ίσον κανένας!

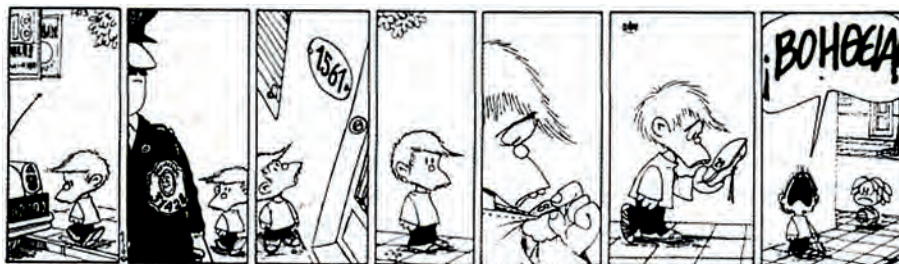
Ζούμε στην “εποχή της ανθρώπινης απομόνωσης”, σύμφωνα με την προφητική ρήση του κλασικού της παγκόσμιας λογοτεχνίας Ντοστογιέφσκι. Ας ακούσουμε την περιγραφή του που ταιριάζει σήμερα, εκατό χρόνια μετά την κυκλοφορία του μυθιστορήματος “Αδελφοί Καραμαζώφ”: “Όλοι στον αιώνα μας χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθένας αποτραβιέται στη μοναξιά του, ο καθένας απομακρύνεται απ’ τον άλλον, κρύβεται και κρύβει το έχει του και καταλήγει ν’ απωθεί τους ομοίους του και ν’ απωθείται απ’ αυτούς”¹.

Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι μοναδικός και μοναχικός: ως αξία θεωρείται μοναδικός κι ανεπανάληπτος, αλλά ως ύπαρξη παραμένει μοναχικός. Έσπασε τα δεσμά που του στερούσαν την ελευθερία του, αλλά έχασε τους δεσμούς που τον συνέδεαν με το περιβάλλον του. Η γονική μέριμνα μοιάζει τυραννία στα μάτια κάθε νέου ανθρώπου, γι’ αυτό αποδεσμεύεται από την οικογενειακή εστία σε πρώτη ευκαιρία. Σπάζει δεσμά, μα κόβει δεσμούς κιόλας, αφού μένει μόνος του. Η μοναξιά είναι το τίμημα της ελευθερίας. Μιας ελευθερίας που δε δέχεται δεσμούς, που κινείται όμως στα πλαίσια ενός ατομοκεντρισμού ξένου προς τη χριστιανική αντίληψη και παράδοση.

Το ίδιο συμβαίνει στις προσωπικές σχέσεις κάθε ζευγαριού. Η αγάπη φαίνεται να δεσμεύει τους συντρόφους με την υπερβολή της, γι’ αυτό αναζητά την ατομική ελευθερία του ο ένας από τον άλλο. Το διαζύγιο, η διάσταση, ο χωρισμός χαρίζουν ελευθερία στερώντας την αγάπη, σπάζοντας δεσμά και κόβοντας δεσμούς. Μοναξιά κι ελευθερία παρομοιάζονται με την “καλή” και με την “ανάποδη” ενός ρούχου ή τις δυο όψεις κάθε νομίσματος.

Ένας ίσον κανένας! Κάθε άνθρωπος γεννιέται για να ζει μαζί με άλλους συνανθρώπους του. Επειδή κάτι τέτοιο ανήκει στην ανθρώπινη φύση, γι’ αυτό η μοναξιά είναι αφόρητη. Παρόλο που χαρίζει ελευθερία, ωστόσο ποτέ κανείς δεν ένιωσε ευτυχισμένος σαν βρεθεί μοναχός του.

1. Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Β, 6, ΙΙ. (μετ. Άρη Αλεξάνδρου), Εκδ. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

Quino, *Μαφάλντα*. (Ars Longa 1987, 10, σ. 7)

Ένας άνθρωπος είναι κανένας άνθρωπος. Ίσως τελικά να μην υπάρχει άνθρωπος, αλλά συνάνθρωπος, αφού κανείς ποτέ δε ζει μόνος του, αλλά πάντα υπάρχει μαζί με άλλους ανθρώπους, δηλαδή συνανθρώπους. Έτσι λοιπόν αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ο άνθρωπος, αλλά ο συνάνθρωπος.

Από τη μοναξιά προέρχεται το **άγχος**, η αγωνία δηλαδή για την ταυτότητα: ποιος είμαι, τι θέλω, πού πάω, από πού έρχομαι, πού και πώς θα καταλήξω; Αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματα υψώνονται ολόγυρά μας, όχι σαν τα τείχη που μας προστατεύουν, μα σαν τους τοίχους που μας φυλακίζουν. Η μοναξιά γεννά ανασφάλεια, αβεβαιότητα, αστάθεια. Καρπός τους είναι το άγχος της ύπαρξης και η συναίσθηση του κενού στο νόημα της ζωής.

Μια συγκεκριμένη περίπτωση αρνητικού βιώματος σήμερα είναι η **περιθωριοποίηση**, δηλαδή το να ζεις στο περιθώριο της κοινωνίας, σαν απορριμμένος από τους άλλους. **Ο άνεργος, ο άστεγος και ο μετανάστης** είναι τρεις σημερινές τραγικές φυσιογνωμίες. Η **ανεργία** στερεί την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον καταδικάζει να φυτοζωεί με το πενιχρό κρατικό επίδομα ή να πέφτει εύκολο θύμα εκβιασμών που τον οδηγούν άλλοτε στην εκμετάλλευση κι άλλοτε πάλι στην παρανομία του υποκόσμου.

Ο **άστεγος**, προέρχεται από την τάξη των ανέργων, κι όχι μόνο. Νεαρά άτομα από διαλυμένες οικογένειες, χωρίς προσωπικές σχέσεις ή σταθερή απασχόληση, απογοητεύονται κι επιδίδονται είτε στη βία των χούλιγκανς είτε στην παθητικότητα των ναρκωτικών, για να καταλήξουν να παρασιτούν σε σιδηροδρομικούς σταθμούς, δημόσιους κήπους ή ερειπωμένα σπίτια. Στους άστεγους ανήκουν επίσης ηλικιωμένοι, που έχουν εγκαταλειφθεί από τους οικείους τους και μη διαθέτοντας σταθερό

Οικογένεια ελλήνων μεταναστών που, στη δεκαετία του '60, στοιβάζονταν σε μικρά δωμάτια στη Γερμανία. Η φωτογραφία δημοσιεύτηκε σε γερμανικό περιοδικό με το σχόλιο "Χρήσιμοι αλλά ανεπιθύμητοι" (από την εφημ. "Το Βήμα" 5-4-1998, Α54).

εισόδημα (σύνταξη, μισθώματα) καταντούν να διαβιούν στο περιθώριο της κοινωνίας μας, σε άθλιες τρώγλες και ρυπαρά υπόγεια.

Ο **μετανάστης**, συνήθως, προέρχεται από κάποια χώρα (βαλκανική, ανατολικοευρωπαϊκή, αφρικανική ή ασιατική), που έχει πληγεί κυρίως από τη φτώχεια, τον πόλεμο ή εσωτερικά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Καταφεύγει σε μια χώρα, που θεωρείται ότι ευημερεί, πολλές φορές για ένα κομμάτι ψωμί. Αποξενωμένος από τον τόπο του και τους ανθρώπους του, δουλεύει σκληρά κι απάνθρωπα, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, με εξευτελιστικά χαμηλό ημερομίσθιο, σε σκληρές εργασιακές συνθήκες, ανθυγιεινές και επικίνδυνες για τη ζωή του πολλές φορές. Κάθε στιγμή διατρέχει τον κίνδυνο της απόλυσης από τη δουλειά του, χωρίς αποζημίωση φυσικά, και απειλείται με απέλαση από τη χώρα μας και βίαιη επάνοδο στην πατρίδα του, όποτε ο δυστυχής αλλοδαπός τολμήσει να παραπονεθεί για τις αδικίες που υφίσταται.

Θεάνθρωπος: "ό υπέρ ήμών παθών καί συμπαθῶν"

Η Εκκλησία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη απέναντι στη μοναξιά και την περιθωριοποίηση των ανθρώπων. Άλλωστε το δείχνει καθημερινά, σε όλη την υφήλιο, έμπρακτα με την κοινωνική της πρόνοια (ιδρύματα

για ηλικιωμένα άτομα ή άτομα με ανίατες ασθένειες, βοηθήματα σε χρήμα ή σε είδη πρώτης ανάγκης). Πέρα από αυτό υπάρχουν σοβαροί θεολογικοί λόγοι για τους οποίους η Εκκλησία συντρέπει τον άνθρωπο με τρόπο πάρα πολύ διαφορετικό από την ιδιωτική ελεημοσύνη ή την κρατική φιλανθρωπία. Όμως και το πλήρωμα της Εκκλησίας, έχει χρέος να επιδειξεί την αντίστοιχη φιλάνθρωπη στάση απέναντι σ' όλες αυτές τις ομάδες των ανθρώπων του περιθωρίου και της μοναξιάς. Ο πλησίον, για τον οποίο μίλησε ο Χριστός, είναι ο κάθε άνθρωπος που πάσχει και δυστυχεί.

Για την υπέρβαση από το πλέγμα της μοναξιάς υπάρχει διέξοδος που απαιτεί θυσία και ανθρωπιά. Η θυσία του εγωισμού και της ατομοκεντρικής αντίληψης είναι ο μόνος δρόμος που οδηγεί στην επανασύνδεση με το συνάνθρωπο και το Θεό. Ο Χριστός είναι ο μόνος πραγματικός “φίλος”, που μπορεί να δώσει νόημα στη ζωή του μοναχικού ανθρώπου, γιατί και ο ίδιος, ως άνθρωπος, βίωσε το αίσθημα αυτό πάνω στο Σταυρό.

Ο Ιησούς Χριστός είναι, όπως ψάλλεται στην Εκκλησία κατά τη Μ. Εβδομάδα των Παθών Του, “*ὁ ὑπὲρ ἡμῶν παθὼν καὶ συμπαθῶν*”, έχει πάθει για μας και μας συμπαθεί. Δεν είναι αδιάφορος και απαθής σαν τις θεότητες του αρχαιοελληνικού πανθέου που ζούσαν διασκεδάζοντας ή πολεμώντας μεταξύ τους, ούτε σαν τον Γιαχβέ του ιουδαϊσμού, που επικοινωνούσε με τη μεσολάβηση του νόμου του Μωυσή και του λόγου των προφητών. Ο Θεάνθρωπος γεννήθηκε σαν ξένος και πτωχός μέσα σε στάβλο, όταν η Θεοτόκος αναγκάστηκε να μετακινηθεί για την απογραφή της οικογένειάς τους. Γλίτωσε από τη σφαγή των νηπίων του Ηρώδη και φυγαδεύτηκε στη μακρινή Αίγυπτο ζώντας σαν πρόσφυγας.

Μεγάλωσε δουλεύοντας με τα χέρια του ως ξυλουργός στο φτωχικό εργαστήριο του μνήστορα Ιωσήφ και ανατράφηκε σε ταπεινό σπιτικό με στοιχειώδη μόρφωση. Οι Μαθητές του ήταν απλοί άνθρωποι του λαού, ψαράδες κυρίως, και στη ζωή τους παρέμειναν περιπλανώμενοι, διωκόμενοι από την εξουσία, την πολιτική των ρωμαίων κατακτητών της χώρας τους και τη θρησκευτική των φαρισαίων νομοδιδασκάλων της πατρίδας τους.

Ένας Μαθητής Τον πρόδωσε κι άλλος πάλι Μαθητής Τον αρνήθηκε, την ώρα που δικαζόταν. Σαν ξένος αντιμετώπιστηκε από τους ομοθρή-

σκους Του και από τους αλλόφυλους κατακτητές της γης Του. Δικάστηκε άνομα και καταδικάστηκε άδικα βρίσκοντας φρικτό κι οδυνηρό θάνατο σαν κακούργος. Σαν να μην έφτανε το μαρτύριο της σταύρωσης, ακόμα κι ο τάφος Του φρουρούνταν.

Ο Χριστός ως Θεάνθρωπος έπαθε όλα όσα μπορούσε ποτέ να υποστεί ένας άνθρωπος πάνω στη γη. Βίωσε τα πάντα εκτός από την αμαρτία. Ως τέλειος άνθρωπος είχε όλα τα αδιάβλητα ανθρώπινα πάθη (πείνα, δίψα, κούραση, πόνος κτλ.), όπως περιγράφονται στα Ευαγγέλια, μένοντας όμως αναμάρτητος ως τέλειος Θεός. Ο Θεάνθρωπος είναι φιλόανθρωπος ως “παθών και συμπαθών” τον άνθρωπο.

Έζησε τη μοναξιά σ’ όλη τη ζωή Του και πάνω στο σταυρό. Βίωσε το άγχος και την αγωνία στον κήπο της Γεθσημανή προσευχόμενος προ του επερχόμενου πάθους, μέσα στο Πραιτώριο χλευαζόμενος και πάνω στο Γολγοθά υποφέροντας ολομόναχος. Του έλαχε ο κλήρος του ξένου μετανάστη και του αλλοδαπού πρόσφυγα από τα γεννοφάσκια του. Ένωσε τη μοίρα του άστεγου: “*ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει*” (ο Υιός του Ανθρώπου δεν έχει πού να γείρει το κεφάλι) (Ματθ.8, 20). Γνώρισε τον ιδρώτα της χειρωνακτικής εργασίας και καταλάβαινε τον πόνο της ανεργίας από τη συντροφιά των φτωχών βιοπαλαιστών ψαράδων που μαθήτευαν κοντά Του κι αγωνιούσαν κάθε φορά που τα δίχτυα τους έμεναν άδεια, γι’ αυτό Εκείνος τους συνέτρεχε.

Ο Θεάνθρωπος δεν είναι Θεός απαθής κι αδιάφορος, αλλά συμπαθής και φιλόανθρωπος. Σ’ Αυτόν μπορεί να προσβλέπει με ελπίδα κι εμπιστοσύνη, δηλαδή με πίστη, κάθε άνθρωπος που βιώνει τη μοναξιά, το άγχος, την αγωνία, την ανεργία, την περιθωριοποίηση. Ο Θεάνθρωπος είναι πολύ πιο κοντά σε μας από ό,τι μπορεί να φαίνεται πως είναι κάθε συνάνθρωπος μας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τότε ο Ιησούς ειπέ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθεῖτω μοι. ὅς γάρ ἂν θέλῃ τήν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τήν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, εὕρησει αὐτήν.

Ματθ. 16, 24-25

2. Ποῦ πορευθῶ ἀπό τοῦ πνεύματός σου καί ἀπό τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἔάν ἀναβῶ εἰς τόν οὐρανόν, σύ ἐκεῖ εἶ, ἔάν καταβῶ εἰς τόν ἄδην, πάρει· ἔάν ἀναλάβοιμι τάς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον καί κατασκηνώσω εἰς τά ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καί γάρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καί καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. καί εἶπα· ἄρα σκότος καταπατήσει με, καί νύξ φωτισμός ἐν τῇ τρυφῇ μου· ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπό σοῦ, καί νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται· ὡς τό σκότος αὐτῆς, οὕτως καί τό φῶς αὐτῆς.

Ψαλμ. 138, 7-12

1. Τότε ο Ιησούς ειπέ στους μαθητές του: “Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεῖ. Γιατί ὅποιος θέλει να σώσει τη ζωή του θα τη χάσει· ὅποιος ὁμως εξαιτίας μου χάσει τη ζωή του, θα τη βρει.

2. Πού να πάω μακριά από το Πνεύμα σου; και μακριά απ’ την παρουσία σου πού να φύγω; Αν ανεβῶ στους ουρανούς, εσύ εἶς’ ἐκεῖ· αν στρώσω το κρεβάτι μου στον ἄδη, ἐκεῖ εἶσαι πάλι. Αν τα φτερά μου απλώσω και πετάξω ἐκεῖ που ο ἥλιος ξεμυτά ἢ ἐκεῖ που χάνεται στης θάλασσας την ἄκρη, κι ἐκεῖ το χέρι σου θα με καθοδηγεί κι ἡ ευνοϊκή σου δύναμη θα με κρατάει. Κι αν πω: “Ας με σκεπάσει το σκοτάδι, και ας γίνει νύχτα γύρω μου το φως”, και το σκοτάδι ἀκόμα για σένα δε θα ’ναι σκοτεινό κι ἡ νύχτα σαν τη μέρα θα φωτίζει –σκοτάδι ἢ φως για σένα εἶναι παρόμοια.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι τα αίτια της ανθρώπινης μοναξιάς στην εποχή μας;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι ομάδες που ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας;
3. Ο Χριστός προβάλλει ως "συμπαθών" στην ανθρώπινη μοναξιά και περιθωριοποίηση. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτή τη "συμπάθεια";
4. Ποια είναι η στάση της Εκκλησίας απέναντι στους ανθρώπους της μοναξιάς; Υπάρχουν στην περιοχή σας ιδρύματα για τον ανθρώπινο πόνο και ποια η προσφορά τους;

22. ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

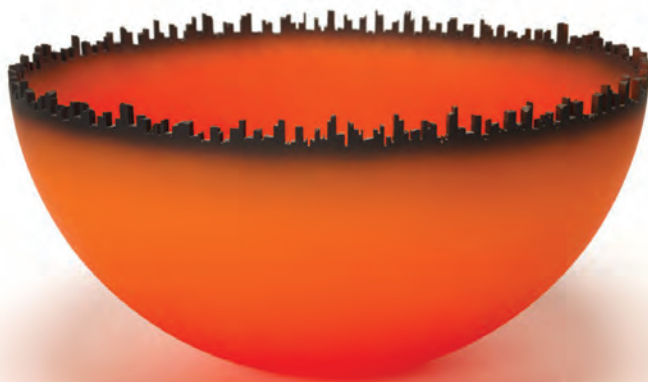
Το Εγώ και το Άλλο

Συνηθίζεται να διαχωρίζεται η πραγματικότητα σε δυο μέρη: το Εγώ και το Άλλο. Στη μια πλευρά τοποθετώ το Εγώ μου, τον Εαυτό μου, την ύπαρξή μου. Στην απέναντι όχθη βάζω το Άλλο μου, δηλαδή καθετί που είναι διαφορετικό από εμένα κι αλλιώτικο. Ο συνάνθρωπος είναι ο Άλλος μου, επειδή διαφέρει από μένα παρόλο που είναι άνθρωπος σαν κι εμένα. Ποτέ δυο άτομα δεν ομοιάζουν, έστω κι αν είναι αδέρφια. Ούτε οι δίδυμοι έχουν απόλυτη ταυτότητα παρά την εκπληκτική ομοιότητα μεταξύ τους. Ακόμη και τα σιαμαία παιδιά διαφέρουν κάπου.

Το ίδιο συμβαίνει σ' όλους τους τομείς. Το άλλο φύλο (αρσενικό/θηλυκό), η άλλη γενιά (γονείς/παιδιά), η άλλη ηλικία (ενήλικοι/ανήλικοι) διαφέρουν από εμένα αλλά και σχετίζονται μ' εμένα. Επίσης η φύση, ο κόσμος, το σύμπαν που μας περιβάλλει, είναι το άψυχο ή άλογο (χωρίς λόγο/λογική, δίχως νόηση), το Άλλο από το Εγώ μου. Ο Θεός πάλι είναι το Άλλο του ανθρώπου, πρόκειται μάλιστα για το εντελώς Άλλο, το αλλιώτικο Άλλο, το "άλλως άλλο" επειδή διαφέρει ριζικά κι ουσιαστικά από τον άνθρωπο και τον κόσμο. Σε κάθε περίπτωση λοιπόν το Εγώ έχει το Άλλο ενώπιόν του είτε είναι ανθρώπινο είτε φυσικό είτε υπερφυσικό.

Δυο ιδιότητες διακρίνουν τη σχέση του Εγώ με το Άλλο: η **διαφορά** και η **αναφορά**. Το Άλλο διαφέρει από το Εγώ πάντοτε. Όμως το Εγώ αναφέρεται οπωσδήποτε στο Άλλο του, σχετίζεται μ' αυτό σχεδόν αναγκαστικά. Η διαφορά και η αναφορά συνυπάρχουν πάντοτε, όπως το στημόνι και το υφάδι ή η κλωστή και ο καμβάς που πάνω του κεντάμε. Ας προσέξουμε επίσης ότι το Άλλο είναι όχι μόνο διαφορετικό από εμάς, αλλά επιπλέον και κυρίως είναι αλλιώτικο, αλλότριο, όπως λέγεται στα παλιότερα ελληνικά μας.

Όταν εμείς αισθανόμαστε ξένοι με τον ίδιο τον εαυτό μας και το Εγώ μας είναι σαν χαμένο, τότε μιλάμε για **αλλοτριώση**. Έτσι λέγεται στην επιστημονική ορολογία η αποξένωση του Εαυτού μας από το Εγώ μας.

*Πανόραμα της πόλης. Έργο του Jay Musler, 1981.
(Από το περιοδικό Antiques and Fine Art, Ιούν. 1992. σ. 66).*

Αίτια και συνέπειες της αλλοτρίωσης

Τα αίτια της αλλοτρίωσης, κατά τις κοινωνικές επιστήμες, μπορούν να αναζητηθούν στη δομή της σύγχρονης κοινωνίας, στις κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται σ' αυτές. Έτσι οι συνθήκες εργασίας, η συνεχώς αυξανόμενη εξειδίκευση στην εργασία, οι κοινωνικές ανισότητες που βιώνει, η εκμετάλλευση, τα μέσα ενημέρωσης με τα προπαγανδιστικά ή διαφημιστικά προγράμματα και οι αυξανόμενες απαιτήσεις που η κοινωνία δημιουργεί, οδηγούν τον άνθρωπο στην αποξένωση από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό. Επιπλέον η σύγχρονη αστικοποίηση μεγάλης μερίδας ανθρώπων, οι οποίοι δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ζωή των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, ο βίαιος τρόπος ένταξής τους στις νέες συνθήκες οδηγούν στην αλλοτρίωση. Ο μόνος τρόπος επομένως, να ξεφύγει ο άνθρωπος από την αλλοτρίωση είναι να αλλάξουν οι δομές της κοινωνίας και ο τρόπος της ένταξής του σ' αυτήν.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία και την άποψη της Εκκλησίας η αλλοτρίωση είναι φαινόμενο του οποίου η πρωτογενής αιτία πρέπει να αναζητηθεί στη στάση ζωής που τηρεί ο άνθρωπος. Είναι φαινόμενο πνευματικό με κύρια αιτία την αμαρτία στις ποικίλες της διαστάσεις, τη

διακοπή της σχέσης με το Θεό και τον συνάνθρωπο κι επομένως η άρση του απαιτεί τον πνευματικό αναπροσανατολισμό του στη σχέση του με το Άλλο (Θεό, άνθρωπο) και τον εαυτό του. Οι κοινωνικές συνθήκες και τα κοινωνικά αίτια ακολουθούν δευτερογενώς συντελώντας στην ολοκλήρωση της αλλοτρίωσης.

Οι συνέπειες της αλλοτρίωσης στην καθημερινή ζωή είναι σημαντικές. Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος χάνει την επαφή του με το συνάνθρωπο και τον εαυτό του, χάνει την πραγματική προσωπική του ταυτότητα και περιορίζει τις διαστάσεις της ζωής του στο παρόν, παραγνωρίζοντας τις πνευματικές ανάγκες της ψυχής του. Αυτό είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα της σύγχρονης ζωής και του μοντέρνου πολιτισμού. “Οι άλλοι άνθρωποι είναι η κόλασή μου”¹: αυτή η φράση του σύγχρονου γάλλου υπαρξιστή φιλοσόφου Ζαν-Πωλ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre 1905-1980) περιγράφει την εποχή μας με τον πιο σύντομο και πιο ακριβή τρόπο.

Αλληλοτρίωση ή αλλοίωση;

Η Εκκλησία έχει επίγνωση του προβλήματος της αλλοτρίωσης, γι’ αυτό με την ίδια την ύπαρξή της αποσκοπεί στην αναίρεση της αλλοτρίωσης διαμέσου της καλής αλλοίωσης του ανθρώπου. Στη θεία ευχαριστία, το θεμελιώδες μυστήριο της Εκκλησίας, που εύστοχα επονομάζεται “θεία κοινωνία”, επέρχεται η καλή αλλοίωση κι έτσι θεραπευόμαστε από το κακό της αλλοτρίωσης. Κοινωνούμε και επικοινωνούμε, συνερχόμαστε (συγκεντρωνόμαστε) “επί το αυτό” (για κοινό σκοπό), γινόμαστε ένα, το Εγώ επι-κοινωνεί με το Άλλο του, θείο και ανθρώπινο, προσωπικό και διαπροσωπικό, ατομικό και συλλογικό, πνευματικό και υλικό μαζί. Το ψωμί και το κρασί, ο άρτος και ο οίνος, μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού, δηλαδή “αλλοιώνονται” τα φυσικά στοιχεία, γίνονται “άλλοια”, αλλιώτικα, διαφορετικά. Εμείς όλοι κοινωνούμε των αγράντων μυστηρίων κι έτσι μετέχουμε της ζωής του Θεού. Βγαίνουμε από το μοναχικό κι αλλοτριωμένο Εγώ μας, για να γίνουμε όχι αλλότρι-οι, ξένοι με τον εαυτό μας, αλλά “άλλοιοι”, δηλαδή αλλιώτικοι.

Με τη θεία κοινωνία η ανθρώπινη κοινωνία γίνεται επι-κοινωνία και συμ-μετοχή. Αντί για την αλλοτρίωση επισυμβαίνει η αλλοίωση: το Εγώ

1. Jean-Paul Sartre, *Huis clos*, Paris 1947.

γίνεται ένα με το Άλλο του, αλλοιώνεται αντί να αλλοτριώνεται. Έτσι ο άνθρωπος γίνεται “σώος”, που θα πει ολόκληρος, ακέραιος, απόφιος, χωρίς κομματιάσματα, θραύσματα, αποσπάσματα και τεμαχίσματα, διχόνιες και διαζύγια, χωρισμούς και σχιζοφρένειες.

Η παράδοση των Πατέρων της Εκκλησίας κάνει λόγο για την αλλοτρίωση και την “καλή αλλοίωση” του ανθρώπου χρησιμοποιώντας βέβαια τη θεολογική ορολογία της εποχής της. Για παράδειγμα, ο Μέγας Αντώνιος γράφει: “*Εκ τοῦ πλησίον ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ἐὰν γὰρ κερδήσωμεν τὸν ἀδελφόν, τὸν Θεόν κερδαίνομεν*”¹. Η κόλαση είναι ένας τρόπος ζωής, κι όχι βέβαια κάποιος τόπος φοβερῆς τιμωρίας, με καζάνια που “βράζουν” αμαρτωλούς. Στην Πατερική παράδοση της Εκκλησίας μας περιγράφεται η κόλαση ως το μαρτύριο του να μην μπορείς να αγαπάς. Κατὰ το Μακάριο τον Αιγύπτιο² κόλαση είναι να μην μπορείς να βλέπεις τον Άλλο πρόσωπο με πρόσωπο και οι κολασμένοι κάθονται έχοντας γυρισμένη την πλάτη τους ο ένας στον άλλον. Κόλαση δεν είναι τόπος τιμωρίας, αλλά τρόπος ακοινωνησίας, δηλαδή να ζεις χωρίς να επι-κοινωνείς, με δυο λόγια, κόλαση είναι μια κοινωνία χωρίς ανθρώπινη επικοινωνία.

Από το “Εγώ” στο “Εμείς”

Η ορθόδοξη θεολογία αντιμετωπίζει την αλλοτρίωση με την ανθρωπολογία του προσώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι άτομο, είναι πρόσωπο. Μεταξύ των δυο αυτών εννοιών (πρόσωπο-άτομο) υπάρχει μόνο ένα κοινό στοιχείο: αναφέρονται σε μια μονάδα, μια μόνο ύπαρξη, π.χ. καθένας μας γεννιέται ως άτομο.

Το πρόσωπο και το άτομο διαφέρουν σε όλα τα άλλα και μάλιστα στη σχέση τους με τις άλλες μοναδικές υπάρξεις. Το **άτομο** μένει άσχετο, δεν αισθάνεται την ανάγκη να σχετισθεί με άλλες υπάρξεις, το Εγώ μένει κλεισμένο στον Εαυτό του και δεν αναφέρεται στο Άλλο του. Το **πρόσωπο** (προς + ωψ= όψη, οφθαλμός) σχετίζεται οπωσδήποτε, το Εγώ επι-κοινωνεί με το Άλλο του, ο Εαυτός μας είναι η σχέση του Εγώ μας προς το Άλλο μας. Ποτέ δε βρίσκουμε την ταυτότητα μας μόνοι, αλλά πάντοτε σε σχέση με το Άλλο μας.

1. *Γεροντικόν*, Μ. Αντώνιος, θ' (Αθήνα 1970. σ. 2).

2. Μακάριος Αιγύπτιος. P.G., τ. 65. σ. 280B.

*Το δίλημμα να ζεις ως πρόσωπο ή σαν προσωπίο (:μάσκα).
(Έργο π. Σταμ. Σκλήρη)*

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Καθένας γεννιέται σαν άτομο και αναγεννιέται ως πρόσωπο μέσα στην Εκκλησία. Το άτομο αρκείται στη διαφορά του Εγώ από το Άλλο και ποτέ δεν ενδιαφέρεται για την αναφορά (τη σχέση) του ενός προς το άλλο. Αντιθέτως το πρόσωπο δίνει προβάδισμα στην αναφορά, στη σχέση, στην επικοινωνία και στη συμμετοχή, χωρίς βεβαίως να αγνοεί ή να υποτιμά τη διαφορά του Εγώ από το Άλλο του.

Η ανθρωπολογία του προσώπου έχει διαποτίσει συνειδητά και ασυνείδητα την ελληνική λογοτεχνική παράδοση, εξαιτίας της συνάφειας με το ορθόδοξο εκκλησιαστικό ήθος. Στον περασμένο αιώνα, ο Στρατηγός Μακρυγιάννης τέλειωνε τα “Απομνημονεύματά” του έτσι: “Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς ‘εγώ’; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκειάση, ή χαλάση, να λέ-

γει εγώ· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκείάνουν, τότε να λένε ‘εμείς’. Είμαστε εις το ‘εμείς’ κι όχι εις το ‘εγώ’¹. Στον καιρό μας ο νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης γράφει: “Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι, αν δεν ολοκληρωθεί κανείς σαν άτομο –κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι’ αυτό– αδυνατεί να το υπερβεί”².

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Σε ποιους παράγοντες οφείλεται το φαινόμενο της αθλοτρίωσης;
2. Συζητήστε για τις απόψεις της Εκκλησίας σχετικά με τα αίτια της αθλοτρίωσης.
3. Πώς μπορεί να αρθεί το φαινόμενο αυτό από το σύγχρονο άνθρωπο;
4. Η έννοια του προσώπου και η κατανόσή της πώς μπορεί να οδηγήσει στην έξοδο από την κατάσταση της αθλοτρίωσης;

1. Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, επίλογος (Εκδ. Πάπυρος 1996, σ. 371-372).

2. Ο. Ελύτης, *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά*, Αθήνα, Εκδ. Ίκαρος 1990, σ. 11.

23. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΙΣ ΧΑΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΛΥΠΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

“Πάσχω άρα υπάρχω”

Η ανατολική ορθόδοξη παράδοση είναι εξοικειωμένη με την παρουσία του πόνου μέσα στη ζωή μας. Γνωρίζει ότι ο άνθρωπος είναι μια ύπαρξη που πονά και πεινά, υποφέρει και ταλαιπωρείται, μοιράζεται χαρές και λύπες, ηδονές και οδύνες. Ο άνθρωπος κυοφορείται με πόνους και γεννιέται με τις ωδίνες του τοκετού. Ο πρώτος ήχος ζωής του νεογνού είναι το κλάμα και συνεχίζει τον επίγειο βίο του με πόνο και πείνα, γέλια και κλάματα. Όλη η ζωή μας κυλάει έτσι για να τελειώσει με την αρρώστια, τα γηρατεία και το θάνατο. Η χαρά και η λύπη είναι σαν την ανάσα μας: εισπνέουμε το ένα και εκπνέουμε το άλλο.

Συνήθως οι νέοι άνθρωποι πιστεύουν ότι η ζωή θα είναι ρόδινη και σκέφτονται μόνο τη θετική πλευρά της ζωής. Αυτό είναι και θεμιτό και σωστό, γιατί στη ζωή του ο νέος πρέπει να βλέπει με αισιοδοξία το μέλλον. Όμως επειδή η ζωή επιφυλάσσει και τις δυσάρεστες όψεις της, πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να αντιμετωπίσει σωστά και τις καταστάσεις μιας αποτυχίας, του πόνου και της αρρώστιας και γενικά ό,τι δηλητηριάζει τη ζωή.

Ο Ντοστογιέφσκι διατύπωνε αυτήν την αλήθεια με τη φράση “πάσχω άρα υπάρχω”. Ο μεγαλύτερος σύγχρονος ρώσος ορθόδοξος φιλόσοφος, ο Νικόλαος Μπερντιάεφ (1874-1948), υπογράμμισε αυτή τη διατύπωση: “doleo ergo sum” (πονά, άρα υπάρχω), και σημείωνε την αντίθεση προς τη δυτική φιλοσοφία, που με το στόμα του φιλόσοφου Ρενέ Ντεκάρτ (Rene Descartes, 1596-1663) πίστευε: “cogito ergo sum” (σκέπτομαι άρα υπάρχω).

Ένας κορυφαίος Έλληνας Πατέρας της Εκκλησίας, ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662) τόνιζε ότι ο ανθρώπινος βίος αποτελείται από **ηδονές** και **οδύνες**: “*Ούκ ένδέχεται ποτέ χωρίς όδύνης είναι τήν ήδονήν*”¹ (Δεν μπορεί ποτέ να υπάρχει ηδονή χωρίς οδύνη). Δεν έκανε κανένα λογοπαίγνιο της ελληνικής γλώσσας παίζοντας τάχα με τη συνήχηση του

1. Μάξιμος Ομολογητής. *Φιλοκαλία*, τ. Β', σ. 99. Βλ. Αρχιμ. Ευσέβιος. *Ηδονή-Οδύνη*, 2 τόμοι. Αθήνα, Εκδ. Ακρίτας 1990/1992.

αναγραμματισμού μιας λέξης (ηδο/οδύ-νη), αλλά δίδασκει μιαν αλήθεια της σκληρής πραγματικότητας στη ζωή μας, ότι δηλαδή ο πόνος και η χαρά είναι πάντοτε μαζί. Αυτό λέγεται στην εκκλησιαστική γλώσσα “**χαρμολύπη**”, δηλαδή χαρά και λύπη μαζί. Μια άλλη προσφιλής έννοια που χρησιμοποιείται στην Εκκλησία μας είναι το “**σταυροαναστάσι-μο**”: κάτι που είναι Σταυρός και Ανάσταση μαζί.

Στο σημείο αυτό αξίζει να δούμε πώς προτρέπει η Εκκλησία να αντιμετωπίζουμε τις καταστάσεις αυτές, όπως φαίνεται μέσα από κείμενα της Αγίας Γραφής:

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Πᾶσαν χαράν ἠγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ὅτι τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν· ἡ δὲ ὑπομονή ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καί ὁλόκληροι, ἐν μηδενί λειπόμενοι.*

Ιακ. 1, 2-4

2. *...τούς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρούμενους διά πίστεως εἰς σωτηρίαν ἐτοιμῆν ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστί, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου*

1. Αδελφοί μου, να χαίρεστε ὅταν δοκιμάζεστε ἀπό πολλούς και διάφορους πειρασμούς· γιατί πρέπει να ξέρετε ὅτι μέσα ἀπό τη δοκιμασία της πίστεώς σας γεννιέται η υπομονή. Η υπομονή σας ὁμως πρέπει να κρατήσει ὡς το τέλος, για να γίνετε τέλειοι και ολοκληρωμένοι και να μην υστερεῖτε σε τίποτε.

2. Με την πίστη θα σας περιφρουρεί η δύναμη του Θεού ὡσότου ἔρθει η σωτηρία, που είναι κιόλας ἐτοιμη να φανερωθεῖ κατά τους ἐσχάτους χρόνους. Με τη σκέψη αυτή να αισθάνεστε ἀγαλλίαση, ἔστω κι αν χρειαστεῖ προς το παρόν να λυπηθεῖτε για λίγο

*διά πυρός δέ δοκιμαζόμενοι
εύρεθῆ εἰς ἔπαινον καί τι-
μὴν καὶ δόξαν ἐν ἀποκαλύψει
Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Α' Πέτρου 1, 5-7

από τις δοκιμασίες. Έτσι, η δοκιμασμένη πίστη σας, που είναι πολυτιμότερη από το χρυσάφι –το οποίο είναι φθαρτό, κι όμως δοκιμάζεται κι αυτό από τη φωτιά– θα βρεθεί ότι αξίζει έπαινο, τιμή και δόξα, όταν φανερωθεί ο Ιησούς Χριστός.

Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται η ελπίδα αντί για την απελπισία και προτείνεται μια στάση ζωής που ονομάζεται **“τραγικός ρεαλισμός”**. Η Εκκλησία έχει γνώση της πραγματικότητας (ρεαλισμός) και της παρουσίας του πόνου, σωματικού και ψυχικού, που παραμονεύει μέσα στην ανθρώπινη ζωή (τραγικότητα). Ο ρεαλισμός της Ορθοδοξίας δεν είναι αφελής, επιπόλαιος και ανόητα χαρούμενος, αλλά πρόκειται για ρεαλισμό σοβαρό, όχι σοβαροφανή και σκυθρωπό, ούτε μελαγχολικό και καταθλιπτικό. Ο χριστιανός βλέπει τον ουρανό, μα πατά γερά με τα πόδια του πάνω στη γη, στην οποία θα καταλήξει το σώμα του μια μέρα πεθαίνοντας.

Ούτε συμβιβασμός ούτε αποφυγή

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει συνήθως τις δοκιμασίες της ζωής με δυο ακραίους τρόπους. Ο ένας είναι ο **συμβιβασμός** και ο άλλος είναι η **αποφυγή της πραγματικότητας**.

Κάποιοι συμβιβάζονται με την καθημερινή ζωή και συνθηκολογούν κατά τρόπο μοιρολατρικό. Πιστεύουν ότι δεν υπάρχει δυνατότητα να αντιμετωπίσει κανείς τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη ζωή μας, ή ότι δεν μπορεί ν' αποφύγει κανείς τη μοίρα και “το γραμμένο” ή πεπρωμένο και ότι “έτσι ήταν, είναι και θα μείνουν όλα”, τίποτε δεν αλλάζει. Από μια τέτοια στάση λείπει η ελπίδα και η εμπιστοσύνη (πίστη) στην αγάπη και την πρόνοια του Θεού. Γι' αυτό η μοιρολατρία και το πεπρωμένο απορρίπτονται από τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας. Ο άνθρωπος

(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη).

δεν είναι έρμαιο δυνάμεων ανεξέλεγκτων, αλλά με την ελεύθερη βούλησή του και τη Χάρη του Θεού πορεύεται στη ζωή του.

Η άλλη ακραία στάση είναι η **φυγή από την πραγματικότητα**, την οποία προτιμούν συνήθως αδύνατοι χαρακτήρες ή ευαίσθητοι άνθρωποι. Επειδή δεν μπορούν να δουν κατάματα τις δυσκολίες και τον πόνο

που η ζωή φέρνει πολλές φορές, βρίσκουν καταφύγιο σε απασχολήσεις που δημιουργούν την ψευδαίσθηση της φυγής, όπως για παράδειγμα στα ανατολικά μυστικιστικά θρησκευόμενα (γιόγκα) ή σε καινοφανείς νεοθρησκευτικές λατρείες (“Νέα Εποχή”) και άλλοι στον παράδεισο των ναρκωτικών.

Αυτή η στάση δε διαφέρει ουσιαστικά από την προηγούμενη, παρόλο που φαινομενικά διαφοροποιείται. Η αποφυγή της πραγματικότητας με την προσφυγή μας στο νεοθρησκευτικό μυστικισμό ή στο ρομαντισμό της φυσιολατρίας και στην ιδιώτευση της ζωής οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα. Δεν αντιμετωπίζονται έτσι ο πόνος, η αρρώστια και γενικά οι δοκιμασίες αποτελεσματικά. Απεναντίας αυτή η αντιμετώπιση θυμίζει την τακτική της στρουθοκαμήλου.

Η Εκκλησία προτείνει την αντίσταση στο κακό

Η Εκκλησία δε δέχεται την ηττοπάθεια και τη μοιρολατρία αλλά κάνει μια θετική και συγκεκριμένη πρόταση στον άνθρωπο κάθε εποχής: **να αντισταθεί στο κακό, να αλλάξει τον εαυτό του και τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα.** Το μήνυμα της Εκκλησίας είναι αισιόδοξα αγωνιστικό. Η πίστη στην πρόνοια και την αγάπη του Θεού δίνει τη δύναμη να ξεπερνά ο πιστός τις δυσκολίες και τον πόνο, όπως γράφει ο Απ. Παύλος: *“πιστός ό Θεός, ός ούκ έάσει ύμᾶς πειρασθῆναι ύπέρ ό δύνασθε, αλλά ποιήσει σύν τῷ πειρασμῷ και τήν έκβασιν τοῦ δύνασθαι ύμᾶς ύπενεγκείν”* (και ο Θεός που κρατάει τις υποσχέσεις του, δε θα επιτρέψει σε κανένα πειρασμό να ξεπεράσει τις δυνάμεις σας: αλλά, όταν έρθει ο πειρασμός, θα δώσει μαζί και τη διέξοδο, ώστε να μπορέσετε να τον αντέξετε) (1 Κορ. 1, 13). Η Εκκλησία προβάλλει ως παράδειγμα τη ζωή του Χριστού, ο Οποίος γνώρισε και υπέστη τον ανθρώπινο πόνο και έφθασε μέχρι το θάνατο. Ο θεάνθρωπος Χριστός είναι φιλόανθρωπος, όχι υπεράνθρωπος ή ημίθεος. Συμπάσχει μαζί μας, πονάει μαζί μας και μας συμπαθεί.

Χάρη στον Χριστό έχουμε όχι μόνο ένα, μα πάρα πολλούς συντρόφους στα πάθη μας: **οι άγιοι της Εκκλησίας** είναι άνθρωποι όπως εμείς, με πίστη, δηλαδή εμπιστοσύνη, στον αρχηγό της ζωής, τον Ιησού Χριστό. Υπέφεραν και μαρτύρησαν για την πίστη τους στον Θεάνθρωπο, νίκησαν το θάνατο και γνώρισαν τη χαρά της Ανάστασης. Το παράδειγ-

μα τους είναι οδηγός για ανάλογες περιστάσεις στη ζωή του πιστού. Η μνήμη των Αγίων, άλλωστε, αυτή την έννοια έχει. Τιμή για το αγωνιστικό ήθος και τη ζωή τους και παράδειγμα προς μίμηση. “*Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος*”, γράφει ο Ι. Χρυσόστομος (βλ. κείμενο στο τέλος του μαθήματος).

Πότε άραγε θα δικαιωθεί ο καλός αγώνας του πιστού ενάντια στο κακό; Η Εκκλησία απαντά με την τελική κρίση κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Κρίνω θα πει διακρίνω, ξεχωρίζω το καλό από το κακό, χωρίζω το θύμα από το θύτη, τον αθώο από το δήμιό του. Ο χριστιανός γνωρίζει δυο πράγματα καλά. Το πρώτο είναι ότι μπορεί να υποφέρει στη ζωή του, αλλά δεν είναι μόνος στην πορεία αυτή, γιατί έχει φίλο και συμπαθούντα τον Χριστό. Το άλλο είναι ότι υπάρχει τελική δικαίωση. Η ελπίδα και η υπομονή είναι τα όπλα του πιστού στην αντιμετώπιση του πόνου και των δοκιμασιών και δεν θα τον διαψεύσουν, όπως βεβαιώνει η Αγ. Γραφή: “*καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν*” (καυχιόμαστε ακόμη και στις δοκιμασίες, επειδή ξέρουμε καλά πως οι δοκιμασίες οδηγούν στην υπομονή, η υπομονή στο δοκιμασμένο χαρακτήρα, κι ο δοκιμασμένος χαρακτήρας στην ελπίδα. Κι η ελπίδα τελικά δεν απογοητεύει. Γι’ αυτό μαρτυρεί η αγάπη του Θεού, με την οποία το Άγιο Πνεύμα που μας δόθηκε γέμισε και ξεχείλισε τις καρδιές μας) (Ρωμ. 5, 3-5).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ... Έμιμήσω μάρτυρα, ἐξήλωσας αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, κατ' ἴχνος αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας ἔδραμες καὶ οὐκ οὔσης ἡμέρας μάρτυρος, ἑορτὴν μάρτυρος ἐπετέλεσας. Τιμὴ γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος.

Ιωάννης Χρυσόστομος, Εἰς μάρτυρας Ὀμιλία, P.G. 50, 661-63.

2. Πλὴν, εἴτε πρόσκαιρός ἐστιν ὁ πειρασμός, βαστάσατε αὐτόν ὡς καλοί τοῦ Χριστοῦ ἀγωνισταί· ... Εἰ γάρ πᾶσα ἢ κτίσις λυθήσεται καὶ μεταποιηθήσεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, τί θαυμαστόν καὶ ἡμᾶς, μέρος ὄντας τῆς κτίσεως, παθεῖν τὰ κοινὰ πάθη καὶ παραδοθῆναι θλίψεσιν ἅς κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἡμῶν ὥρισεν ὁ δίκαιος κριτὴς οὐκ ἐὼν ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλὰ διδούς σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἀδελφοί· ἀναμένουσι γάρ ἡμᾶς οἱ τῶν μαρτύρων στέφανοι· ... Ὁ γάρ μὴ ὑποπεσὼν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος, τῆς λύπης τὸ βᾶρος ὑπενεγκών,

2. Μιμήθηκες κάποιον μάρτυρα, είδες με ζήλο την αρετή του, ακολούθησες τα ίχνη της φιλοσοφίας του και ενώ δεν ήταν η ημέρα (γιορτής) του μάρτυρα, (τότε) τέλεσες τη γιορτή του μάρτυρα. Διότι τιμή του μάρτυρα είναι η μίμηση του μάρτυρα.

2. Όμως είτε πρόσκαιρη είναι η δοκιμασία, να την υπομείνετε σαν καλοί αγωνιστές του Χριστού. ... Διότι αν όλη η δημιουργία διαλυθεί και θα αλλάξει το σχήμα αυτού του κόσμου, γιατί είναι άξιο απορίας και μεις, που είμαστε μέρος της δημιουργίας, να πάθουμε τα κοινά πάθη και να παραδοθούμε στις θλίψεις, τις οποίες όρισε ο δίκαιος κριτής σύμφωνα με τη δυνατότητά μας, μη επιτρέποντας να δοκιμαστούμε παραπάνω απ' ό,τι μπορούμε, αλλά δίνοντας μαζί με τη δοκιμασία και το τέλος της δοκιμασίας, για να μπορέσουμε να την υπομείνουμε; Ας μη σταματήσουμε από την κούραση, αδελφοί. Διότι μας περιμένουν τα στεφάνια των

*μεγάλην ἔχει παρά Θεῷ τῆς
ὑπομονῆς τὴν ἀντίδοσιν.*

*Μ. Βασιλείου, Περί ἀρετῆς καὶ κακίας,
Λόγος Α΄, P.G. 32, 1281.*

μαρτύρων. Γιατί αυτός που δεν έπεσε κάτω στις θλίψεις αλλά με την ελπίδα του προς το Θεό υποφέρει το βάρος της λύπης, έχει για την υπομονή του μεγάλη ανταπόδοση από το Θεό.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποια είναι συνήθως η αντιμετώπιση του πόνου και της αρρώστιας από τους ανθρώπους;
2. Ποια αντιμετώπιση προτείνει η Εκκλησία; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε και γιατί;
3. Η δικαίωση στην άλλη ζωή είναι μια απάντηση που ικανοποιεί ή η ήυση πρέπει να δοθεί εδώ και τώρα;

24. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Θάνατος ή Ανάσταση;

Τι είναι ο θάνατος για τον άνθρωπο; Η τελευταία ή η προτελευταία πράξη της ζωής; Με την τελευταία μας επέρχεται το τέλος του βίου ή μήπως πρόκειται για ένα σταθμό, ένα κομβικό σημείο στην πορεία της ζωής; Δυο απαντήσεις δίνονται σ' αυτά τα ερωτήματα. Αλλιώς αποκρίνεται ένας άνθρωπος χωρίς χριστιανική πίστη κι εντελώς αλλιώτικα ο εκκλησιαστικός άνθρωπος που πιστεύει στην Ανάσταση του Χριστού. Το ερώτημα δεν είναι “ζωή ή θάνατος;”, αλλά “θάνατος ή Ανάσταση;”

Η διαφορά ανάμεσα στον “κοσμικό” και στον εκκλησιαστικό άνθρωπο είναι η πίστη στην Ανάσταση, όπως βιώνεται στην ευχαριστιακή σύναξη (θεία κοινωνία). Με απλά λόγια λοιπόν: Εκκλησία είναι η καθημερινότητα μαζί με την Ανάσταση. Αν αφαιρέσουμε από τη ζωή μας την πίστη στην Ανάσταση, αυτό που απομένει μπορεί να 'ναι μια θρησκεία ή η αθεΐα, η θρησκευτική αδιαφορία ή η θρησκοληψία.

Η διαφορά αυτή δεν γίνεται αμέσως αντιληπτή· παραμένει όμως ζωτικά αισθητή. Σαν το αλάτι μέσα στο νερό: καταλαβαίνεις ότι υπάρχει μόνο όταν το γευθείς. Ο εκκλησιαστικός άνθρωπος είναι ένας συνήθης καθημερινός συνάνθρωπος, και δεν επιδιώκει να φαίνεται, να ξεχωρίζει, να προβάλλεται και να διακρίνεται. Αλλιώς καταντά φιλάρεσκος και υποκριτής σαν φαρισαίος.

Ο “κοσμικός” άνθρωπος θεωρεί το θάνατο ως την τελευταία πράξη της ζωής. Τα συναισθήματα που έχει για την ώρα του θανάτου είναι συνήθως ή φόβος για το άγνωστο και απόγνωση, γιατί πιστεύει ότι η τελευταία του είναι το τέρμα του, ή λύπη και βαθιά απελπισία, που εγκαταλείπει τούτη τη ζωή. Παρηγορείται μοιρολατρικά με τη σκέψη ότι όλοι μας πεθαίνουμε μια μέρα γι' αυτό σε μερικές περιπτώσεις συμπεριφέρεται ματαιόδοξα επιζητώντας να αφήσει πίσω του έργα με το όνομά του. Αντίθετα, ο εκκλησιαστικός άνθρωπος πιστεύει ότι η τελευταία πράξη της ζωής είναι η Ανάσταση. Ο θάνατος για την Εκκλησία είναι η προτελευταία πράξη της ζωής, ένας σταθμός κι όχι το τέρμα της ύπαρξης. Είναι κοίμηση κι όχι το τέλος της ύπαρξης. Γι' αυτό και ο όρος που χρησιμοποιείται στην εκκλησιαστική γλώσσα για τα νεκροταφεία είναι “κοιμητήρια”.

*Οι ανθρώπινες ψυχές
στα χέρια του Θεού.
(Εικόνα από τη Μονή
Μανάσια στη Σερβία,
15ος αι.).*

Για το συνειδητό χριστιανό η Ανάσταση είναι το τέλος αυτής της ζωής και έχει διπλή σημασία. “Τέλος” σημαίνει το τέρμα, αλλά και το σκοπό, το στόχο. Δε ζούμε για να πεθάνουμε, πιστεύει ο χριστιανός, αλλά ζούμε για να αναστηθούμε εκ νεκρών και σωματικά. Ο θάνατος είναι η προτελευταία πράξη του δράματος της ζωής μας ως εκκλησιαστικών ανθρώπων. Η αυλαία της ζωής πέφτει με την ανάσταση των νεκρών που εγκαινιάστηκε με την Ανάσταση του Χριστού.

“Χριστός ανέστη εκ νεκρών θανάτω θάνατον πατήσας και τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος!” Αυτή είναι η χριστιανική πίστη σε μια μόνο φράση. Τίποτε άλλο, τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο. Όλα τα άλλα προέρχονται από την αναστάσιμη πίστη, σχετίζονται μ’ αυτήν και φωτίζονται από αυτήν. Πιστεύουμε στον Χριστό όχι γενικά και αφηρημένα σαν μια ιδεώδη ηθικοθηρησκευτική προσωπικότητα, σαν το Σωκράτη ή το Βούδα, ημίθεο ή υπεράνθρωπο. Αλλά πάρα πολύ συγκεκριμένα πιστεύουμε στον Χριστό ως Θεάνθρωπο, τέλειο Θεό και τέλειο άνθρωπο, Υιό και Λόγο του Θεού Πατρός, που ενανθρώπησε για να θεωθεί ο άνθρωπος, να φτάσει σε μια κατάσταση πνευματικής τελει-

ότητας, να γίνει άγιος, Θεός, όχι κατά φύση αλλά κατά χάρι, δηλαδή όχι κατά την ουσία αλλά μετέχοντας στις ενέργειες του Θεού.

Κυρίως πιστεύουμε στην Ανάσταση του Χριστού που δια του θανάτου κατάργησε το θάνατο και χάρισε ζωή σ' όσους βρίσκονται μέσα στα μνήματα, σύμφωνα με το αναστάσιμο τροπάριο. Ζωή χαρίζεται στον άνθρωπο μόνο από την ίδια τη ζωή, την πηγή της όντως ζωής που λέγεται και είναι ο Χριστός, ο αρχηγός της ζωής (Πράξ. 3, 15), η ίδια η ζωή μας (Κολ. 3,4). Όπως παίρνουμε τη ζωή από κάποιον άλλον φορέα της ζωής, δηλαδή γεννιόμαστε από γονείς και δεν είμαστε αυτοφυείς, παρόμοια και στην εκκλησιαστική μας ύπαρξη παίρνουμε ζωή από το Χριστό, που ζει μέσα στην Εκκλησία και κοινωνείται σε κάθε λειτουργία στη θεία ευχαριστία, τη “θεία κοινωνία” δια της οποίας γινόμαστε “μέτοχοι ζωής αιωνίου”.

“Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν”

Το Σύμβολο της Πίστεως (“Πιστεύω”) τελειώνει προβάλλοντας την αρχή της χριστιανικής πίστης: “Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος”. Είναι ο κορμός της πίστης μας η ανάσταση των νεκρῶν. Ο Απ. Παῦλος γράφει σχετικά: “εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν” (*Ἄν δεν υπάρχει ἀνάσταση νεκρῶν, τότε οὔτε ο Χριστὸς ἔχει ἀναστηθεῖ. Καὶ ἂν ο Χριστὸς δεν ἔχει ἀναστηθεῖ, τότε τὸ κήρυγμά μας εἶναι χωρὶς νόημα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ πίστις σας*) (1 Κορ. 15, 13-14). Ο χριστιανός δεν περιμένει την αθανασία της άυλης, αιώνιας ψυχῆς, σαν τον προχριστιανικό ελληνισμό, αλλά ζει τη ζωή του με την προσδοκία και την ελπίδα της ἀνάστασης του σώματος και της ψυχῆς του μαζί. Προσδοκᾷ τη μεταμόρφωση ὅλης της ζωῆς του μελλοντικά. Δε χαίρεται που πεθαίνει, αλλά χαίρεται που θα ἀναστηθεῖ εκ νεκρῶν.

Αυτό το σημείο ἔχει ιδιαίτερη σημασία, διότι εἶναι παρεξηγημένο. Ο άνθρωπος εἶναι ψυχοσωματικὴ ἐνότητα: δεν εἶναι μόνο ψυχή οὔτε μόνο σώμα, ἀλλά ἐνότητα σώματος καὶ ψυχῆς. Γι’ αὐτὸ ἡ Εκκλησία δε χρησιμοποίησε στο “Σύμβολο της Πίστεως” τὴν ἐκφραση “ἀνάστασις σαρκός” ἢ “ἀνάστασις ψυχῆς” ἀλλὰ “ἀνάστασις νεκρῶν”, που περιλαμβάνει τὸν ὅλο ἄνθρωπο.

*Η Ανάσταση του Χριστού, απαρχή της Ανάστασης του ανθρωπίνου γένους
(Τοιχογραφία αρχών 14ου αι. στη Μονή της Χώρας, Κωνσταντινούπολη).*

Η ανάσταση είναι η επιβεβαίωση της τελικής, οριστικής και ακατάλυτης νίκης της ζωής επί του θανάτου. **Ζωή** είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα, η οποία συγκροτεί την ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου. Όταν διακόπτεται η σχέση της ψυχής με το σώμα, τότε καταλύεται η ψυχοσωματική ενότητα και διαλύεται ο άνθρωπος, δηλαδή πεθαίνει. **Θάνατος** είναι η διακοπή της σχέσης και μάλιστα κάθε σχέσης: του σώματος με την ψυχή, του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του κ.λπ. Έτσι ο θάνατος είναι το αρνητικό της ζωής, που είναι σχέση.

Ανάσταση είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα με αλλιώτικο τρόπο, η σχέση του ανθρώπου με το Χριστό στη Δευτέρα Παρουσία Του. Με την Ανάσταση αποκαθίσταται πάλι καθετί που χωρίστηκε και διασπάστηκε με το θάνατο και πραγματοποιείται η τελική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου.

Ο Χριστός θα εμφανιστεί στη Δευτέρα Παρουσία Του ως **φως** και **φωτιά**. Όσοι δεν τον αποδέχονται κολάζονται, αυτοτιμωρούνται, τυφλώνονται μπροστά στο φως από τη λάμψη του Ήλιου της Δικαιοσύνης. “Κανέναν δεν κολάζει ο Θεός, αλλά καθένας διαλέγει για τον εαυτό του

αν θέλει να επικοινωνήσει με το Θεό”, γράφει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός¹. Όσοι όμως άνθρωποι ζουν με την προσδοκία της Ανάστασης και ποθούν να δουν το Θεό “πρόσωπον πρὸς πρόσωπον” θα ζουν και θα χαίρονται το φως Του στη λαμπρότητα της Βασιλείας του Θεού στην αιωνιότητα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δέ σώματι ἔρχονται; ἄφρον, σὺ ὁ σπεῖρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐάν μὴ ἀποθά- νη· καὶ ὁ σπεῖρεις, οὐ τό σῶμα τό γενησόμενον σπεῖρεις, ἀλλὰ γυμνόν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου ἢ τινοσ τῶν λοιπῶν· ὁ δέ Θεός αὐτῶ δίδωσι σῶμα καθώς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τό ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτή σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δέ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δέ ἰχθύων, ἄλλη δέ πετεινῶν. καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δέ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστήρ γάρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, σπεῖρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπεῖρεται ἐν ἀτιμίᾳ,

1. Αλλά ίσως κάποιος να ρωτήσει: Πώς ξαναζωντανεύουν οι νεκροί; και με τι σώμα έρχονται ξανά στη ζωή; Ανόητε! Ο σπόρος που ρίχνεις εσύ στο χωράφι, δεν παίρνει ζωή αν πρώτα δεν πεθάνει. Και με τη σπορά σου δεν σπέρνεις το σώμα του φυτού που θα φυτρώσει, αλλά γυμνό κόκκο είτε σιταριού είτε κάποιου άλλου είδους. Και ο Θεός δίνει σε κάθε σπόρο το σώμα του φυτού που έχει ορίσει. Κάθε είδος σπόρου έχει το δικό του είδος σώματος. Κάθε ζωντανό πράγμα δεν έχει την ίδια σύσταση· άλλη σύσταση του σώματος έχουν οι άνθρωποι, άλλη τα κτήνη, άλλη τα πτηνά και άλλη τα ψάρια. Εξάλλου, υπάρχουν σώματα πάνω στον ουρανό και σώματα πάνω στη γη· άλλη όμως είναι η λαμπρότητα των ουράνιων και άλλη των επίγει-

1. Ιωάννης Δαμασκηνός. Ελληνική Πατρολογία, τ. 94, σ. 1545.

ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καί ἔστι σῶμα πνευματικόν. οὕτω καί γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν·

1 Κορ. 15, 35-45

ων σωμάτων. Άλλη η λάμψη του ήλιου, άλλη της σελήνης και άλλη των άστρων· αλλά και μεταξύ των άστρων, άλλη η λάμψη του ενός και άλλη του άλλου. Το ίδιο θα συμβεί και με την ανάσταση των νεκρών: Όταν το σώμα σαν το σπόρο μπαίνει στη γη, είναι φθαρτό, θα αναστηθεί όμως άφθαρτο. Θάβεται άδοξο, θα αναστηθεί ένδοξο· ενταφιάζεται ανίσχυρο, θα αναστηθεί όμως δυνατό. Ενταφιάζεται σώμα που ήταν εμψυχωμένο από ζωική φυσική δύναμη, θ' αναστηθεί όμως ζωοποιημένο από το Πνεύμα του Θεού. Όπως υπάρχει φυσικό σώμα, υπάρχει και πνευματικό. Πραγματικά, έτσι διδάσκει και η Γραφή: Σαν τον Αδάμ, τον πρώτο άνθρωπο, δόθηκε η φυσική ζωή. Αντίθετα, στον έσχατο Αδάμ, το Χριστό, δόθηκε το Πνεύμα, και έγινε πηγή ζωής.

2. *Τότε ἀναστήσειν αὐτά ἐπηγυρίλατο, καί ἐν μείζονι δόξῃ καταστήσειν. Δεῖ γάρ, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τό φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καί τό θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καί μετὰ τήν τῶν*

2. Υποσχέθηκε (ο Χριστός) ότι τότε θα τα αναστήσει (τα σώματα), και θα τους δώσει μεγαλύτερη δόξα. Διότι πρέπει, λέει ο μακάριος Παύλος, αυτό το φθαρτό να ντυθεί την αφθαρσία και αυτό το θνητό

σωμάτων ανάστασιν τῆς βασιλείας ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν δωρεῖσθαι ὑπέσχετο, καὶ τὴν μετὰ τῶν ἁγίων διαγωγὴν, καὶ τὴν ἐν διηνεκεῖ αἰῶνι ἀπόλαυσιν, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Εἶδες πόση τῶν ὑποσχέσεων ἢ ὑπερβολή, εἶδες δωρεῶν μέγεθος;

I. Χρυσόστομος, P.G. 53, 340

3. *Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῆ οὔτε φωνῆ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γὰρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσι οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένη χρῶνται ... θαυμαστήν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἐαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἐστὶν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρίς ξένη... Ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὀρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς*

να ντυθεῖ τὴν αθανασία. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ὑποσχέθηκε ὅτι θα μας δωρίσει τὴν ἀπόλαυση τῆς βασιλείας καὶ τὴ συντροφιά με τοὺς ἁγίους καὶ τὴν ἀπόλαυση στοὺς ατελεύτητους αἰῶνες καὶ ἐκεῖνα τὰ ἀγνωστα (μὴ λεγόμενα) ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα μάτι δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἀκούσε καὶ δὲν φαντάστηκε νοὺς τοῦ ἀνθρώπου. Εἶδες πόση εἶναι ἡ ὑπερβολὴ τῶν ὑποσχέσεων, εἶδες μέγεθος δωρεῶν;

3. Διότι οἱ χριστιανοὶ οὔτε ὡς πρὸς τὸν τόπο οὔτε ὡς πρὸς τὴν ομιλία οὔτε ὡς πρὸς τὰ υπόλοιπα ἤθη διακρίνονται ἀπὸ τοὺς υπόλοιπους ἀνθρώπους. Διότι δὲν κατοικοῦν οὔτε σε ιδιαίτερες πόλεις οὔτε κάποια διαφορετικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦν... παρουσιάζουν θαυμαστή καὶ πραγματικὰ παράξενη τὴν κατάστασιν τοῦ τρόπου ζωῆς τοὺς. Κατοικοῦν τὶς ιδιαίτερες πατρίδες τοὺς, ἀλλὰ σαν πάροικοι. Συμμετέχουν στα πάντα ὡς πολῖτες καὶ ὅλα τὰ ὑπομένουσιν ὡς ξένοι. Κάθε ξένη πατρίδα εἶναι πατρίδα τοὺς καὶ κάθε πατρίδα εἶναι ξένη... Ζουν

ιδίοις βίοις νικῶσι τούς νόμους. Αγαπῶσι πάντα, καί ὑπό πάντων διώκονται. Αγνοοῦνται, καί κατακρίνονται· θανατοῦνται, καί ζωοποιοῦνται· βλασφημοῦνται, καί δικαιοῦνται. Λοιδороῦνται, καί εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καί τιμῶσιν. Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοί κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι... Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν, ὅπερ ἐστίν ἐν σώματι ψυχῇ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί... Χριστιανοί ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δέ ἐκ τοῦ κόσμου.

Προς Διόγνητον Επιστολή, 5, 1-6, 8

στη γη αλλά πολιτεύονται στον ουρανό. Υπακούουν στους καθορισμένους νόμους και με τη ζωή τους υπερβαίνουν τους νόμους.

Τους αγαπούν όλους και διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται. Θανατώνονται και παίρνουν ζωή. Βλασφημούνται και δικαιώνονται. Δέχονται λοιδορίες και ευλογούν (λέγουν καλά λόγια). Υβρίζονται και τιμούν. Όταν κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί, όταν τιμωρούνται χαίρονται σαν να παίρνουν ζωή... Με λίγα λόγια ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, αυτό είναι στον κόσμο οι χριστιανοί... Οι χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο, αλλά δεν προέρχονται απ' τον κόσμο (δεν έχουν το πνεύμα του κόσμου).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Τι σημαίνει ο θάνατος για τον απλό άνθρωπο και γιατί δημιουργεί φόβο;
2. Ποια είναι η στάση του πιστού χριστιανού απέναντι στον "έσχατο εχθρό";
3. Τι σημαίνει η Ανάσταση για σένα;
4. Μελετήστε το 1ο κείμενο, 1 Κορινθ. 15, 35-45, και σχολιάστε τις βασικές έννοιες.
5. Το κείμενο της Προς Διόγνητον Επιστολής αναφέρεται στους χριστιανούς των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Πιστεύετε ότι αυτά που ίσχυαν για τους χριστιανούς τότε ισχύουν και σήμερα;

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Αββάς: Αραμαϊκή λέξη που σημαίνει "πατέρας" (βλ. Μάρκ. 14: 36, Ρωμ. 8:15, Γαλ. 4: 6). Έτσι καθιερώθηκε να λέγονται οι ασκητές της Εκκλησίας.

Αδελφός: Στα εβραϊκά αυτή η λέξη χρησιμοποιείται για να σημάνει όχι ειδικά τα αδέλφια, αλλά όλα τα μέλη της ίδιας οικογένειας (βλ. Γεν. 13: 8, Λευ. 10: 4), της ίδιας φυλής (2 Βασ. 19: 13), του ίδιου ηλαού (Δευτ.25: 3, Κρ. 1: 3), σε αντιδιαστολή προς τους ξένους.

Δικανικός: αυτός που έχει σχέση με τις δίκες και τα δικαστήρια.

Χθόνιος: αυτός που ανήκει στη γη, προέρχεται από τη γη ή βρίσκεται μέσα στη γη (χθών = γη, έδαφος, ο κάτω κόσμος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καταχωρίζεται ενδεικτική βιβλιογραφία, για να χρησιμοποιηθεί από τον καθηγητή, ταξινομημένη σε αλφαβητική σειρά

Ελήφθη υπόψη το προηγούμενο εγχειρίδιο, *Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ' Λυκείου*, των Γ. Μαντζαρίδη, Β. Γιούληση, Ι. Πέτρου, Ν. Τζουμάκα (ΟΕΔΒ 1998¹⁴). Η μετάφραση των κειμένων της Καινής Διαθήκης ελήφθη από το έργο "Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ" της Βιβλικής Εταιρίας (1997).

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ Α., *Ευθανασία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1995

ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σάββας, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

ΑΞΕΛΟΣ Κώστας, *Προς την πλανητική σκέψη*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1985

– **του ίδιου**, *Για μια προβληματική ηθική*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1992

– **του ίδιου**, *Γράμματα σ' ένα νέο στοχαστή*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1997

ΒΙΤΤΗΣ Ευσέβιος (Αρχιμανδρίτης), *Ηδονή-Οδύνη*, 2 τόμοι, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1990/1992

ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ Ηλίας, *Χριστιανισμός και κόσμος. Αναζητώντας ένα σύγχρονο Χριστιανικό λόγο*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1993

ΓΑΒΡΙΗΛΙΑ Γερόντισσα, *Η ασκητική της αγάπης*, Αθήνα 1998

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χρήστος, *Η ελευθερία του ήθους*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979

ΕΝΟΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ, εκδ. Ακρίτας 1997

ΖΑΝΝΗΣ Τάσος, "Προβλήματα βιοηθικής": περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχος 34/1990, 111-117

ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), "Δίκαιον και πρόσωπο στην ορθόδοξη θεολογία", περιοδικό ΕΥΘΥΝΗ, τεύχ. 314/1998, 49-57

– **του ίδιου**, "Από το προσωπίον εις το πρόσωπον": Χαριστήρια Μητροπ. Χαλκηδόνος Μελίτωνα, Θεσσαλονίκη 1977, 287-323

– **του ίδιου**, *Η κτίση ως ευχαριστία - Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*, Αθήνα, εκδ. Ακρίτας 1992

– **του ίδιου**, "Από το προσωπίο στο πρόσωπο", περιοδικό ΙΝΔΙΚΤΟΣ, τεύχ. 9/1998, 127-144

– **του ίδιου**, "Χριστολογία και Ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού - ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνος", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 2/1982, 9-20

ΖΟΡΜΠΑΣ Κωνσταντίνος, *Εκκλησία καί φυσικό περιβάλλον*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1998

- ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ Γιώργος**, *Βυζαντινή φιλοσοφία της εικόνας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
- ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ Μιχαήλ** (Πρωτοπρεσβύτερος), *Ορθόδοξη πνευματικότητα*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 1993
- ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ανέστης**, *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον - Σπουδή στον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1989
- ΚΟΛΙΑ - ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ Αθηνά**, *Ο βυζαντινός "ιερός πόλεμος". Η έννοια και η προβολή τον θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο*, εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1991.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ Ιωάννης**, *Στοιχεία Νηπτικής Ψυχολογίας*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982
- ΚΟΥΛΜΑΝ Όσκαρ**, *Αθανασία της ψυχής ή ανάσταση εκ των νεκρών; Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης*, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1994
- ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σπύρος**, *Η παρουσία της φυσικής επιστήμης*, Αθήνα 1963
- **του ίδιου**, *Η καταγωγή του τεχνικού πνεύματος*, Αθήνα 1965
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΛΟΣ Δημήτριος**, *Βυζαντινή φιλάνθρωπία και κοινωνική πρόνοια*, εκδ. Φως, Αθήνα 1986.
- ΜΑΚΡΑΚΗΣ Μιχαήλ**, *Ντοστογιέφσκι - Πάθος και ελευθερία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994
- **του ίδιου**, *Η ψυχολογία του Ασώτου. Τα τρία στάδια της υπαρξιακής πορείας του*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992
- **του ίδιου**, *Οι δυο διαστάσεις της Ελευθερίας στη φιλοσοφική και θρησκευτική σκέψη του Ντοστογιέφσκι*, στον τόμο "Σπουδή στον Ντοστογιέφσκι", εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1998, σελ. 8-127
- ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος**, *Κείμενα πατερικής ηθικής*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1982
- **του ίδιου**, *Μαθήματα Χριστιανικής Ηθικής*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986
- **του ίδιου**, *Εισαγωγή στην Ηθική*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988
- **του ίδιου**, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990
- Αγίου ΜΑΞΙΜΟΥ του Ομολογητού**, *"Μυσταγωγία"* εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1973, σελ. 39-65 (από την Εισαγωγή του π. Δημητρίου Στανιλοάε)
- ΜΑΡΤΙΝΗΣ Παν.**, *Ο σαλός άγ. Ανδρέας και η σαλότητα στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1988

- ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Νίκος**, *Το πρόβλημα του κακού - Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992
- του ίδιου, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990 (1η έκδοση 1981)
 - του ίδιου, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τόμ. 2 (Εκθεση της ορθόδοξης πίστης), εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985
- ΜΕΥENDORFF J.**, *Γάμος. Μια Ορθόδοξη προοπτική* (μτφρ. Διαμαντή Αυγουστίδη), εκδ. Ι. Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας, Αθήνα 1983.
- ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος**, *Η ηλεγμένη ευθανασία*, Αθήνα 1980
- ΜΟΣΚΩΦ Κωστής**, *Δοκίμια*, 3 τόμοι, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1979/1985
- ΜΠΑΡΤΖΕΛΙΩΤΗΣ Λεωνίδας** (επιμ.), *Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκπαίδευση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994
- ΜΠΕΓΖΟΣ Μάριος**, *Νεοελληνική φιλοσοφία της θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998
- του ίδιου, *Φιλοσοφική ανθρωπολογία της θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996
 - του ίδιου, *Ψυχολογία της θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996
 - του ίδιου, *Δοκίμια φιλοσοφίας της θρησκείας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1991²
 - του ίδιου, *Φαινομενολογία της θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995
 - του ίδιου, *Ανατολική ηθική και δυτική τεχνική*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1993
- ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ Νικόλαος**, *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1996
- του ίδιου, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1972
 - του ίδιου, *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1995
- ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ Ν. Θ.**, *Το πρόβλημα του θεσμού της ιδιοκτησίας. Ορθόδοξη άποψη*, εκδ. Κοράλλι, Αθήνα 1982
- ΜΠΡΟΥΣΑΛΗ Παγκράτιου** (αρχιμανδρ.), *Η ισότητα. Μια θεολογική προσέγγιση στο θέμα*, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1983.
- ΝΕΛΛΑΣ Παναγιώτης**, *Ζώνον θεούμενον. Προοπτικές για μια Ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1995
- ΝΗΣΙΩΤΗΣ Νικόλαος**, *"Κοινωνιολογική θεώρηση της θρησκείας"*, περιοδικό ΚΟΙΝΩΝΙΑ, τόμ. 27/1984, σ. 41-78

- του ίδιου, "Η φύση ως κτίση", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 14/1985, σ. 11-20
- ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θανάσης**, "Δυτικός και Ανατολικός Χριστιανισμός", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 5 (1983) σ. 68-71
- του ίδιου, "Παράδοση και σύγχρονες κοινωνικές διεκδικήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 1 (1982), σ. 29-34.
- του ίδιου, *Ανεσιτότητα και Παραπεμπτικότητα. Κριτικές προσεγγίσεις στα θεολογικά δρώμενα*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1998, σ. 103-119 ("Ιστορικότητα και ανιστορικότητα").
- ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δαμασκηνός** (Μητροπολίτης Ελβετίας), *Ορθοδοξία και κόσμος*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1993
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Χριστόδουλος** (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), *Τεχνητή γονιμοποίηση και χριστιανική ηθική*, Βόλος 1988
- ΠΑΤΡΩΝΟΣ Γεώργιος**, *Ο γάμος στη θεολογία και στη ζωή*, Αθήνα 1981.
- του ίδιου, *Γάμος και αγαμία*, Αθήνα 1985.
- ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης**, *Κοινωνική δικαιοσύνη*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992
- του ίδιου, *Θεολογία και κοινωνική δυναμική*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρατηρητής 1993
- ΡΑΛΛΗΣ Κωνσταντίνος**, *Ποινικόν δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, εκδ. Πουρναρά 1985²
- ΡΟΔΙΤΗΣ Γεώργιος**, *Χριστιανισμός και πλούτος*, Αθήνα 1970.
- π. ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ Δημήτριος**, *Εισαγωγή στο βιβλίο Μυσταγωγία του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού* (μτφρ. Ιγν. Σακαλής), εκδ. Αποστ. Διακονίας, Αθήνα 1973, σ. 13-89.
- του ίδιου, *Σταυρός και Ανάσταση*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1982.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος**, *Ποιμαντική προετοιμασία των μελλόνυμφων*, εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα. 1971.
- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ (Αρχιμανδρίτης)**, *Η ζωή Του ζωή μου*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996
- ΤΟΜΑΣΙΔΗΣ Χριστόδουλος**, *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1995
- ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ Δημήτριος**, (Μητροπολίτης Βρεσθένης), "Οι τρεις προκλήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 29/1989, σ. 5-8
- π. ΦΑΡΟΣ Φιλόθεος**, *Βάδιζε υγιάινων - Το νόημα της υγείας και της νόσου*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1977²

- του ίδιου, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία - Η ολιστική ιατρική ως εκκλησιαστική παράδοση και επιστημονική πρωτοπορία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998
- π. ΦΑΡΟΣ Φιλόθεος - π. ΚΟΦΙΝΑΣ Σταύρος, *Γονείς και Παιδιά*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986
- ΦΩΤΙΟΥ Σταύρος Σ., *Ο Γάμος ως μυστήριο αγάπης κατά την Καινή Διαθήκη*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1994
- ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γεώργιος (Πρωτοπρεσβύτερος), *Δημιουργία και απολύτρωση*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983
- του ίδιου, *"Περί της Αναστάσεως των νεκρών"*, στο (του ίδιου) "Ανατομία Προβλημάτων της Πίστεως" (μτφρ. αρχιμ. Μ. Καλαμαρά), εκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 166-197
- ΧΑΚΕΛ Σεργκίε, Μαρία ΣΚΟΜΠΤΣΟΒΑ - *Μια "δια Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς μας*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1998
- Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας* (εποпт. Σ. Αγουρίδη κ.ά.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980, σ. 323-327 ("Ειρήνη").
- Encyclopedie de la Pleiade, *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, 19ος - 20ός αιώνας (μτφρ. Μαριλίζας Μήτσου - Παππά), εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1979, 81-137 ("Nietzsche").
- ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ - Εκδόσεις Ελληνικής Επιτροπής Διεθνούς Αμνηστίας (Σίνα 30, 10672 Αθήνα)
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 7-8/1994 στο θέμα *Παγκόσμια οικονομία*
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 11/1995 στο θέμα *Επιστήμη - Κοινωνία - Άνθρωπος*
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ, τεύχ. 50/1994 στο θέμα *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ 25/1988 στο θέμα *Μια ορθόδοξη ματιά στην ψυχολογία*
- Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ 68/1986 στο θέμα *Διλήμματα βιοθικής*
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ 47/1993 στο θέμα *Εξουσία ή Διακονία;*
- Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ 36/1990 στο θέμα *Η γυναίκα στην Εκκλησία και τον κόσμο.*
- Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΪΗ 32/1989, στο θέμα *Έρως Θεού, Έρως Ανθρώπων.*

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0077

ISBN 978-960-06-2350-5

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0077 4